Dr H. J. A. M. Schaepman.

CHRONICA

OVER

STAATKUNDE EN LETTEREN.

DERDE REEKS.

UTRECHT,
WED. J. R. VAN ROSSUM.
1903.

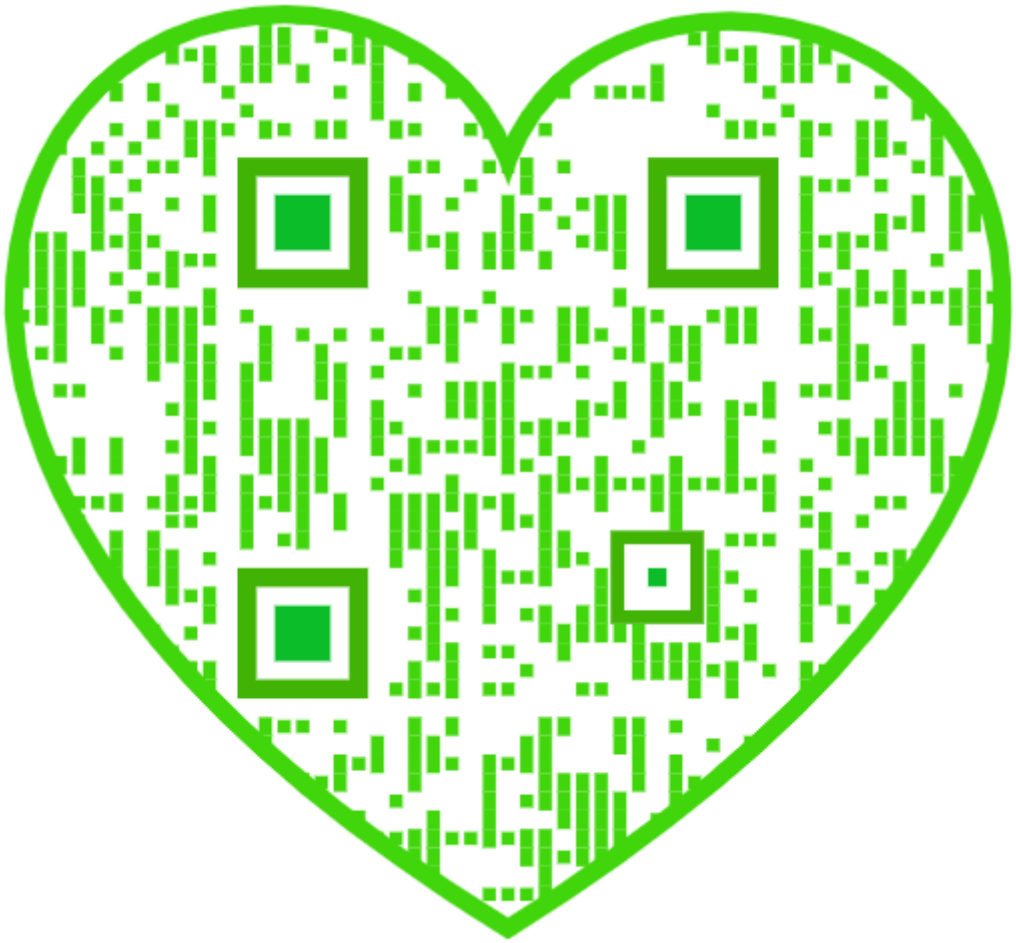

Derde Reeks. No. 1. *5 FEBRUARI 1902.*

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA
OVER
STAATKUNDE EN LETTEREN.

Prijs bij abonnement voor 10 nummers van 10—16 bladzijden *franco per post* *f* 1.50.
Uitgever: WED. J. R. VAN ROSSUM, Utrecht.

Bij wijze van voorwoord.

Dit nummer behoefde nog slechts te worden geschreven, het was gereed. Gereed om een soort Nieuwjaarsgroet te brengen, naar ouden stijl en toch voor den jongeren tijd. Waarom bleef het ongeschreven? Ziehier.

Ik ben overvallen door *de* ziekte, de ziekte, die is de langst sluipende en de snelst verrassende, de vaagste en de werkelijkste, de eenvoudigste en de ingewikkeldste, de goedaardigste en de verraderlijkste, de vervelendste en de prikkelendste, de afmattendste en de opzweependste, de onnoozelste en de aangrijpendste, de vluchtigste en de koppigste; de ziekte, die geen enkel orgaan tot vasten zetel kiest en alle organen foltert; die tot kenteeken heeft dat zij geen enkel kenteeken het hare noemt en de verscheidenste bezit; die de zenuwen spant, de spieren inkrimpt en uitrekt, de hersenen bezwaart en het arme hart naar allerlei disharmonieën laat slaan en jagen, welnu, ik ben een slachtoffer geweest van de influenza: hebt medelijden met mij!

Met groote vreugde begroet ik het *Katholiek Sociaal Weekblad.* Het is een fraaie Nieuwjaarsgave. Fraai niet alleen, maar nuttig en noodig ook.

Mijn hartelijkste zegenwenschen vergezellen de nieuwe onderneming. Aan voorspellingen waag ik mij niet. Mijn vertrouwen durf ik echter volmondig uitspreken, volmondig en grondhartig, in den Redacteur en den Adviseur. Mr. P. J. M. Aalberse is, daar hij zichzelv' jong noemt, mag ik hem onder de jongeren rangschikken, onder onze jongere Katholieken een der ijverigsten, vaardigsten en kloeksten. Hij kent het groote levensgeheim: hij is een werker en een stoere werker ook. Daarbij ook een geloovig werker, vol hoop en door de hoop vol moed. Wie van werken en gelooven gewaagt, gewaagt ook van liefde; de heer Aalberse heeft zijn taak lief om de taak zelve. Hoog vat hij haar op en devoot; het is een schoone daad hem zijn voorrede te hooren besluiten met een bede tot 's Heeren Heilig Hart. Dat is echt en mannelijk, van een man, die behoort tot de orde van Leo den XIII, den Paus der de wereld bewegende Encyclieken en den Paus van den H. Rozenkrans.

Ik woon te zeer in één huis met Dr. Nolens om veel van hem te durven zeggen. Tegenspraak vrees ik echter niet wanneer ik hem den wetenschappelijkste onder onze katholieke sociologen noem. Niet alleen staats- maar ook rechtsgeleerde, in wijsbegeerte en theologie ervaren, met de letteren meer dan bevriend, is hij voor ons wat Van Houten, Drucker, Kerdijk voor hun vrienden zijn. De trek, die hem onderscheidt is de „deege deeglijkheid", de lievelingsdeugd onzer beste mannen. Door die degelijkheid is hij een veilige gids op het gevaarlijk gebied der theorie en — zijn adviezen in zake de Limburgsche mijnwet hebben

het bewezen — op het moeielijke terrein der practijk. Krachtige voorzichtigheid met fiere eerlijkheid gepaard worden bij hem door vriend en tegenstander gewaardeerd.

Het *Katholiek Sociaal Weekblad* kan fier zijn op zijn twee hoofdmannen.

Van harte hoop ik dat het dezen hoofdmannen gelukken zal in de breede rij hunner medewerkers harmonie en éenheid te brengen. Breed is de rij en — met allen eerbied zij het gezegd — bont. Dit heeft zijn goede zijde, het is onbetwistbaar. Ik ben waarlijk geen vriend van éenvormigheid. Maar dit mag niet worden ontkend: de verscheidenheid der bemanning eischt stuurmanskunst en zeemansschap.

Breed als de rij is en verscheiden, ik mis toch een paar namen, die ik gaarne had gezien. Ik mis den zeer hoffelijken, maar ook en bovenal zeer degelijken bestrijder van Mr. S. J. Visser, Professor Aengenent. Ik mis ook Professor Van Noort, die van de hoogte der theologische wetenschap nog wel eens een helderen straal op ons woelig sociaal gebied zal doen schijnen. Maar wat niet is kan komen. Uit de breede rij zal ook spoedig een engere kring ontstaan, de vaste kring om welken de gaanden en komenden hun tenten zullen bouwen voor korter of langer poos.

Het kan niet mijne bedoeling zijn dit eerste nummer aan een critische bespreking te onderwerpen. De bedoeling, hoe goed ook, zou tot een onbillijke bejegening voeren. Maar een opmerking durf ik wagen, omdat zij mij tot een bespreking van wijder strekking noopt.

In het eerste nummer vind ik een stukje, getiteld: de Pers, „naar Ernest Hello".

Nu heb ik niet den minsten lust om van Hello eenig kwaad te gaan zeggen. Hij is niet in dit geding betrokken. Naar aanleiding van de aan hem ontleende, juist op zijn stijl gebootste bespiegeling moet mij echter een woord van het hart.

De stijl van HELLO is het eigenaardig bekoorlijke, het eigenaardig gevaarlijke, het eigenaardig verleidelijke in hem. Die stijl is evenals de stijl van LAMENNAIS, in de Paroles d'un Croyant; als de stijl van LOUIS VEUILLOT in den „Parfum de Rome" en „les Odeurs de Paris"; als de stijl van MULTATULI in de „Ideeën" onnavolgbaar en... men volgt hem altijd na. In zijn soort en naar zijn mate heeft ook HELLO dien stijl nu en dan gebezigd. Want ook in hem zat het geniale. Het geniale, dat zoo eenvoudig is, zoo klaar en... zoo gemakkelijk na te doen.

Voor het geniale van de soort, die hier bedoeld wordt, zijn echter drie dingen noodig, die slechts één zijn, ik meen: groote klaarheid van gedachte; groote klaarheid van beeld; groote klaarheid van woord. Een blauw waas van mysticisme kan over het geheel hangen en zweven, maar onder dat hangende en zwevende, het doortintelend en het opheffend, moet zijn het echte, het gezonde licht.

Nog eens: ik schrijf geen studie over HELLO. Ik waarschuw tegen een gevaar dat ik gevoel, dat ik zag en zie.

Welk is het gevaar?

Het gevaar ligt in de gemakkelijkheid waarmede men in de Katholieke sociologie, in de verspreiding der wetenschap, die meer dan eenige andere een wetenschap van vaste en strenge beginselen, tevens een wetenschap, een harde en moeilijke wetenschap is, zou overgeven aan den lust tot ijle algemeenheden en tot ijdele rhetorica.

De navolging van „le frère ERNEST", zooals LOUIS VEUILLOT hem noemde, zou daartoe kunnen leiden. Van HELLO kan men met den ouden grootmeester getuigen: „Voilà donc qu' il peut marcher avec ses ailes et voler avec ses pieds." Maar niet allen hebben de sterke beenen, die de weelde kunnen dragen en de slagpennen gespierd genoeg om te kunnen gaan.

Wat ik zeggen wil: toen in de vorige eeuw, in haar tweede en derde vierde, de sociale vragen in haar machtigen omvang voor ons oprezen, waren wij — en ik

bedoel hier de Katholieken — in menig opzicht volkomen onvoorbereid. De eigenlijke overlevering was uit onze handen weggegleden. Niet de overlevering van de liefde, van de charitas. Deze heeft FRÉDERIC OZANAM weêr in haar volle glorie getoond. De zegepraal van het geloof door de liefde, de bewijsmiddelen van de waarheid door de werken der Charitas, niemand in de negentiende eeuw heeft ze welsprekender verkondigd en stralender geopenbaard. Maar op sociaal gebied was OZANAM een voorgevoeler, geen wegbereider nog. Zelfs ADOLF KOLPING, groot als hij is en altijd vereerenswaardig als hij blijft — zijn graf in de Minoritenkirche te Keulen is voor mij een der moderne en eeuwige heiligdommen — heeft het alles omvamende gebied der maatschappelijke verhoudingen slechts voor een deel overzien, maar dat deel grootsch. Neen, eerst toen die nageboren prins der duisternis, toen FERDINAND LASSALLE, de verdelger van SCHULTZE-DELITSCH, de martelaar van zijn „Goldfuchs" HELENE DÖNNIGES, de man, dien de bedrogen duizenden en honderdduizenden nazongen:

„Er stirbt uns nie der mächtige Titan,
Der uns befreit von Finsterniss und Wahn" . . .

toen hij, de zichzelf vergodende ULRICH VON HUTTEN onzer dagen opstond werden voor ons, de oogen geopend. Toen verscheen de ridder Gods: WILHELM EMMANUEL VON KETTELER, de man, die zichzelv' — en welk een zelv' — had overwonnen om de wereld te kunnen bestrijden. Hij sprak tot de Christenheid het woord dat gesproken moest worden: redt de maatschappij van de slaven . . . en van de slavenhouders. Herstelt den vrede Gods!

Ik dwaal af. Wat ik zeggen wilde was eenvoudig dit. Het geslacht, dat door VON KETTELER en de zijnen in de ziel gegrepen en wakker werd geschud, kon van de groote en geweldige vragen, die zich onweêrstaanbaar opdrongen, in het eerst alleen de algemeene strekking overzien. Het kon niet anders, niet meer dan beginselen verkondigen

en bij die verkondiging weinig meer aangeven dan de algemeene lijnen voor de verwerkelijking door de daad. Het moest de aandacht vestigen op misstanden, op nooden, op euvelen. Het was allereerst noodzakelijk ellende te lenigen, schuldbewustzijn op te wekken en rechtsgevoel te doen ontwaken. Geen wonder, dat dit alles invloed had op de wijze waarop het geschiedde, laat ons het woord noemen: ook op den stijl waarin al deze dingen werden gekleed. Mijne tijdgenooten en ik hebben in die dagen vrij wat aan sociale rhetorica gedaan. Niet ten onnutte, het ware laffe huichelarij hier bescheidenheid te gaan toonen. Maar wat in die dagen gelden kon, geldt nu niet meer. Er zijn andere dingen aan de orde en die andere dingen vorderen een anderen stijl. De lyrisch-rhetorische voordrachten hebben haar tijd gehad. De persoonlijkheid van den arbeider wordt weder beleden, zijn menschelijk recht erkend. De vereeniging als middel van bescherming en verweêr is aanvaard. Deze zijn de groote algemeenheden. Maar even als men in de praktijk van de alle werklieden omvattende vereenigingen gekomen is tot vakvereenigingen en vakbonden, even als men de verkieslijkheid der federatie boven de centralisatie heeft leeren zien, evenzoo heeft men op het gebied van studie en theorie met andere onderwerpen dan de hoogste beginselen te doen.

Eén voorbeeld: het vereenigingsleven. Het nut van vereeniging, de noodzakelijkheid van vereeniging, het recht van vereeniging, dat alles is betoogd en aanvaard. Maar nu komen de vragen. In welke verhouding plaatst dit recht van vereeniging de arbeiders tegenover elkander? tegenover de patroons? wanneer en hoe wordt het verklaard? geschonden? te niet gedaan?

Boven alles echter deze vraag. Wat kan, wat moet het vereenigingsleven doen tot christelijke organisatie van den arbeid en daardoor van de maatschappij? Deze is, dunkt mij, de groote vraag, die de twintigste eeuw zal hebben

te beantwoorden. De vraag, die steeds machtiger op een antwoord aandringt bij staatslieden en sociologen. De vraag, die met klare, heldere formules en ernstige, krachtige daden moet worden opgelost.

Het is de plicht der Katholieken daartoe op alle wijzen mede te werken. De organisatie der maatschappij is zoo al niet het eenige, dan toch het overheerschende belang van onzen dag. De staatkundige geschilpunten verdwijnen of lossen zich op zonder zwaren schok, zonder veel beweging. Indien bij allen de eerlijke, oprechte medewerking tot ware en rechtvaardige maatschappelijke organisatie toeneemt, levendig blijft en zich levendig openbaart, dan houdt het algemeen stemrecht op een leuze te zijn, die volgers trekt. Dan wordt de vraag van het kiesrecht een ondergeschikte vraag, die nooit een brandende kan zijn in dien zin, dat zij brandgevaar doet duchten.

Tot dat doel kan het *Katholiek Sociaal Weekblad* veel, zeer veel doen. Is de taak zwaar, — men eert hem, dien men een zware taak toevertrouwt. Den sleutel van een stelling te behouden of te nemen is het hoogste loon van den dapperste.

Meer heb ik hier ter verwelkoming niet bij te voegen.

*** Parlementaire gebruiken.

Voor eenige dagen gaf *De Nederlander* een kleine opmerking ten beste, die toch zeer de aandacht verdient. Zij betrof het nut van *Korte vragen* in stede van onze plechtige interpellatiën.

Voor hen, die de parlementaire zeden kennen is het onderscheid tusschen interpellatiën en korte vragen geen geheim. Een interpellatie is, ten onzent, een zeer gewichtige zaak. Men vraagt verlof om haar te houden, men stelt den dag vast, gewoonlijk *expresselijk*. De interpellant vraagt, de Regeering antwoordt. Nu begint het spel. De interpellant stelt na het antwoord, zijn stelling op en gaat in het breede en hooge. Als

het onderwerp het veroorlooft blaast hij storm. Hij roept echoos op. Het eind is . . . heel weinig, zoo iets.

De bedoeling van *De Nederlander* is de Engelsche *Questions* hier geldigheid van zeden te doen verkrijgen. Volkomen juist. In een Reglement van Orde kan men dit alles niet beschrijven en door een Reglement van Orde kan men dit alles niet verkrijgen. Het is een vraag van gebruik en zeden. Maar ware het geen aanbevelenswaardige zaak die „korte vragen" en „korte antwoorden" ten onzent tot regel te maken? Wij hebben toch hier in onze Tweede Kamer genoeg te doen met dien

„Bastaard van den ernst, die frazen. . . ."

Het zou reeds een groot, een machtig voordeel zijn als deze wijze van handelen ingang vond. Op Engelsche wijze desnoods: een vaste dag voor de vragen; de vragen in druk medegedeeld op de agenda, de zaak met vraag en antwoord afgedaan, de motie, zoo zij noodig scheen, later te behandelen.

Er is nog wel meer te wenschen. Ik ben waarlijk geen tegenstander van het recht van motiën van orde, het is een nuttig, een noodig, een machtig recht. Maar het stellen van een *Motie* moet niet worden gelijk gemaakt met het voorstellen van een these in een Debating-Club. De Tweede Kamer, de Kamers der Staten-Generaal hebben zeker het recht aan de Regeering wenschen te openbaren, waar het noodig is, kloeke eischen te stellen. Zelfs kan men toelaten dat in gegeven omstandigheden de meening van de Kamer op het een of ander punt worde te boek gesteld, met naam en toenaam van de leden. Maar het gaat hier toch altijd om min of meer buitengewone omstandigheden. Moties, die geen ander doel hebben, dan rhetoriek en agitatie, die de Kamer eens „op den duim moeten voelen", die meer dan oogenschijnlijk den een of ander eens in verlegenheid moeten brengen, die bij verkiezingscampagnes dienst doen als zoovele snippers papier op welker gezach iemand gehangen wordt, zulke moties bederven het parlementaire stelsel en kunnen alleen recht van bestaan hebben in den Socialistischen Staat: „the house of confusion and the city of bondage".

Er zou nog wel wat meer te wenschen zijn op het stuk van onze parlementaire zeden.

Het zou een onwaardeerbare weldaad zijn indien de Tweede

Kamer zich kon bevrijden van de allerrampzaligste gewoonte der „replieken". Een „repliek" is dikwijls niets anders dan de herhaling van een herhaling. Een verschijning voor het scherm zonder de uitnoodiging van eenig publiek. In weinig parlementen is zij gebruikelijk, in geen enkel in die mate als ten onzent. Maar wat baat het er over te weêklagen? Tot de Duitsche gewoonte, die eigenlijke „repliek" niet kent, komen wij niet. Wij houden aan het souvereine recht van „het laatste woord". Voor ons beteekent parlement eenvoudig: praten, praten, praten. In geen Wetgevend Lichaam worden, voor de openbare beraadslaging, de wetsontwerpen onderzocht, doorzocht, betutteld als ten onzent; het is alsof wij de departementen van Algemeen Bestuur willen dwingen „cacographieën" te leveren, om aan de Kamerleden iets te doen te geven. En dan komt nog na de „gewisselde stukken" het „parlement". De „gewisselde stukken" leveren de teksten, de aanhalingen en... het water, dat men verdunt.

Maar de „repliek" is een „nationale instelling" en men doodt haar niet.

Er is echter iets anders. De Kamer, de Tweede, heeft een Reglement van Orde, dat den spreker, het lid der Kamer, verbiedt meer dan tweemalen in eenzelfde beraadslaging het woord te voeren. Sommige leden vatten dit op als een minimum-eisch: twee malen en niet minder. De bedoeling is echter een maximum. Wordt aan dit voorschrift gehouden? Allerminst. Wie het verlangt heeft voor de derde maal het woord. Natuurlijk betuigt ieder dank voor het gegeven verlof, betuigt ieder dat hij daarvan geen misbruik zal maken.

„Va-t'en-voir s'ils viennent, Jean"!

Dit toestaan voor „de derde maal" is in den grond der zaak een groot misbruik. Het Reglement van de Kamer is de Kamer-zelve, even goed en even zeer als een Grondwet in het land, dat is: de Souverein en het Volk. Nu is zeker de Kamer Souvereine in haar eigen kring, maar een Souvereine moet ook zichzelve weten te eerbiedigen.

METTERNICH heeft eens gezegd: „Si les Monarchies disparaissent, c'est qu'elles s'abandonnent elles-mêmes". Het woord heeft zijn waarheid. Maar het geldt ook voor de Parlementen. Als zij vergaan, dan is het door de *parlage*.

*** Te Kort.

Sedert de verschijning van een zeker nummer dezer *Chronica* word ik vereerd door de vriendelijke en belangstellende toezending van verschillende Katholieke dagbladen. Die dagbladen behelzen dan, meestal zeer juiste, beschouwingen over de ongelijkheid, die ook door mij werd aangewezen, waar het het bekleeden van openbare betrekkingen betreft.

Natuurlijk ben ik voor deze liefdediensten zeer dankbaar. Maar ik meen te mogen opmerken, dat men met al dezen ijver toch wel eens een misrekening maakt. Niet in mijne hand ligt de macht tot het herstel van het evenwicht, dat men wenscht te verkrijgen.

Het hangt zelfs niet geheel van de Regeering af. Ook niet altijd op de eerste plaats.

In de eerste plaats hangt de zaak af van de Katholieken zelven.

Onder velerlei opzicht. Allereerst is het noodig, dat er Katholieke candidaten zijn en in voldoenden getale. De overheid moet hebben eenige ruimte van keus. Al is dit niet gebiedend noodzakelijk, het is toch oirbaar en nuttig.

Maar ook is er noodig: geschiktheid, bekwaamheid. De doopcedel moet niet worden een geloofsbrief en het Paaschbriefje niet een diploom. Op die wijze zouden wij vervallen in de onbillijkheid, die wij anderen verwijten. In heel wat erger.

Bekwaamheid en meer dan voldoende bekwaamheid is voor ons een vraag van eer. Zeker, ook hier geldt:

„Tel brille au second rang, qui s'éclipse au premier",

maar men moet toch zorgen, zij het ook op de tweede lijn, zijn plaats en zijn goede plaats te hebben. Ook bij onze andersdenkende landgenooten wemelt het nu niet juist van genieën; ook bij hen hebben de talenten het hooger cijfer. Maar wie zegt: talent, zegt arbeid, inspanning, volharding. Deze drievuldigheid wensch ik mijne geloofsgenooten van ganscher harte toe.

De wet van het zweet des aanschijns geldt ook voor ons.

Er is nog een derde.

Zij, die zich uit den kring der Katholieken tot het bekleeden

van het een of ander ambt bereid verklaren, toonen bij alle bereidwilligheid nog wel eens de een of andere kieskeurigheid. Alle plaatsen en alle betrekkingen passen hun niet. Het hooge Noorden, zooals het heet, is hun te kil. De omgeving schijnt niet aangenaam. Het verkeer is zoo gemengd.

De bezwaren bestaan en sommige bezwaren zijn eerbiedwaardig. Of het daarom altijd plichtmatig is deze bezwaren zóo zwaar te laten wegen als soms geschiedt? Het stellen der vraag verraadt twijfel aan een bevestigend antwoord.

In gemengde landen als het onze hebben de Katholieken op de eerste plaats noodig karakter. Dat karakter wordt niet verkregen door iedere wrijving en iederen strijd te ontloopen. Voorzichtigheid, zegt het gemeenzame spreekwoord, is de moeder der porseleinkast, maar een christenman gaat niet in een wapenrusting van kraakporselein gedoscht.

Hier dringt een zeer bijzondere vraag. Waarom laten wij, Nederlandsche Katholieken, onze Koloniën in zoo ruime mate over aan onze andersdenkende landgenooten? Zal ik ontkennen, dat daarvoor redenen hebben bestaan? De groote vraag is echter deze: bestaan zij nog? Er zijn in Indië gevaren genoeg; onmiskenbaar. Men behoeft daarom het boek van B. VETH niet in alles te aanvaarden. Maar liggen die gevaren in het ambt, in het bedrijf? Zij liggen in den mensch, in zijn loomheid, zijn zwakheid, zijn halfheid. Is — om van levenden niet te gewagen — mijn gezaligde vriend BEKHUIS niet een fraaie type van een echten christenman? Toch had hij in de tropen gezwoegd en gearbeid en was trouw gebleven aan alle vaderlandsche en alle Roomsche deugden. Ik weet wel hoe men dergelijke voorbeelden op zijde zet. Wij worden dan bescheiden en nederig: wij kunnen niet. Jawel: wij durven niet! —

Wat TERTULLIANUS zegt van de eerste christenen moet men ook van ons kunnen zeggen: Gij vindt ons overal in de eerlijke wereld.

Met deze kieskeurigheid staat nog een vierde punt in verband. Ik waag het mij af te vragen: zijn wij Nederlandsche Katholieken, wel steeds op de hoogte, o neen, niet van onzen tijd, maar van het arbeidsveld, dat voor ons open ligt? Het overgroote deel van hen, die naar eenige betrekking dingen, verdeelt zich over: het burgemeesterschap, de magistratuur,

het notariaat. Nu niet juist alleen bij toeval, maar toch in veel mindere getale ontmoet men hen op ander gebied. Dit is een fout. Vooral nu de *verplichte* diplomata van Hoogere Burgerschool en dergelijke instellingen geen gebiedend vereischte meer zijn of behoeven te blijven. Wij hebben niet op te zien tegen de examina. Indien de onder ons rondgaande geruchten over partijdigheid waarheid bevatten — ik neem die geruchten niet voor mijne rekening — dan kunnen wij aan die partijdigheid geen beter einde maken dan door ons in steeds breeder scharen en met steeds degelijker voorbereiding aan te bieden. Dan moet alles zwichten, ook het vooroordeel.

Hier mag ik de aandacht vestigen op een paar verschijnselen. In de jongste dagen zag ik een lijst van geslaagden voor het examen van surnumerair of van commies bij de posterijen. Ik vond voor zoover ik mij herinner, geen roomschen naam. Waarom niet? Hoe het zij, wij hebben hier met geen caste te doen.

Wat mij nog meer trof was iets anders.

De betrekking van adjunct-inspecteur van den arbeid is een gewichtige betrekking. Voor het examen tot candidaat voor die betrekking is in de jongste dagen weer een oproeping geschied. Onze voornaamste Katholieke bladen deelden haar mede. Voor de voorwaarden tot dat examen verwezen zij naar.... de *Staatscourant.* Volkomen terecht: onze *Staatscourant* is het meest gelezen blad in Nederland.

Maar waarom nemen onze Katholieken aan dat examen geen deel?

Ziedaar de vraag, die mij plaagt. De antwoorden, die op haar gegeven worden, schijnen mij, ronduit gezegd, uitvluchten. Wij moeten weten wat op deze examens wordt geëischt en wij moeten er ons aan wagen. Wagen is niet altijd het wortelwoord van waaghalzerij. Het hangt af van den hals, die altijd goed is als de kop recht zit.

Het Katholiek geslacht in de Nederlanden, het geslacht waartoe ik naar tijdsorde behoor, is nog voor een goed en groot deel opgevoed in de leer, dat de openbare wereld voor zijn leden en zonen eigenlijk ongenaakbaar was. Men leefde daarom, op eenige roemrijke uitzonderingen na, voort op het voorvaderlijk erf of betrad de breeder wereld van handel en nijverheid. Ook in deze wereld bleef men bij het bestaande en bij het beschei-

dene. De groote kracht der Katholieken lag in de Katholieke burgerij, den hoogeren en hoogsten middenstand. De kracht van dien stand vond men, jaren en jaren lang, in den tusschenhandel, den tweedehands-groothandel, indien men het woord wil aanvaarden. Die tusschenhandel is, door oeconomische oorzaken waaraan geen weerstand te bieden viel, zooal niet verdwenen, dan toch verminderd en verzwakt. Nu moeten de jongere zonen een levenstaak vinden. Welnu, arbeidt en waagt een examen. Wie waagt wint.

Wanneer wij een plaats in het openbaar leven willen veroveren en behouden, wanneer wij krachtig willen medewerken aan de maatschappelijke vragen, wier oplossing toch ook zaak van Staat geworden is, dan is deze de eenige weg en ligt in het betreden van dien weg onze taak. Het is een taak den ijver en de rechtmatige eerzucht onzer jongeren waardig. Zij verlangen naar „Katholieke actie"; hier is een veld van actie waar men blijk kan geven van Katholiek karakter en Katholieken moed.

*** **Het levensrecht der ongeboren vrucht. Strijdschriften.**

Niet om over de zaak te handelen schrijf ik hier een paar woorden neder. Alleen om mij te kwijten van een zeer aangenamen plicht.

Die plicht geldt niet de schrijvers dezer strijdschriften. Van ganscher harte vereenig ik mij met de hulde aan aller hoffelijkheid, met de bijzondere hulde aan de katholieke strijders in de *Katholiek* van Februari—Maart gebracht. Maar juist aan den schrijver in de *Katholiek* den Heer A. M. C. VAN COOTH, wensch ik den lof en den dank te brengen, die hem behooren. Hij heeft wat men kan noemen het tragische geval in het juiste en hooge licht geplaatst. Hij schreef:

> Wanneer iemand alle bijzaken en bijkomstigheden van het debat wegdenkt, dan is, dunkt mij, ten slotte de groote vraag deze: bij wien is het recht over leven en dood eens menschen, bij God alléén, of kan de mensch, naar eigen inzicht van de meerdere of mindere waardigheid op eigen gezag, hier ingrijpen?

Wie het eerste, de uitsluitende souvereiniteit van God, volhoudt, kan daarmede het halsrecht der hooge overheid, in den naam van God, en de rechtmatige zelfverdediging zeer goed in overeenstemming brengen, maar moet overigens een rechtstreeks aanranden van een bestaand menschenleven eenvoudig boven menschelijke bevoegdheid stellen.

Wie daarentegen het tweede aanneemt en meent, dat een mensch naar eigen inzicht en oordeel rechtstreeks mag ingrijpen, zal in bijzondere gevallen voor zijne meening heel wat kunnen inbrengen, dat op het eerste gezicht zeer aannemelijk schijnt. Doch waar blijft de vaste bodem van dat standpunt, en wie zal halt toeroepen aan de logische gevolgtrekkingen?

Dat het H. Officie zich door niets van het eerste standpunt laat afbrengen, ook niet in gevallen, waar sterke opportuniteitsgronden voor het tegendeel aanwezig zijn, is feitelijke waarheid. Maar dit is, èn in de bedoeling èn in de werkelijkheid, de zuivere handhaving van een hoog zedelijk beginsel. Daartegen te willen opkomen met strafwetbepalingen is — afgezien zelfs van het onrecht — een onmogelijke onderneming. Ik geloof, dat Prof. Treub dit zelf ingezien heeft. En als de geachte Professor niettemin zijne beschuldiging van *bekrompenheid* ten volle blijft handhaven, dan verwondert mij dat niet, van zijn standpunt beschouwd, maar ik vind het een éénzijdige opvatting en voorstelling. Juister en meer overeenkomstig de volle waarheid is het, dunkt mij, te zeggen: dat hier juist onbekrompen en volledig het goed recht van ieder bestaand menschenleven gehandhaafd wordt tegen een ieder, ook tegen een kundig en welbedoelend medicus. Begrijpelijkerwijze moet dit voor een medische autoriteit, die gewoon is in hoogste ressort te beslissen, ietwat irriteerend zijn, maar daarom is 't nog geen bekrompen opvatting. Onbekrompen beschikking over leven en dood, in de handen van wie ook, is voor de menschelijke maatschappij een levensgevaarlijke zaak.

Ik vermeet mij te gelooven dat niemand op korter, kloeker of klaarder wijze de kern en de pit van het vraagstuk beschrijven kan. Het is een souvereiniteits-kwestie, niets anders. Om deze as van diamant beweegt zich het geheele vraagstuk: de souvereiniteit van den eeuwigen God.

LETTEREN.

*** De Kerk van Christus bij de Keerpunten der Geschiedenis.

Met een hartelijk welkom begroet ik deze Hollandsche vertaling van de fraaie reeks Voorlezingen, die GODEFROID KÜRTH onder den titel „l'Eglise aux tournants de l'Histoire" in het licht gaf. Ik heb, als ik het aldus zeggen mag, deze voordrachten zien ontstaan. Nog ligt voor mij de bundel in steendruk met het opschrift: „Extension Universitaire pour femmes" en het verdere: „Cours donné par Monsieur G. KÜRTH". Het is een geschenk van de edele „jufvrouw", om in het Antwerpsche taaleigen te blijven, aan wie KÜRTH zijn boek opdroeg en die men de bloem kan heeten der „Dietsche Warande" en de hoog klinkende, over Vlaanderland victorie luidende ROELANT van den „Belfort".

Het boek verdient de aandacht van ieder beoefenaar der geschiedenis. Van den volleerdste tot den jongere. Aan den eerste zal het niet alleen hooge voorbeelden in het geheugen terugroepen, maar het zal hem het genot schenken van een breed, machtig rondgezicht, waarin voor zijn kennersoog alle bijzonderheden verrijzen. Aan den jongere geeft het een algemeen, een machtig begrip van de werking der beginselen in de historie; het toont hem de keerpunten tusschen welke een verder doordringen in de bijzonderheden hem leeren zal de mijlpalen te plaatsen en de verbindingswegen aan te geven.

Want — dit behoort men niet te vergeten — het volle genot van dit boek wordt eerst gesmaakt door hem, die aan de studie der geschiedkundige feiten een goed deel van zijn kracht heeft gewijd. Eerst voor wie geen vreemdelingen zijn in de historische bijzonderheden, komen de schoonheid en de kracht van het geheel in het volle licht.

Immers KÜRTH is niet alleen een denker en een dichter, maar hij is een man van zeer groote, zeer bijzondere wetenschap. Wie de beide eigenschappen, die van de nauwkeurige kennis en van den breedomvattenden en diepdoordringenden blik bij hem bewonderen wil, neme zijn „Origines de la Civilisation Chrétienne", zijn „Histoire Poétique des Mérvovingiens" ter hand. Hier vindt men de klaarheid van OZANAM en de macht van GÖRRES.

Niet zonder bedoeling noem ik hier dien hoogen heldennaam. Er steekt iets van GÖRRES in KÜRTH. In zijn altijd fraaie boek: „JOHANN FRIEDRICH BÖHMER'S, Leben, Briefe und kleinere Schriften" heeft JOHANNES JANSSEN ons eenige uitspraken van den Frankforter Patriciër over den Rijnschen Reus bewaard: „GÖRRES besitzt das reichste Wissen, ist aber seiner innern Natür nach eigentlich ein Dichter, doch mehr im alten Sinne des Wortes, wo es noch keine erlogene, sondern noch eine wahre und geglaubte Poesie gab" en dan dit heel diepe en treffende: „Es gibt auch in unserer Zeit hochbegnadete, gleichsam mit einer Prophetengabe ausgerüstete Seelen, wie GÖRRES, in denen die *scientia infusa* die *scientia acquisita* nicht blosz durchleutet und erwärmt, sondern überstrahlt und durch ihr unverwesliches Feuer noch spätere Geschlechter entzündet."

De vertaling verdient, zooals de inleider te recht opmerkt, allen lof. Hier en daar is een eigenaardige fransche uitdrukking wat te letterlijk terug gegeven.

Maar wat ik hier onder het opschrift: „Letteren" breng zijn slechts kortere aanteekeningen, vingerwijzingen voor belangstellenden in wat de letterwereld ons ten dezen dage biedt.

*** De Sixtijnsche Kapel.

Het zal sommige vereerders en bewonderaars van het nieuwe Duitsche Rijk misschien minder aangenaam aandoen, maar het heeft allen schijn als wilde ook dit den naam gaan winnen van: „het Roomsche Rijk der Duitsche Natie". Gelukkig voor hun zielerust is hier geen Staatkunde, geen binnenland-

sche, geen buitenlandsche; en het spel „La Triplice" bestaat nog.

Het gaat hier alleen over Kunst. Het is bekend, dat reeds de Pruisische Regeering voor Romeinsche geschiedenis en Romeinsche oudheidkunde een open oog had en, wat óók iets is: een open beurs. Het Duitsche Rijk heeft op dezelfde wijze, maar nu op een ander gebied, zijn belangstelling getoond.

Het gebied is de geschiedenis van de Kunst der Renaissance.

In het jaar 1899 heeft de Duitsche Rijksdag op de begrooting een post uitgetrokken van 70.000 Mark om een uitgave te steunen, die een geschiedenis en beschrijving der Sixtijnsche Kapel in het Vatikaan betrof.

Het eerste deel van dit werk is nu verschenen. Het is een rijk verlucht boek, in groot kwarto formaat met een daarbij gevoegde groote portfolio van vier en dertig platen buiten den tekst. De tekst is van ERNST STEINMANN.

Dit boek is nu waarlijk een vorstelijk boek, zoowel wat tekst betreft als versiering. De groote platen in de portfolio zijn meesterstukken. Zij geven in wonderbaar mooie fotografiën de muurschilderingen terug en de figuren der Pausen. Fraaier nog en aangrijpender vind ik de afbeeldingen in en tusschen den tekst. De prachtige koppen, die hier in al de krakerigheid van het fresko worden teruggegeven en in al de vastheid van de teekening en het afrondende van het koloriet, maken — met groote gerustheid bezig ik het woord — een monumentalen indruk.

Dit eerste deel belooft veel, maar men behoeft niet te twijfelen aan het vele wat het tweede zal geven.

FRANZ XAV. KRAUS heeft zijn laatste krachten aan de beschrijving en bespreking van dit prachtwerk gewijd. Men vindt zijn opstel in het Februari-nummer der *Deutsche Rundschau*. Met hoe groote zorg en warme belangstelling hij het geheel had nagegaan, bewijzen, zelfs in haar eigenaardigen toon, zijne opmerkingen.

Toch mag ik het niet ontveinzen, dat in de beoordeeling van Paus SIXTUS IV een zekere bitsheid niet ontbreekt. Niemand liever dan ik wil aannemen, dat hier bij KRAUS een zekere prikkelbaarheid van kinderlijke liefde in het spel is. Maar die prikkelbaarheid richt zich tegen den vader. Is dit het juiste

gevoel en kan men niet beter doen dan daaraan zoo scherp mogelijk uitdrukking geven?

Hoe het zij, STEINMANN moge te veel als kunstminnaar hebben gesproken, het oordeel van HERGENRÖTHER en PASTOR — II 560 en vlg. — is toch wel wat breeder dan dat van den, tegenover de Pausen zich zeer hoog stellenden KRAUS.

Maar, zooals ik zeide, ik geef hier slechts enkele vingerwijzingen. Ik zou er een verzuchting bij willen voegen, maar mij ontzinkt de moed.

Stoomdrukkerij „HET CENTRUM".

Derde Reeks. No. 2. *15 FEBRUARI 1902.*

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA
OVER
STAATKUNDE EN LETTEREN.

Prijs bij abonnement voor 10 nummers van 10—16 bladzijden *franco per post* *f* 1.50.
Uitgever: WED. J. R. VAN ROSSUM, Utrecht.

Mijn goede vriend van de *Venloosche Courant* heeft gelijk: het Ministerie heeft „zijn eerste, zijn vuurproef" doorstaan en „glansrijk doorstaan". Wat van het geheele Ministerie geldt, geldt op de eerste plaats, geldt in het bijzonder van den Minister Dr. KUYPER.

Dit nog te zeggen is uilen dragen naar Athene. Maar een, die een meer dan twintigjarig parlementair leven achter zich heeft, mag zich toch wel voor een oogenblik in eenige, zij het onpersoonlijke, beschouwingen vermeiden.

Mag het, dan moet gezegd dat de meerderheid, die den grooten stoot tot het optreden van dit Kabinet heeft gegegeven, op de uitkomst roem en rechtmatigen roem mag dragen. Al is de kringloop van vier jaren, die tot een nieuwe verkiezing moet leiden, nauwelijks voor een achtste voleind, nauwelijks begonnen, hij kan sluiten als een gouden ring. Op het schip van staat mag de hoop de zeilen doen zwellen en de moed mag aan den stuurstoel staan.

Zonder in het minst een volger te zijn van „de eerdienst van 't genie", zonder CARLYLE's Heroëncultus met beide handen te ombelzen, heb ik toch, waarom het te

ontveinzen? een soort aangeboren bewondering voor grootheid en kracht, waar ik die ook vinden mag. Of ik hierbij altijd de juiste regels volg van waarheid en recht, of ik niet soms het Titanische met het groote, het geweldige met het krachtige, het overheerschende met het rechtvaardige verwar, ik geloof wel dat ik mij aan deze euvelen schuldig maak. Niet waar ik strenge historie zou moeten schrijven, maar waar ik de indrukken teruggeef van den dag, die ieder ziften kan, mag en moet.

Volmondig spreek ik het dan ook uit, dat de eerste regeeringstermijn van Dr. KUYPER mij met een zeer aangenaam gevoel van bewondering, wil men, van eerbied vervult. Voor eerbied in gedweeën vorm is echter mijn nek wat stijf geworden. Maar eerbiedige bewondering koester ik. Dr. KUYPER is een machtig man. Een „nieuw man" als men wil, maar die een vol stuk volkshistorie in zich draagt. En dat niet in den kleinen zin. Niet in den zin van consistorie of conventikel, van partij of richting. Hij is van ouden huize, al schijnt hij evenzeer een man van morgen als van gisteren en al is het allernieuwste hem niet ongewoon. Hij heeft zijn besliste, gewilde, welbewuste éenzijdigheid, maar juist deze maakt het hem mogelijk breed te zijn.

Van zijn daden, als regeeringsman, kan men eigenlijk nog slechts in brokstukken spreken. Maar hier en daar ziet men reeds den greep van den leeuw. Wil men hem goed zien, dan moet men hem zien in het parlement, dan moest men hem zien bij deze begrootingen. Hij was van alle bijzonderheden op de hoogte. Hij liet, zooals men dat noemt, bij het breien met de artikelen geen steek vallen. Hij toonde de vlugge vaardigheid van BORGESIUS, de stoere kracht van VAN HOUTEN, de stalen lenigheid, de veelzijdige slagvaardigheid, zelfs de hooge hoffelijkheid van VAN LIJNDEN en in handige bedrevenheid kwam hij soms den HEEMSKERK met de twee rechterhanden — wel eens éene te veel — den HEEMSKERK uit de dagen der Grondwetsherziening nabij.

Maar als zijne welsprekendheid zich verhief in de hoogten der bespiegeling, als hij verrees als de strijder voor beginselen, dan was hij werkelijk groot. Dan bleek hij toch een Staatsman van hooger orde, niet een Staatskunstenaar.

Er waren soms zwakker oogenblikken. Dat was een voordeel. Zoo bleef hij menschelijk, een mensch onder menschen. Maar de algemeene indruk was die van grootheid en kracht en ik verheug mij van harte deze te hebben aanschouwd.

Deze grootheid en deze kracht konden onbetwistbaar een gevaarlijke zijde vertoonen. Het kon den schijn krijgen, als was deze Minister het Kabinet, als waren de overige Ministers verantwoordelijke Chefs van afdeelingen, „Ressort-Minister", als BISMARCK zou hebben gezegd. Tijdens de behandeling der Begrooting was het een oogenblik als ware *de Standaard* deze meening voor een deel toegedaan. Immers de critiek door dit, van Dr. KUYPER toch niet geheel vervreemd orgaan, over den Minister van Buitenlandsche Zaken en over dien van Justitie geleverd had wel iets van een berisping over het niet-geheel volgzaam volgen van den grooten leider. Dat was onbillijk en ... gevaarlijk tevens. Gevaarlijk, omdat het onvoorzichtig was.

Men had toch, wat den Minister van Buitenlandsche Zaken betreft, moeten en kunnen bedenken, dat deze *par charge d'héritier* aan het hoofd staat van een niet zeer omvattend, maar zeer gevaarlijk departement. Men moest niet hebben vergeten, dat de nalatenschap, die het hier betreft, niet kon worden „geschopt." De geschiedenis van de Vredes-conferentie en van wat daarmede samenhangt moet nog worden geschreven, niet alleen wat Transvaal en Oranje-Vrijstaat betreft. Het is niet aangenaam, wanneer allerlei vragen onbeantwoord moeten blijven en voor deze onaangenaamheid was niet alleen de Minister van Buitenlandsche Zaken geplaatst, maar zelfs het geheele Kabinet. Men behoeft slechts te denken aan wat op 3 en 5 December 1901 is gezegd, op het zeer raadselachtig ant-

woord van Dr KUYPER op 5 December, en op de allen strijd ontwijkende verdediging, die de afgetreden Regeering ten bate kwam.

Ik noem hier de geschiedenis van de Vredes-conferentie, omdat zij met de behandeling der Nederlandsche Ambulance te samen hangt en het overigens bekend is dat dit alles behoort tot den boedel van het vorig Kabinet. Het is — dit zij hier opgemerkt — wel te betreuren dat niemand, hetzij in, hetzij buiten de Kamer over deze zaken spreken òf kan, òf mag, òf wil.

Wat den Minister van Justitie betrof, hier was de critiek — of wil men de terechtwijzing — van *de Standaard* niet minder onbillijk.

In zijn Memorie van Antwoord had de Minister van Justitie te verstaan gegeven, dat voor hem het tijdstip van de wettelijke wederinvoering der doodstraf niet scheen te zijn gekomen. Dit gaf den Heer LUCASSE aanleiding hem hierover ter verantwoording te roepen. De afgevaardigde uit Middelburg gebruikte hierbij de uitdrukking, dat de doodstraf de „kroon van ons strafstelsel" moet zijn. De Minister antwoordde, dat hij het beeld wraakte en wegens door hem uiteengezette redenen geen termen vond om alsnog tot wederinvoering der doodstraf over te gaan. Hierop volgde weder een woordenwisseling, waarbij enkele uitdrukkingen werden getemperd, zoodat èn de goede geest èn de goede toon veilig konden worden geacht.

Het is, inderdaad, nog al moeielijk te begrijpen, wat men in dezen den Minister ten laste leggen kan. Zijn standpunt is zeer eenvoudig. Hij zegt: de taak van de justitie is handhaving der rechtsorde. Die rechtsorde berust op de wetten. Op hooger beginselen zeker, maar concreet, maar feitelijk op de wetten. De vaste geregelde uitvoering der wetten is dus het eerst en éenig noodige voor die handhaving. Nu zegt de Minister woordelijk:

Men verzuime bij de beoordeeling van dit onderwerp niet er wel op te letten, dat het hier geldt wederinvoering. Het is onbetwistbaar dat de overheid het recht heeft te straffen met de straffe des doods, maar daaruit volgt nog niet dat, waar het recht op den voorgrond wordt geplaatst, nu ook de verplichting daartoe aanwezig is. Trouwens die verplichting heeft een tweevoudige zijde. Voor den wetgever beteekent die verplichting opneming in de wet en voor den rechter toepassing in de practijk. Wanneer men nu zegt, dat de overheid het recht heeft en de verplichting op haar rust, kan men niet ontsnappen aan de conclusie, dat dan ook op den rechter de verplichting rust tot toepassing.

In de Memorie van Beantwoording heb ik er op gewezen, dat, behalve de daar aangegeven reden, mijns inziens ook nog redenen van opportuniteit of utiliteit, mij moesten weerhouden het initiatief te nemen de doodstraf wederom in onze burgerlijke strafwetgeving op te nemen.

Toen ik dit neerschreef, dacht ik vooral aan de toepassing door den rechter. Wij moeten niet vergeten, dat wij bij dit onderwerp te maken hebben met eene zaak, die de gemoederen in beweging brengt en houdt van het geheele volk in al zijn lagen, ook van den rechter.

Welnu, bij eene zaak van dezen aard bestaat naar mijn meening een gevaar daarin gelegen, dat bij al de voortreffelijke eigenschappen, die onze rechterlijke macht kenmerken, toch de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat ten opzichte van een zelfde misdrijf de eene rechter de doodstraf wèl, de ander die niet zou uitspreken.

Dit is voortreffelijk gezegd; het raakt het hart der zaak. Het is hier ook eigenlijk geen vraag van opportuniteit of utiliteit, maar een vraag van beginsel. Men maakt de doodstraf belachelijk wanneer men haar verlaagt tot een wetsartikel, dat naar allerlei wind van meening wordt toegepast. Op de veiligheid oefent de doodstraf geen invloed, en de veiligheid is toch ten langen leste ook slechts een vraag van opportuniteit.

Het is mij niet wel mogelijk in te zien, wat deze houding van den Minister van Justitie zoo scherp moest doen gispen. Verklaren kan ik de gisping wel. Het is een hebbelijkheid bij alle partijen en richtingen om zeer streng te richten

over den geestverwant, die door tegenovergestelde richtingen wordt geprezen over eene daad, die, soms voor het oogenblik, niet de instemming vindt van de geheele partij waartoe de geprezene behoort. Die hebbelijkheid werd in het gegeven geval nog geprikkeld door een zeer eerlijk en zeer openhartig woord van den Minister van Justitie.

Bij de Algemeene Beraadslagingen hadden sommige sprekers der linkerzijde zich, op het voetspoor van den christelijk-historischen Hoogleeraar VAN LEEUWEN, vermaakt met wat de Minister van Binnenlandsche Zaken noemde de zijns inziens „onvoorzichtige uitdrukking" van „een anti-revolutionair pleitbezorger". Of hiermede het geheele geval geteekend is, verzeker ik niet. Nu werd die onvoorzichtigheid niet nagezegd, maar zij werd vergoêlijkt op de volgende, nog al hoogopwiekende wijze:

> Ik wensch dit toch eens uitdrukkelijk uit te spreken, dat, waar wij eerbied vragen voor karakter in onze dagen van karakterschaarste, het niet aangaat om den man die den moed toonde en het karakter om dit uit te spreken, in de kleine pers en in de blaadjes te bespotten, maar wat meer zegt, dat zelfs hier in dezen kring een dergelijke krachtige uiting van karakter met spot en gelach is begroet.

Wat zeide nu, eenige dagen later, de Minister van Justitie? Dit zeer éenvoudige woord:

> Het ligt niet in mijn voornemen de wederinvoering van de doodstraf te bevorderen. Ook niet na overwogen te hebben de verschillende adviezen, die de vorige week op dat stuk zijn gegeven.

Dit sloeg in, maar naar beide zijden. Het was het woord van een man van geweten.

Het was niet juist voorzichtig den Minister van Justitie op dit punt lastig te vallen. Hij werd gesteld voor de verantwoordelijke daad en hij sprak onloochenbaar, als een „man van karakter". Alleen reeds daarom was de critiek wel wat misplaatst. Men wist echter ook, dat de meening

van den Minister van Justitie door meerderen aan de rechterzijde werd gedeeld. Nu is de rechterzijde een coalitie en in deze coalitie moet men naar de éendracht streven, die boven alle verschil van meening bestaan kan en bestaat. Alleen dan kan de eendracht ophouden wanneer éene meening of éene richting in alles en in elk geval de éenige meening wil zijn. Dit moet worden vermeden en terecht zegt mijn reeds genoemde vriend van de *Venloosche Courant*: „Van de verschillende deelen der meerderheid mag men, wat de practijk van het samenwerken betreft, verwachten dat ze, ook door ondervinding wijzer geworden, over en weêr zullen weten te geven en te nemen en er aan zullen denken dat ook in de politiek de liefde niet van éenen kant kan komen."

Natuurlijk heeft bij de Algemeene Beschouwingen over de Staatsbegrooting ook de vraag over de „christelijke beginselen" de geesten bezig gehouden en de spreekorganen in beweging gebracht. Zonder veel nuts. Zeer terecht heeft de heer De Visser betoogd, dat op dit stuk eerst eenige van weêrszijden aangenomen „begrippen" moesten vaststaan. Met evenveel recht heeft de heer Reekers in de Eerste Kamer er aan herinnerd: „Cum negante principia non potest disputari"; met een, die geen gemeenschappelijk beginsel aanvaardt is vruchtbare strijd onmogelijk. Zeer welsprekend heeft Dr. Kuyper op al deze dingen, die van verschillende zijden waren aangevoerd, geantwoord in een Nederlandsch, waarbij zelfs het hoog Nederlandsch van den heer Tijdeman nu juist niet halen kan. Maar het beste, het meest de werkelijkheid rakende antwoord is dat van den heer De Savornin Lohman. Het komt neer op de oude wijsheid: als twee hetzelfde doen dan is het door twee, verschillenden, gedane nog niet hetzelfde.

Inderdaad, de strijd is zonderling. Van de linkerzijde wordt gezegd: wat wilt Gij toch met uw *christelijke* beginselen? Als Gij iets goed doet, dan doet Gij zooals wij.

Welnu, als dan de rechterzijde iets goeds zal doen, en dat hiervoor de mogelijkheid bestaat wordt zelfs van de linkerzijde niet ontkend, wat heeft men haar dan te verwijten? Eenvoudig dit, dat zij er is. Men wil niet dat zij er zij, dat zij iets tot stand brenge, dat zij daarvan de eer drage. De rechterzijde moet Barbertje vermoord hebben, dat is: de rechterzijde moet „dom" blijven heeten, zooals haar leden zoo lang „dom" geheeten zijn.

Maar de heer De Savornin Lohman heeft het kort en bondig, in 's volks Nederlandsch, gezegd: „Misschien zullen de zaken niet beter gaan — wij behooren altijd zeer bescheiden te zijn — maar wij meenen het toch zelf maar eens te moeten probeeren."

En wij kunnen het probeeren zonder eenige vermetelheid.

Het komische element kon in deze algemeene beschouwingen niet ontbreken. Het was de taak weggelegd voor den heer Roessingh. Deze antwoordde op een bemerking van den heer Schokking: „indien de liberalen onder den invloed van het Christendom veel hebben gedaan waarvoor de christelijke partijen dankbaar kunnen zijn, dan deden zij het dikwijls onbewust", — in de volgende verheven ontboezeming:

> Vergeten wij niet dat zulk een onbewust Christendom door Jesus hoog gewaardeerd is. In de majestueuse teekening van den oordeelsdag, in Mattheus XXV: 31 en volgende, worden zij die, hoewel zij den Heer niet kenden of roemden, ja zelfs niet wisten iets bijzonders te hebben verricht, toch dorstigen hebben gedrenkt, en hongerigen gevoed, kranken bezocht of vreemdelingen geherbergd, tot hun verbazing verre gesteld boven hen die hem wel Heer hebben genoemd, maar den minste der broeders aan zijn lot hebben overgelaten. Dat onbewust Christendom is dus nog niet van slechte signatuur en het zal goed zijn daartoe gerekend te worden.
>
> Welnu, hier ligt de werking van het Christelijk beginsel, zooals ik het opvat, dat de hooge ethische, humane, godsdienstige ideeën, die het brengt en doet leven, langzamerhand als een zuurdeeg het gansche volksleven doordringen, daar brengen

waardeering, gevoel voor rechtvaardigheid, het besef van kinderen te zijn van één Vader. Dat doet het humanitaire ethische Christendom.

Dat is het Christendom van bergrede en gelijkenis, en als de heer SCHAEPMAN mij aanraadt om ook te aanvaarden het volle Christendom, d. i. natuurlijk zooals hij het opvat, het kerkelijk, dogmatisch Christendom, in den loop der tijden ontstaan onder Griekschen en Romeinschen invloed, dan moet ik zeggen: „dat niet". Ik houd mij aan het Christendom van Jezus, hoog uitgaande boven eenig kerkelijk leerbegrip, boven welk kerkelijk symbolum ook, dat 't welk leefde in Hem, die zijn volgelingen als machthebbenden drong en toch eigen oordeel eischte; die telkens vroeg: oordeelt zelf wat ik zeg; die tegenover hetgeen de ouden hadden gezegd zijn krachtig: „Ik zeg u" plaatste en toch steeds een bondgenoot zocht en vond in 's menschen rede en geweten. Daarin is de macht die 't volksleven kan doordringen — en met dat Christendom kan men zijn rede behouden.

„Daargelaten de vraag" of de heer ROESSINGH over dat behouden van de rede een onwraakbaar oordeel bezit, zoû ik hem toch durven antwoorden dat een herlezen van Matth. 25. 31 vlg. hem geen nadeel zal doen. Hij zou ontdekken dat zijn lezing nog al van de oorspronkelijke verschilt. Hij zoude zien, dat Wie zich hier noemt de Zoon des Menschen, de gezondene door den Vader, de Koning, wel degelijk een belijdenis onderstelt, een belijdenis van Zijn persoon. Het alles beheerschende is hier toch: „dat hebt gij Mij gedaan".

Als men deze moderne ontboezeming over die brave menschen, die zelfs niet wisten dat zij „iets bijzonders gedaan hadden" naleest, dan bekruipt ons de vrees, dat het onbewuste Christendom wel eens een bewusteloos Christendom zou kunnen worden. Immers „facilis descensus..." Wij hadden een Christendom boven geloofsverdeeldheid, wij hebben nu een Christendom boven bewustzijn.

*** **Over een Katholieke Universiteit.**

Op het oogenblik is het bovengenoemde onderwerp weder aan de orde en maakt het in de Katholieke pers een punt van beraadslaging uit. Dit verheugt mij, daar het belangstelling verraadt. Wat mij minder verheugt is dat men zich aangordt tot een strijd over dingen, die, naar ik meen, nog niet aan de orde zijn.

Naar ik hoop zal men het niet onbescheiden achten, wanneer ik het waag er aan te herinneren dat ook ik reeds eenmaal mijne meening over deze zaak heb uitgesproken. Het geschiedde in de Eerste Reeks dezer *Chronica* op bl. 45. Ik neem deze bladzijden hier in haar geheel over; ik weet te goed hoe weinig men er in slaagt om losse bladen bij een te garen.

De inleiding van het stukje is, zocals men bespeurt, een echo uit die dagen en doet niets ter zaak als men wil. Maar het overige schijnt mij niet geheel ongeschikt om zich tot vreedzamen strijd aangordende vrienden bij elkander te brengen.

Ik schreef dan op 11 October 1900:

> Aan het slot van mijne opmerkingen over dit onderwerp had ik een klein, ondeugend, plaagziek maar toch goedlachsch zetje gewaagd over het bekende „Te Kort". Het is de moeite niet waard het te herhalen. De plagerij school in de omstandigheid, dat de becijferaars van het „Te Kort" wel eens tevens de bouwheeren willen zijn der Katholieke Universiteit.
>
> Maar nu stelt men mij, naar aanleiding van deze plagerij, voor de vraag: „Zou men uit het laatste moeten opmaken, dat Dr. S. voorloopig aan de mogelijkheid eener Katholieke Universiteit nog twijfelt?"
>
> Het antwoord moet luiden: Ja, ik twijfel nog voorloopig. Ik twijfel niet juist aan de mogelijkheid, maar aan de spoedige verwerkelijking, aan de verwerkelijking binnen een afzienbaren tijd.
>
> Niet juist om het „Te Kort". Dit „Te Kort" wordt, naar mijne meening, aangewezen op onjuiste en tamelijke éenzijdige gronden. Daarmede wil ik noch erkennen, noch ontkennen, dat de Katholieken in Nederland binnen een zeker tijdstip of alle faculteiten eener Hoogeschool volledig, of zelfs min of meer volledig, met goede krachten zouden kunnen bezetten. Ik matig mij hierover geen oordeel aan.
>
> Om meer dan éene reden twijfel ik.
>
> De eerste heb ik reeds aangeduid. Wij hebben, om het in reëele

taal uit te drukken, nog geen rooden cent. En er zijn centen noodig, hoopen centen, hoopen gouden centen.

Men beroept zich ten deze wel eens op België, op de Leuvensche Universiteit. Het geval in Leuven ligt geheel anders. De groote, Katholieke Universiteit, op dit oogenblik eigenlijk de éenige, vrije, geheel zelfstandige Katholieke Universiteit in de Katholieke wereld, is niet een nieuwe stichting, maar een herleving. Zij is uit een korte sluimering, te kort om een slaap, laat staan een doodslaap, te mogen heeten, verrezen. Zij vond gebouwen en stichtingen, die als het ware er op wachtten, om weder door de rechtmatige eigenaarster in gebruik te worden genomen. Zij verrees op een tijdstip toen door het Katholieke België een nieuwe, frissche levensvaag ging. De politieke verdeeldheid had, voor zoover zij reeds bestond, nog geen scheiding gebracht, die het volk in Katholieken en Geuzen deelde. Dit alles werkte mede. Het is voor het oprichten van zulk een grootschen bouw als een Katholieke Universiteit reeds van groote beteekenis als men historische fundamenten heeft. Zelfs een ruïne ontbreekt ons.

Toch heeft de groote Universiteit krachten moeten vinden buiten de landpalen met den „bon homme de lion peint en jaune". Ik herinner slechts aan die groote sieraden der theologische faculteit: Marianus Verhoeven, Beelen, Feije.

Ook de tweede reden van mijn twijfelen heb ik reeds aangegeven.

Is „het pleit over de wenschelijkheid van Katholieke privaatdocenten en vrije hoogleeraren aan onze verschillende Universiteiten en éene Katholieke Hoogeschool" reeds voldingend beslist?

Ik geloof dat de vraag nog altijd een vraag is en nog altijd, misschien eerst nauwelijks, op ons program van studie staat.

Een vraag van groote beteekenis.

Wij leven in een land met gemengde bevolking.

In dit land moeten wij aan het openbare leven deelnemen.

In dit openbare leven moeten wij onze plaats bekleeden.

Dit alles moet in rekening worden gebracht.

Ik neem echter weder aan, dat de éene Katholieke Hoogeschool het pleit wint.

Kan men dan niet met het eerstgenoemde stelsel beginnen?

Zou men door aldus te beginnen niet het best komen tot het vormen van docenten, die nu niet juist als Pompejus' soldaten uit den grond worden gestampt?

Ook die privaat-docenten en vrije hoogleeraren of lectoren heeft men niet zoo dadelijk. Ik geloof zelfs, dat er een wetswijziging noodig is. Maar het stelsel verdient overweging. „Wenn

einmal", zoo zegt HERTLING, „an jeder Hochschule ein halbes Dutzend tüchtiger katholischer Docenten thätig ist, so wird viel gewonnen". Zoo grootscheeps vaar ik nog niet. Maar als wij ten minste maar beginnen. Beginnen daarop komt het aan.

Laat het woord van onze Bisschoppen door de scharen gaan, vragende geld voor het Hooger Onderwijs. De studie over de inrichting van dat Hooger Onderwijs kan dan nog tijdig tot een uitkomst leiden.

Beginnen is de leus.

Men ziet het, naar ik hoop: mijn twijfel is geen twijfelzucht, geen twijfelziekte. Ik denk alleen aan het woord: „Erst wägen und dann wagen." En nog beter wijsheid: „Wie van u, willende eenen toren bouwen, zit niet eerst neder en overrekent de kosten of hij ook heeft wat ter volmaking noodig is"?

Maar.... beginnen!

Aan deze uitspraak houd ik nog. Niet om er mede te staan of te vallen, maar omdat zij mij uitvoerbaar schijnt. Ik geef haar echter gaarne voor beter.

Een paar punten uit de jongste gedachtenwisseling maken eenige aanteekeningen noodig.

Naar mijne meening stelt men een bijzondere Katholieke Universiteit te zeer op ééne lijn met de „Vrije Universiteit". Zeker het streven, het doel van den grooten stichter ging hooger, maar in werkelijkheid kwam de zaak uit op een Hoogere Theologische en Kerkelijke School. Het kon niet anders. Vooreerst omdat tegen de vervluchtiging van het zout der waarheid onder de geloovige Christenen moest worden gewaakt, een beter Kerkorde moest worden voorbereid. Maar ten andere, omdat voor het bezetten van alle faculteiten de middelen en krachten ontbraken. Nog de dag van heden toont het. Reuzenkracht wordt besteed en reuzenarbeid wordt gebezigd, maar de Universiteit blijft een begin, dat hoe machtig ook, geen verder toekomst toont.

Hier tegenover staat dat de Katholieken voor hun godgeleerdheid en hun Kerkrecht geen Universiteit behoeven. En dan: of zij voor de overige faculteiten van beter timmerhout voorzien zijn dan hun anti-revolutionaire broederen?

Men moet zich de zaak niet te eenvoudig en te gemakkelijk voorstellen. Het hoogleeraarsambt aan een Universiteit eischt een „heel man", een man, die zonder het leven te verwaar-

loozen toch zijn leven aan de studie kan wijden. Op den leerstoel van het Recht kan men niet iemand plaatsen, die zijn koe op de Balie ter stal heeft staan en daar melken moet. Men kan een geneeskundige, die een zware praktijk moet vervullen, niet voor een uurtje uit zijn dokterskoetsje halen om even een uur pathologie te gaan geven. Wip! den katheder op; wip! den katheder af. Cumulatie van waardigheden is te recht veroordeeld, cumulatie van werkzaamheden verdient geen beter lot.

Het schijnt mij toe, dat men de zaak èn te hoog èn te gemakkelijk opneemt. Het stelsel van vrije hoogleeraren en docenten komt mij nog altijd als het meest mogelijke voor. Hier ontmoet ik een hoogst eerbiedwaardig bezwaar. Men meent, dat met dit stelsel al de gevaren van het onderwijs aan de openbare Universiteiten blijven bestaan. Die gevaren zijn er, maar zij bestaan in ons geheele Nederlandsche leven. Zij wachten ons overal. Is — ik spreek niet van afzondering noch minder van afsluiting — maar is een universitaire opleiding geheel en al in eigen, Roomschen Kring het beste voorbehoedmiddel tegen later onvermijdelijke gevaren, de beste voorbereiding voor wat den volleerden academieburger te wachten staat? Is men zoo zeker dat alle Nederlandsche Katholieke ouders hierop zonder meer bevestigend zullen antwoorden? Toch hangt het hier van de beslissing der ouders af.

Ik geef slechts een vingerwijzing. Voor wie de zaak overweegt is zij ook vrij voldoende. Het geldt hier geen zaak over welke men met gissingen kan strijden; elkander goed te verstaan is alles wat noodig moet heeten.

Nu geldt hier nog één ding, juist met het oog op het gemengde karakter van ons volksbestaan. Het is dit: men moet ook onder dit opzicht niet te zeer aan gelijke gevolgen van een Katholieke en een „vrije" Universiteit denken. Ik bedoel dit: een anti-revolutionair behoort als niet-Katholiek steeds tot de meerderheid der bevolking. Hij heeft nog een band, hoe los die van zijn kant ook zijn moge, waardoor de meerderheid zich aan hem verbonden voelt. Het is een teer punt, maar het is noodig er op te wijzen. De leerling van een bijzondere Katholieke Universiteit staat vreemder tegenover de gemengde wereld

waarin hij zich bewegen en werken moet, dan een anti-revolutionair.

Men moet hier geen beroep doen op het lager onderwijs. Het geldt een volkomen ongelijksoortige zaak. Bij het lager onderwijs is de opvoeding het voornaamste, het hoogste en het heiligste element. De opvoeding van *het kind*, de vorming van dat geslacht waaruit de geheele toekomst worden moet, de vorming van het volk in zijn vollen omvang, zijn breedste en machtigste beteekenis. Wie de Universiteit bezoekt, moet dien eersten vasten grondslag onvoorwaardelijk bezitten, den grondslag van het zieleleven, die op de lagere scholen wordt gelegd.

Maar, zooals ik reeds aanduidde, het geldt hier geen volstrekte keuze. Wil men de vrije leerstoelen, het stelsel van Katholieke privaat-docenten een *correctief* noemen, wil men de eigen Katholieke Universiteit het ideaal heeten, ik heb met alles gaarne vrede. Wat ik herhaal is dit: beginnen!

De herziening, de „vrijmaking" van ons Hooger Onderwijs kan, voor zoover het de wetgeving betreft, zoowel het correctief als het ideaal in het oog houden. Er bestaat tusschen beiden geen wezenlijk verschil. Dit schijnt mij een zoo eenvoudige waarheid, dat hierover geen bespreking behoeft te worden gevoerd. Wat ik herhaalde zeg ik echter: beginnen. En beginnen onder de leiding van hen, die wel naar de erkentenis van alle Katholieken de aangewezen leiders zijn.

Wil men de „vrijmaking" van het Hooger Onderwijs bevorderen, dan toone men den eigen vrijen kracht door te beginnen.

---

7 MAART 1902.

*** I. D. Fransen van de Putte.

In de eeuwige stad ontvang ik het bericht van zijn dood. Op het oogenblik dat ik deze eenvoudige regelen neerschrijf wordt zijn lijk ter aarde besteld. In den geest volg ik de baar.

Hij was een man van kracht. Kracht van geest, kracht van lichaam. Kracht van wil, kracht van daad. Kracht van gedachte, kracht van woord. Kloeke gezondheid ademde zijn geheele verschijning, straalde uit zijn oog. Van rusten wist hij niet, van twijfelen nog minder, aarzelen was hem onbekend. Waag-

halzerij, zeiden zijn vijanden; moed, roemden zijn vrienden. Als er waaghalzerij was, dan was het die van den touwslagersjongen op den toren van Vlissingen, maar de moed was die van „Bestevaêr".

Er was eigenlijk ook geen waaghalzerij. Er was eenvoudig een sneller inzicht, een verder dringend doorzicht, een recht, beslist en onweêrhoudbaar afgaan op het doel. Hij zag anders en meer en dieper dan anderen. Over de theorie der koloniale politiek, over conservatisme en liberalisme zal men nog lang blijven twisten. Maar het zal hoe langer zoo meer blijken, dat de koloniale wetgeving door hem ingeleid en doorgedreven — het woord teekent zijn kracht — van een ver vooruitziende staatkunde getuigt. Of de overgangen niet met meer beleid, meer voorzichtigheid hadden kunnen worden gelegd, of wat al te snel elkaâr opvolgende schokken niet hadden kunnen worden vermeden; wie zal het geding beslechten? Zooals het bij zijn leven geschiedde, zoo zal het — als de eerste indruk is geweken — ook geschieden na zijn dood; menig leelijk woord zal hem naar het hoofd worden geworpen. Maar het zal den ronden, Zeeuwschen kop niet deren.

Ware het mogelijk geweest, dan moest hij zijn bezweken. Bezweken onder den vuur- en modderregen uit den Atjehschen Kraton. Maar het was niet mogelijk. Hij stond zijn man, man als hij was. De door hem uitgegeven bundel: „Atjeh" bewijst het meer dan voldingend. De groote geschiedenis zal ook eenmaal anders oordeelen dan de geschiedenis van den dag. De bladzijden over Atjeh zullen eens geoordeeld worden als de treurigsten in de kronijken van onzen partijstrijd.

Misschien zal men zeggen dat het beter ware over deze dingen bij een open graf te zwijgen. Hijzelve zou het lafheid hebben genoemd. Zijn leven was strijd en men kan van den man niet spreken zonder te spreken van dien strijd. Maar ik wil er niet verder van gewagen. Alleen nog dit: de karigste rechtvaardigheid jegens Van de Putte vordert dat men nooit vergete hoe de Atjeh-oorlog ons is opgedrongen door een reeks van handelingen en gebeurtenissen waarvan de verantwoordelijkheid niet bij hem berustte, maar waarvan hij den geheelen last te dragen had. Al voerde hij den naam van den hoog-idyllischen patriarch, hij was verplicht als een man van het zwaard te zijn.

Tot welke soort liberalen behoorde FRANSEN VAN DE PUTTE? Wat hij als mensch was, was hij ook als liberaal, hij was niet te brengen onder een soort. Indien ik zijn levenswet zoû moeten teruggeven dan zou ik zeggen dat voor hem gold: „leven is groeien". In begrippen en in daden, in moed en in offervaardigheid groeide hij steeds naar den eisch der omstandigheden, naar den eisch van den tijd. Hij bleef nooit achter. Zonder in het minst te gelijken op een opportunist, wist hij, zonder er zorgelijk naar uit te zien, op welk uur de wijzer stond van den tijd.

Ook hierin een man van kracht.

Nog in een ander en beter opzicht.

Als alle echte kracht was hij goed. Het hart was bij hem iets anders dan het groote werktuig van den bloedsomloop. Hij was gul, goedhartig; hij had lief. Hij was voor ieder, die tot hem kwam, een man van goeden raad en van kostelijken goeden raad. Hij was meer dan belangstellend in allerlei dingen. Het eenvoudige woord is hier op zijn plaats: hij was hartelijk. En van deze hartelijkheid ging een groote bekoorlijkheid uit.

Velen hebben hem gehaat, meerderen hebben hem vereerd en liefgehad. Maar haat en liefde zullen te samen getuigen van de kracht zijner persoonlijkheid en de macht zijner liefde tot het vaderland.

Stoomdrukkerij „HET CENTRUM".

Derde Reeks. No. 3. *22 MAART 1902.*

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA
OVER
STAATKUNDE EN LETTEREN.

Prijs bij abonnement voor 10 nummers van 10—16 bladzijden *franco per post* *f* 1.50.
Uitgever: WED. J. R. VAN ROSSUM, Utrecht.

Nu ik zelf goede dagen doorleef en, van politieke en pensioen-beslommeringen vrij, mij verheug in klare, lichte lucht en schoone, stralende dingen, nu meen ik toch mijn lezers niet te mogen lastig vallen met beschouwingen aan de orde van den dag. Meer nog, waar ik zelf geniet en geniet met de volste teugen, daar moet ik trachten hen mede te doen genieten; zoo 't „schoone pogen" slechts beter slagen mocht. Wat ik heb zal ik trachten te geven.

Zoo ontvangt men dan hier eenige korte, sobere aanteekeningen, zonder samenhang. „Reisblaadjes"; beter naam verdienen zij niet. Zij vormen geen bundel, zij sluiten niet door sierlijke overgangen aan elkander; zij geven geen afdrukken en geen indrukken; misschien spiegelen zij iets weder van wat er omgaat in een ouden Romein, dien Rome steeds verjeugdigt en vermant.

*** **Aankomst.** Ik heb mijn wijzers op het uur van Rome gezet. Niet op het schot van het kasteel S. Angelo. Na het kanonvuur bij de muren, na de bres bij Porta Pia heeft dat schot voor mij zijn ouden klank verloren. Het is geen teeken meer van het middaguur, maar een herinnering aan gepleegd geweld.

Ik heb het uur van Rome weêr genomen op de wijzerplaat van St. Pieter. Dat is het uur van Rome; niet alleen het ware, maar het éenige.

Het is misschien niet het uur van onzen tijd...?

Wij zijn in de Eeuwige Stad.

*** **Innocentius III.** Hoe moeielijk de wansmaak goede, eerlijke en grootsche verhoudingen kan bederven, bewijst de baziliek van St. Jan van Lateranen. Welk een majesteit! Alles wat de meest verdorven lust tot bederven een menschelijke fantasie kon ingeven, heeft hier BORROMINI ten uitvoer gebracht. Het grootsche middenschip zou een hal der belachelijkheid geworden zijn als er niet ééne grootschheid was, die nooit over de grens kan worden geduwd of gesleurd in den afgrond van het belachelijke. De onmatige zuilen, de met zwaar zwaaienden zwier omkleede Apostelen in de onmogelijke nissen gaan te niet in de grootsche ruimte, in het vergezicht op den hoogen triomfboog boven het hoofdaltaar, in de machtige gouden schemering van het koor. Gaan te niet, nog meer, door het platte maar rijk doorwerkte gewelf met zijn ‚kleuren-harmonie en zijn goud; te niet door die majestueuse bevloering: een mozaiek van graniet en allerlei verscheiden-vervige marmerbrokken en brokjes, omlijst met een smakeloozen rand, wiens smakeloosheid wordt uitgedelgd door het schoone dat hij omvat.

Van St. Jan van Lateranen heb ik reeds dikwijls genoeg het mijne gezegd. Er was iets nieuws dat mij trof.

Rechts van het hoofdaltaar, in den muur op welken de zijbeuken uitloopen, is een nieuw gedenkteeken aangebracht. Boven de bronzen deuren staat de marmeren lijkkist waarop het beeld van een Paus rust. Men herkent — of is het een verbeelding? — den nobelen kop van Lothario Conti, zooals die op den titelplaat van HURTER's onsterfelijken: „Innocenz der Dritte" verschijnt. In de ronding der nis, in half-verheven beeldwerk, de Zaligmaker, zegenend en met de linker houdende

het opengeslagen boek: „Ego sum via, veritas et vita." Naast Hem St. Dominicus en St. Franciscus. Beneden, elk ter zijde van de bronzen deuren, rechts: de Godgeleerdheid met de lamp en het opengeslagen boek: „Sapientiam ejus enarrabunt gentes et laudem ejus enunciabit Ecclesia"; links: een Kruisridder. De beelden maken geen buitengemeenen indruk.

Een zeer eenvoudig gedenkteeken. Alles wit marmer en goud. De marmeren sarkophaag is met gebeeldhouwd en verguld netwerk omgeven.

Het opschrift:

Leo XIII Innocentio III. MDCCCXCI Niets meer.

Het trof mij dieper dan ik zeggen kan.

De geestelijke gelijkenis van Innocentius III met Leo XIII heeft mij steeds getroffen. Ik heb er in de inleiding tot de door Prof. MUTSAERS vertaalde gedichten getuigenis van afgelegd. Ik vat hier het thema niet weder op, aanlokkelijk als het zij. Maar die Theologia en die Kruisridder — als beeldhouwwerk zijn zij bevroren figuren, — hoe verbeelden zij toch deze twee groote strijders voor waarheid en recht, deze mannen van bespiegeling en daad, van hooge gedachte en onbuigbaren moed.

Er is nog iets.

Aan de linkerzijde van het hoofdaltaar, beter nog aan den ingang van het hooge koor, heeft LEO XIII zich zijn laatste rustplaats uitverkoren. In geheel gelijke omgeving als die, waarin hij zijn voorganger uit Perugia overbracht.

Daags na zijn kroning, in de dagen der vrijheid van Rome, placht de Paus van zijn bisschopskerk „Sint Jan van het Lateraan" bezit te nemen. De dagen der onvrijheid veroorloven het niet. Toch zal de Paus bezit nemen van zijn hoofdkerk. Zegepralend in den dood.

Wel: de eeuwige stad.

*** **3 Maart 1902.**

Een morgen, zooals de Scirocco dien in Rome brengen kan. Een regen als slechts Rome kent. Een druilende, spattende, vervelende, onberekenbare regen. Op de straten, modder en bemodderde menschen. Daarlangs vuile, aartsvuile huisgevels. Ellende.

Bij de brug S. Angelo een wirwar van rijtuigen en voetgangers. Alles grauw en druipend. In den Borgo Vecchio nog

grooter ellende van grauw en druipen. Eerst op het plein van St. Pieter wat klaarder, breeder licht. De fonteinen schieten haar juichende straalpluimen op. Op de trappen der baziliek en in het grauwe licht, zwartgrauwe overweldigende menigte. Slechts één oogenblik van visioen. Dan de daverende gewelven onder de portiek, dan de harde schetterende keien, dan de ingang van de sacristie.

In de gangen der sacristie pauselijke gendarmen, Zwitsers, ceremoniemeesters bij gelegenheid, enkele kamerheeren met de sleutelketens. Een voortstuivende menigte met allerlei biljetten. In de baziliek gedruisch en gewoel. Omheinde staanplaatsen en tribunes. Een hand op mijn schouder, een onbekend gezicht; „Doctor, ik ben een Hollander, geef mij een betere plaats!" — Voor meer dan dertig jaren had ik die plaats een weelde geacht.

In de ruimte achter het hoogaltaar vind ik mijn post, tusschen de tegen de zuilen van S. Veronica en S. Helena en hooger op aangebrachte tribunes. De koorafsluiting van St. Pieter, waarin de door de Kerkvaders gedragen Stoel, is nu door een hoogen met purper en goud bekleeden wand aan het oog onttrokken. Alleen de gouden glorie van de „Cathedra" schittert er boven uit. Tegen dien wand verheft zich de stralend witte troonstoel des Pausen, in den strengen antieken vorm, dien men in de oude bazilieken vindt: de troon, de rechtersstoel, de leeraarszetel.

Het is woelig en toch rustig in die ruimte. Met betrekkelijke langzaamheid, met groote rust beginnen de hooger gelegen tribunes en banken zich te vullen. Wemeling van allerlei uniformen. Wonderfraaie achtergrond van de zwarte kleedij der dames. Sommige teekenachtige verschijningen.

Meer en meer vult zich de ruimte.

Rumoer aan den ingang van St. Pieter, heel uit de verte. De Zwitsers komen; de Garde Noble na hen.

Het oude schouwspel van naderbij nu gezien, bekoorlijk in de herinnering, altijd fraai.

Een wemeling van stoffen en kleuren, allen en elk met haar eigen schakeering en haar eigen weerschijn. Hooge, machtige gestalten, fraaie, nobele koppen, ook onbeteekende, ook ongeteekende, zonder karakter, zonder teekening zelfs, dragers van waardigheden, dragers en torschers, vrachtdragers. Maar toch een wemeling, een vertooning als nergens te aanschouwen

valt. Een vertooning, neen. Het eigenaardige is dat men aan geen vertooning denken kan of denken mag. Het is alles echt, geen schijn van schijn. In deze hooge hallen dit tooneel. De gesprekken dommelen weg; de toonen versmelten, de geluiden worden anders, de lieden, die zich hier bev nden, zijn er niet om iets te vertoonen, om iets te verbeelden, maar omdat hier iets is en dat iets hen dwingt hier te zijn.

Er is iets van mysterie.

Het mysterie nadert.

Op eens .... er heerscht nog geen stilte, maar het rumoer wordt anders. Gezang, bazuinstooten weêrklinken uit de diepte van den ingang. Het wordt een machtig, machtiger, zwellend en aanzwellend geluid; een geweldig onverstaanbaar, éentonig en van toonen vol geluid, een juichen als een storm, een orkaan. Altijd nader, altijd nader. Zonder stooten, zonder schokken. De geestdrift geworden tot een ongesproken woord.

De hooge tribunes zelven galmen mede.

Maar de stoet nadert tot achter het hoogaltaar. Een draagstoel wordt op den gelijken vloer geplaatst. De Paus in zijn witgouden plechtgewaden staat een oogenblik en begeeft zich van zijn onmiddellijk gevolg omringd naar zijn hoogen zetel.

Ik ben in de onmiddellijke nabijheid en kan trek voor trek in zijn aangezicht zien. Ik verwacht geen wonder, geen verjonging van de jeugd als van die der adelaren. Toch is de grijsaard jong. Er is gloed, glans in de oogen, beweging in het gelaat, speling om den mond, vriendelijke trilling in de handen. JOACHIM PECCI verheugt zich met LEO XIII. Het menschelijkgevoelige ontbreekt niet. Zacht gekleurd zijn de wangen en de lippen zijn noch vastgesloten, noch trillend; geen schijn, maar ernst en werkelijkheid.

De Paus is ten troon gezeten. De Mis begint.

Ik bezie nog eens het machtige hoofd.

Machtig beenderenstel, hard, zacht gerimpeld perkament. Zware wenkbrauwen, onmetelijke oogen. Laatste indruk: een reuzenziel. Reus, geen Titan; grootste grootschheid van geest en wilskracht: een Paus.

Een plechtig oogenblik is de „obedientie" der kardinalen. Statig schrijden zij voort de vorsten der Kerk in hun lange slepende mantels van purper satijn. Een breede golf van kleur in een enkele golving onderbroken door den soberder toon van

een ordensmantel. Men noemt de namen, die voor een deel reeds historische namen zijn.

De Epistel en het Evangelie zijn gezongen. Weder een hoogverheffend oogenblik: het *Credo*. Met de geheele schare staat de Paus, en spreekt met de duizenden, die hem zelfs in dien engeren kring omgeven, het oude „Credo" uit en knielt, gesteund door zijn bijstanders als de belijdenis komt van den God uit God „die om ons menschen en om ons heil is neergedaald uit de hemelen en het vleesch heeft aangenomen van den heiligen Geest uit de Maagd Maria en is geworden Mensch."

Iets onuitsprekelijks en onbeschrijfelijks gaat er door de ziel bij het: „et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam..."

O heerlijke, o heilige Moederkerk!

„Mis hooren met goede manieren" is niet het schouwspel, dat bij deze gelegenheden het meest te genieten valt. Stichtelijk is de voortdurende indruk niet. Met name niet voor Nederlanders. Zij zijn gewoon aan innigheid, aan ingetogenheid, aan devotie.

Verklaringen zijn hier in overvloed. En, vooral, men mag niet overdrijven. De houding der omstaanders verraadt geen oneerbiedigheid, geen minachting. Zelfs geen onverschilligheid. Maar, het kan wel niet anders, het weidsche en plechtige doen wel eens afbreuk aan het liefelijk vrome. De geest der „Imitatie" rust niet op drokke scharen.

Er is echter een oogenblik waarop zelfs bij deze plechtigheden — ook nu — devotie en grootschheid hand in hand gaan. Het is het oogenblik der Consecratie. Pas tingelen de bellen of allen knielen en alle beweging zwijgt. Het wordt stil, stille stilte. Het verheffend gezang houdt op. Het mysterie zegeviert.

En uit den hoogen koepel komen de zilveren tonen der bazuinen als van hoog, hemelhoog tot ons dalende, wonderbare echoos, lang uitgehaalde klanken, die zonder woorden ons toezingen:

„Blanke bloem van korenaren
Druppelende druivenwijn,
Daarop waan' hier 't oog te staren,
Mijn geloof doorbreekt den schijn:
't Is de wolk bij 't nedervaren,
Voorhang om mij 't licht te sparen,
Liefdes heilig echtgordijn!"

. . . . . .

Ademloos bijna schijnt de stilte.

De Paus aanbidt en bidt met al de zijnen.

Het is één hoog gevoel, hooger en heiliger dan dat bij de belijdenis der Menschwording in den *Credo:*

„Vromelijk aanbid ik, verborgen Godheid, U!

De Mis wordt voortgezet, loopt ten einde.

De Paus verheft zich en geeft den zegen.

Na een oogenblik vangt de uittocht aan.

Ik ben weêr in de onmiddellijke nabijheid nu de Paus zijn draagstoel bestijgt. De gelaatstint verraadt geen vermoeienis. Krachtig nog beweegt zich de grijsaard.

De stoet vormt, beweegt zich voort.

Bij den ingang der Crypte, bij het graf des Apostels houdt hij stand. De Paus op zijn troon gedragen, omgeven van heel die schitterende, wemelende menigte zingt op biddenden toon de oude zegenspreuk. De rechterhand heft hij op met krachtige, machtige beweging. Een ongeziene majesteit van gebaar, een gebaar als dat geheel de menschheid wil omvademen, geheel de menschheid wil omhelzen in de zegenende liefde van den drieëenigen God.

. . . . . .

En nu het gejuich, het overweldigend, het steeds overweldigender gejuich. Het „Evviva il Papa-Re!" dondert voort, voort tot buiten de bronzen deuren der Basiliek, altijd machtiger, altijd hooger zwellend. Door de portieken van den hoofdingang stort, wentelt het zich voort over het plein, dat nu overstroomt wordt door de menigte.

En de Italiaansche soldaten, die in rij en gelid aan de trappen staan wenden het hoofd om bij dat nooit gehoorde en men hoort er mompelen: „Dat moest GARIBALDI hooren!"

. . . . . .

Voor hen het juiste woord van onzen dag.

De man, die op den Janiculus werd gekruisigd, triomfeert toch.

*** Nabetrachtingen.

De bewegelijke dag is voorbij.

Rustig napeinzen is mogelijk.

Nog eens trekken alle diepere en vluchtige indrukken langs mij. Twee blijven mij bezig houden.

De eerste, nu ja, zij is van eenigzins strijdbare soort. Zij spruit uit allerlei overwegingen. Waarom — in deze vraag lost zij zich op — waarom is hier bij deze plechtigheid het Koninkrijk Italië afwezig? Alle Machten, alle Mogendheden, alle Vorsten en alle Vorstendommen zijn hier vertegenwoordigd. Italië ontbreekt, Italië is onzichtbaar, onvindbaar.

Waarom?

Heeft het Pausschap ooit den oorlog aan Italië verklaard? Heeft het zich verklaard tegen een éenheid van Italië, op recht en vrijheid gevest?

Men kan en mag dit niet uitspreken. Men kan alleen beweren dat Italië dit heeft bewoerd. Maar dit beweren is van geen beteekenis. Italië is partij in het geding. Neen, er is iets anders: Italië — of wat men zoo noemen wil — heeft het geding geschapen, zich-zelve als hoogste partij, als eenige rechter gesteld en.... het Pausdom tot partij gemaakt.

Dit is, in zeer kalme woorden, de eenvoudige gang van zaken. Bij de ontwikkeling der dingen in Italië had het Pausdom slechts één belang: de vrijheid en de onafhankelijkheid der Kerk. Niets meer en niets minder.

Die vrijheid en die onafhankelijkheid waren niet veilig bij Oostenrijk, niet veilig bij Napels, niet veilig bij Toskane, bij Parma of Modena, maar even weinig veilig, zoo nog niet minder veilig bij Sardinië en Piëmont. Met hun Koningsrecht waren de oude regalisten gevaarlijk, maar het moderne liberalisme met zijn vrijheid was nog gevaarlijker. Het guichelde en huichelde.

Zóo is die breuk gekomen en aan die breuk draagt het Pausdom geen schuld. Het kon zich niet maken tot den dienaar van een Revolutie, of, zooals de nieuwste vergoelijkende uitdrukking luidt van een nationaal, toch ietwat dwingerig ongeduld.

Het gevolg?

Het was heden te zien. Alle Europeesche Staten op deze of gene wijze vertegenwoordigd; het Koninkrijk Italië „scomunicato"; buiten de groote gemeenschap gesloten door zijn wil en door zijn schuld.

Dat is een tragische gedachte.

Zij, die de oude historiën kennen weten te goed, dat de wereldlijke souvereiniteit der Pausen, de waarborg hunner onafhankelijkheid en die van de volle vrijheid der Kerk, niet

aan de vormen van de zestiende, zeventiende of achttiende eeuw is gebonden, dat een zoo zwaarwichtig beginsel niet staat of valt met een vorm. Maar zij weten ook dat de beslissing hierover niet kan en niet mag liggen aan een macht, die niet is en niet kan zijn de evenknie van den Paus, niet behoort aan de Revolutie, zij weten dat Statenroof is en blijft Statenroof.

Indien men de wegen van het recht had gevolgd, dan had misschien de groote dienaresse van Hare Majesteit de Voorzienigheid Gods, de historie, den Koning van Italië als Patriciër van Rome naast den troon van den Paus-Koning geplaatst.

Nu, nu heeft men het anders gewild, nu staat het Koninkrijk buiten de gemeenschap en moet toezien, dat zelfs zijn bondgenooten den Paus huldigen.

Den tweeden indruk geef ik terug in een mijner oudste verzen:

„ . . . . . de rots van Petrus staat."

Inderdaad, na al het gewoel van dezen dag is toch de laatste indruk, die van een groote, heerlijke rust. Geen rust van berusting, geen rust van goed vertrouwen, maar een rust van zalige zekerheid, een rust van vrede. Weer komt de „aeterna Romanae pacis majestas" over mij; ik heb den onsterfelijken Paus in het sterfelijk beeld gezien.

„ . . . . . de rots van Petrus staat."

Het is het laatste woord, het is het eerste, het is het éenige.

Mag ik een persoonlijke herinnering aan dit woord toevoegen? Ik behoor tot de eerste helft, maar zeer kortelijk, der negentiende eeuw. Maar toch heb ik met ziende oogen dynastiën zien vallen en tronen zien storten. Het huis van Bourbon, het huis van Savoye in Spanje; het huis van Beijeren in Griekenland; het huis der Welfen in Hannover en Brunswijk; het huis van Nassau in Nassau; het huis Bonaparte in Frankrijk; het huis Saksen in Brazilië en wat al republieken en vrije steden van allerlei soort en gading. In geheel dit tijdsverloop, in geheel deze vierdubbele groote tijdsruimte — vijftien jaren immers tellen bij Tacitus als een „grande aevi spatium" — heeft het Pausdom allerlei stormen moeten doorstaan; welke, welke niet? Maar het *is*.

„Te Deum Laudamus!" Lof en eere aan God. De obelisk zingt de waarheid:

de Christus overwint,
de Christus regeert,
de Christus gebiedt,

en wij, wij herhalen:

„Op U, Heere, hebben wij, in eeuwigheid niet te beschamen, gehoopt!"

---

* * * **Muziek der wateren.**

Dit is een van mijn schoonste herinneringen aan Rome en een herinnering, die mij altijd nieuw en heerlijk schijnt. Men kan Rome niet binnentreden of men hoort de muziek der fonteinen, het ruischen der vele wateren, den altijd gelijken en altijd verscheidenen wonderbaren zang.

Komt men in den laten nacht te Rome, reeds als een morgengroet ontvangen u de fonteinen. Zij rinkelen en druppelen en spatten haar welkom. Zij geven reeds een soort tooverachtige inleiding tot de stad van majesteit en jeugd.

Maar de volle, ware muziek hoort men eerst op den vollen dag en in het volle licht. De zon is hier noodig, licht en lied zijn één. Het is het oude symbool van Phoebus-Apollo.

De verlichtingen met Bengaalsch vuur zijn kinderspel bij de vergulding en verzilvering, bij het verparelen der druppelen en het kristallijnmaken der stralen in het zonnelicht. Dan — en dan alleen — ziet men de majestueuse weelde en hoort men den grootschen toon.

Zelfs als de regen neerplast hoort men dien toon en ziet men die grootheid. De wateren mengen zich niet. De fonteinen zingen onder den grauwsten hemel hun lied aan de zon.

Op alle hoogten, in alle laagten, aan alle hoeken der stad, aan de hellingen en op de toppen der heuvelen hoort men deze muziek. Op den Quirinaal en op den Janiculus, voor het Pantheon en voor St. Pieter, in verscholen stadskwartieren en op de weidsche pleinen, midden tusschen het volksgewoel en in de eenzaamheid. Overal ruischt zij en bruist zij, geweldig, statig, speelsch of zacht.

Ik ga geen cataloog schrijven van de fonteinen te Rome. Maar van iedere soort, die ik meen te hebben ontdekt, wil ik toch het typische exemplaar even teekenen. Immers er zijn

verschillende soorten van fonteinen. Ik onderscheid de volksfonteinen, die in wier omgeving het volk zich vermeidt, die welke het verstaat. Daar is van deze soort een prachtexemplaar de fontana *dé Trevi*. Op geen plek van Rome misschien is steeds grooter, verscheidener, schilderachtiger menigte aanwezig en het is er eng en warm en benauwd. Van een plein, van straten geen sprake, stegen, kromme stegen. En toch, wat een schouwspel. Neptunus met zijn wagen en zijn Tritons, wat geweldig beeldwerk, barok, smakeloos zelfs, maar met alle schoonheid gekleed en majestueus gekleed door het spel der wateren, door het springen en dartelen der stralen. Bernini en de zijnen hebben toch sommige geheimen der natuur gekend. En ik begrijp waarom een Campagnool hier tevreden kan leven met een korst brood, een anijswortel en een teuge wijns.

Eigenlijk is toch de fontana *dé Trevi* niet de echte volksfontein. Die waaraan het volk het meest gehecht is en die ook het meest zijn speelsch vernuft vertolkt is de *fontana delle Tartarughe*, in een minder bezocht kwartier.

Geen plein. Een ongelijkmatige ruimte. Geen afsluiting, geen omgeving, die grootheid bijbrengt. Twee bekkens boven elkander. In het breedere benedenbekken vier groote zeeschelpen met dolphijnen. Aan het bovenbekken vier schildpadden, die het water schijnen op te slurpen. Maar dolphijnen, schildpadden en bekkens worden verbonden door de bronzen beelden van vier jongelingen, die met den rechtervoet den kop der dolphijnen drukken, met de rechterhand den staart der dolphijn houden en met de linker de schildpadden omhoog houden; een gracielijk spel van bewegingen en lijnen, dat door het stroomende water een geheel wordt van wonderbare harmonie.

De pronk- de praal- de prachtfontein is die aan de Piazza Navona. Werk van twee grootschweidsche fantasieën: Innocentius X en Bernini. Op het rotsblok, naar vier zijden geopend en dus een kruisgrot vormend, de obelisk uit den *Circus Maxentius*, die in hiëroglyphenschrift de namen van Vespasianus, Titus en Domitianus draagt. De duif met den olijftak, het wapenbeeld der Pamphili, kroont de obelisk. Aan de vier hoeken der rots de vier wereldstroomen, machtige, geweldige marmerfiguren van allerlei symbolen omgeven en eindelijk uit een van de openingen der rots een vooruitspringend, steigerend paard, door een slang bedreigd.

Ook hier brengt het van alle zijden uit- en ontstroomend water de éenheid en de rust. De beeldrust, die toch noodig is en blijft.

Maar de *monumentale* fontein blijft het paar naast de obelisk op het Sint Pietersplein. Twee schalen, schoon gevormd uit Oostersch graniet op een achthoekig voetstuk vormen voor elk den geheele bouw. Geen beeld, geen versiering. De naakste eenvoud. Maar hier is *de* fontein, de triomf van het juichende, jubelende, zilveren water. Een trotsche straal, die opvaart, zich ontplooit, zich ontwiekt naar alle kanten, in altijd even sierlijke, even majestueuse ronding en naar beneden stort in een harmonischen regen, een waterval door edele maat en rij beheerscht. De triomf van den eenvoud en de triomf van het grootsche.

Altijd, altijd hoor ik haar, de fonteinen van Rome. Zij zingen mij het eeuwige, het onsterfelijke lied.

Maar zij verkonden mij ook het hooge Godsbestel, dat het Rome der Caesars liet ontstaan om het Rome van Christus te vestigen.

Ik mag dit nummer niet sluiten zonder even over de zaak der Katholieke Universiteit nog een woord te zeggen.

Zeer terecht heeft *De Tijd* opgemerkt, dat voor het aanstellen van privaat-docenten geen wetswijziging noodig is. Wetswijziging is alleen noodig om aan kerkgenootschappen of Vereenigingen tot bevordering van Vrij Hooger Onderwijs het recht te geven eigen leerstoelen aan de Universiteiten te stichten en meer was door mij niet beweerd.

Zeer terecht ook zegt *De Tijd* dat men met privaatdocenten in de wijsbegeerte niet aan de eischen van het oogenblik voldoet. Voor het Recht en voor de geschiedenis schijnt mij de eisch heel wat dringender.

Tot mijn leedwezen heb ik bespeurd, dat ook de zaak der Katholieke Universiteit weder een onderwerp van twistgeschrijf zal worden. Zoo, ten minste, moet ik oordeelen naar éene proeve, die mij is toegezonden en die meer gelijkt op een persoonlijken aanval dan op een ordelijke gedachtenwisseling. Het eenig uitgangspunt van een zoodanige is toch dat men aanvange met zich de moeite te geven zijn tegenstander te verstaan. Men kan echter niemand daartoe dwingen. Maar men kan zulk een aanval laten liggen.

Gelijk ik de eer heb bij dezen te doen.

Derde Reeks. No. 4. *3 MEI 1902.*

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA
OVER
STAATKUNDE EN LETTEREN.

Prijs bij abonnement voor 10 nummers van 10—16 bladzijden *franco per post* *f* 1.50.
Uitgever: WED. J. R. VAN ROSSUM, Utrecht.

*** Audiëntie.

Het is volkomen verklaarbaar en toch blijft het altijd treffend.

Telkens als men tot een bijzonder gehoor bij den Paus wordt toegelaten is het als ware het de eerste maal. Men kent de troonzaal, de anti-camera, alles. De stoelen naar het elegante model van RAFAËL, de consoles met de kruisbeelden en pendules en candelabres, de enkele schilderijen, de witzijden gordijnen, die de hooge vensternissen afsluiten, het Deventersch tapijt in de troonzaal.

Alles is toch nieuw als de eerste maal.

Het is ook dezelfde trilling. Dezelfde indruk van hooge, plechtige stilte, van ernst, van vrede, schoonen, lichtvollen vrede vooral.

Eindelijk.

Een klein, langhoekig, zeer eenvoudig vertrek. Een paar vergulde, met roode zijde bekleede stoelen. Tegen de eene, langere zijde een vergulde console-tafel met marmeren blad, waarop een uurwerk en een paar vazen. Eenige kleinere voorwerpen. Aan den muur ter overzijde op het roode behangsel een kruisbeeld.

In een hoek naast de tafel, op een zeer eenvoudigen leunstoel, de zijden bekleeding is hier en daar wat gerafeld, de Paus.

Ik nader, ik wil een paar woorden zeggen, de woorden blijven in de keel, ik stamel.

Maar reeds heeft de nog krachtige hand de mijne genomen en mij doen oprijzen, reeds klinkt de stem: Bonjour, mon cher . . . . maar men verhaalt die dingen niet.

Men geeft slechts den indruk.

Ik zit naast den Paus, half-schuins tegenover hem. De rechterhand van den grijsaard rust, vaderlijk, op mijn linker arm. Soms omvat zij mijne hand.

„De Vader" dat is de groote indruk. De Vader der Christenheid. De Koning, de Leeraar, de Hoogepriester, dat alles gaat niet te loor, maar het sprekende is nu de Vader. Sprekende ook uit de belangstelling waarmede allerlei, waarmede uiteenloopende vragen worden gesteld, de antwoorden worden aangehoord, nieuwe vragen volgen. Sprekende uit de volledige wetenschap van personen en zaken. Uit de groote goedheid, de hartelijkheid van stem en gebaar.

De Vader der Christenheid.

Maar nog een machtiger, verhevener indruk draag ik mede.

De Paus betuigt mij zijn vreugde over de komst van Generaal Du Monceau. En op eens, zonder overgang:

„Ja, ik ben God wel grooten, grooten dank schuldig. Zie eens, twee van mijn voorgangers zijn ook hun vijfentwintigste regeeringsjaar ingetreden; Pius IX heeft het zelfs voltooid. Maar hoe! Pius VI was een balling en een gevangene; Pius IX was hier opgesloten door de Revolutie. En ik, arme, oude man, zit hier ook opgesloten, ik mag dit paleis niet verlaten, maar dat is Gods heilige wil en ik leg dat alles in de handen van Gods gerechtigheid, Gods Voorzienigheid. Op Zijn tijd zal God doen wat gedaan moet worden. Ik ben dankbaar, dankbaar. Ik heb naar St. Pieter kunnen gaan, ik heb het „Te Deum" kunnen zingen, omringd door mijn getrouwe kinderen uit alle volken der wereld, omringd door de vertegenwoordigers van Vorsten en Regeeringen. O, ik heb groote reden om God dankbaar te zijn . . . . ."

De machtige oogen zien naar boven, de handen gaan als ten dankgebed, als bij het liturgisch gebaar van het „Sursum Corda" omhoog.

Toen heb ik gevoeld dat een echte Paus de man is, die het dichtst staat bij God.

En op eens weêr echt-vaderlijk-menschelijk:

„Gij blijft nog wat te Rome?"

„Ja Heilige Vader, ik zou den Aartsbisschop met de Nederlandsche deputatie wel willen afwachten!"

„O, dat is goed, dan zie ik U nog. Adieu, mon cher S. au revoir!"

*** „**Stedenschennis**".

Het woord past voor niets zoo goed als voor de bejegening, die het oude Rome van zijn nieuwe verheerders ondergaat. Maar ik zal niet herhalen wat reeds vroeger zoo welsprekend is gezegd en zelfs welsprekend herhaald. GREGOROVIUS en REUMONT en zoo vele anderen hebben luide genoeg getuigd.

En toch!

Is en blijft niet de verwoesting van het landschap, het door DANTE geprezen vergezicht uit de voorhal van Sint Jan van Lateranen, een misdaad, een hals-misdaad voor een schoonheidlievend volk? O, Triclinium, o Sancta Croce, in uw majestueuse eenzaamheid! O park der villa Wolkonsky met uw pijnboomen, nu ingesloten door de kazernehuizen als een rentenierstuin zonder vergezicht! O muren van Rome met uw half afgeknotte tinnen, o „grandes lignes des aqueducs romains!" Maar Gij, Gij blijft nog zichtbaar, vol hoogheid en rust, Gij en de bergen, dan opdoemend, dan wegdommelend aan den horizon!

O, hoe ik wilde dat ik de verwoesting door bijbouw en aanbouw schilderen kon. Maar het is te hartverscheurend. Gelukkig de jongeren, die niet weten en niet behoeven te vergeten, — welzalig zij!

Want de groote schoonheid blijft. Rome is Rome.

Sints dagen peins ik op een soort betamelijk schilderende vertaling van het woord „éventrer". Ik zou namelijk zoo gaarne spreken van „les rues éventrées".

Ik zal trachten het te verklaren.

In verschillende kwartieren van Rome ziet men huizen zonder gevels. Niet alleen zonder gevels, maar de helft, een derde of een vierde is neêrgehouwen. Op min of meer regelmatige wijze; de van den achtergevel uitgaande scheidsmuren zijn

naar de open straat toe in dalende, met graden dalende lijn afgeknot.

Een keurig gezicht! Het binnenhuisleven ligt geheel open. De behangselpapieren, de beschilderde muren alles is zichtbaar.

Waarom?

De Roomsche Gemeenteraad — S. P. Q. R. — heeft hier langs den Tiber een nieuwen breeden weg, een boulevard willen aanleggen. Daartoe heeft zij, tyrannie der verkeersmiddelen, naast den Ponte S. Angelo eenerzijds twee ijzeren bruggen laten bouwen, een voor de electrische trams, een voor de rijtuigen en voetgangers en aan de andere zijde een breede steenen brug, die naar het toekomstig Paleis van Justitie en het bloeiende? — kwartier van Prati del Castello leiden moet. Maar nu wil het booze lot dat de Gemeente — S. P. Q. R. — de buiken der ontbuikte huizen niet vullen kan. De middelen ontbreken en de boulevard: Lungo Tevere, Tor di Nona, ligt daar met open ingewand... als de os van REMBRANDT in den Louvre, niet zóo schoon.

Toch!

De groote, goedige Zuidernatuur heeft deze zonderling openhangende binnenhuisjes met allerlei slingerplanten en wilde grassprieten en wat al meer mildelijk gesierd. Deze steenklompen bloeien. Zij dragen een eigen dosch, niet als „SALOMON in al zijn heerlijkheid", maar zij zijn toch gekleed en getooid. Zij leven.

Toch!

Men moet billijk zijn. Men moet nooit vergeten dat Rome steeds een stad van leven, maar ook een stad van verwoesting is geweest. Als men eens op den Palatijn gaat zien hoe huizing op huizing, paleis op paleis is gebouwd. Als men eens denkt aan het: „Quod non fecerunt Barbari, fecerunt Barberini!" Als men eens afdaalt in de „Grotte Vaticane"! Als men in de sacristie van St. Pieter eens de Engelen, groote hemel, wat onvergelijkelijke Engelen! van Melozzo de Forli gaat beluisteren. Eerlijk is eerlijk. De „Via Nazionale", de „Corso Vittorio Emmanuele", — de namen maken mij krieuwelig — zijn toch mooie verkeerswegen.

Van namen gesproken.

De wijzen, waarop met de straatnamen wordt geleefd, heeft toch ook wel iets van een „stedenschennis". Ik zal nu de

politiek laten rusten en niet vragen waarom men de straat naast den Gesu in „Via del Plebiscito" heeft herdoopt. Waarschijnlijk omdat zij de Via Nazionale met den Corso Vittorio Emmanuele verbindt en om te doen vergeten dat het belendende grootsche *Palazzo Venezia* nog altijd de woning is van den Oostenrijkschen Gezant... bij den H. Stoel.

Maar dat ter zijde. Ik woon hier in een der nieuwe kwartieren, naast de oude via Merulana. Een van mijn ramen ziet uit op de via Giusti, een op de via Macchiavelli. Door drie straten ben ik verbonden met de piazza Vittorio Emmanuele: via Leopardi; via Buonarotti; via Macchiavelli. De via Giusti brengt mij op de piazza Dante, een naar de eene zijde nog geheel open zandwoestijn. Dan een via Tasso, een via Ariosto, een via Galileo!

De grootsche, goede smaak van de „spraeckmakende gemeent'" op het Kapitool.

Van de piazza Vittorio Emmanuele, ook nog een onafgewerkte bouwonderneming, gaat één grootere straat uit: via Carlo Alberto; een kleinere: via Napoleone III, en deze beiden worden verbonden door de via Mazzini.

Heerlijke symboliek: de laffe samenzweerder, die de beide rampzalige droomers samenbindt.

O, S. P. Q. R.! *)

---

* * * **San Onofrio.**

Ook te Rome, vooral te Rome heeft men het recht lievelingsplekken te hebben, grootere of kleinere monumenten, die men steeds weder moet zien, steeds weder wil zien.

Nu spreek ik niet van de heele groote dingen, van den kloostergang van St. Paul of dien van St. Jan, niet van San Clemente en de kapel van Masolino en van zooveel meer. Ik meen nu zoo iets als het graf van Kardinaal Pacca of het graf van Gonsalvi, de beide onvergetelijken.

En onder deze lievelingsplekken is mij geene zoo lief als *San Onofrio.* De arme Tasso trekt mij daarheen. Er is weemoed, die aangrijpt, maar er is ook zoo hooge vrede en rust.

---

*) Senatus populus que Romanus.

De weemoed vermindert niet, wanneer men dat arme geroofde en beroofde klooster binnentreedt en, door een eenzamen broeder ontvangen, door het ijzeren draaihek wordt toegelaten. Vermindert niet, ook niet bij het zien der kransen op den gang, ijdelheid der ijdele nazaten. Maar de verheven kalmte van den zangrijken zanger komt over u als gij de cellen binnentreedt en de doodenmaske ziet van den lijder, die, wat droomen ook zijn hoofd doorspookten, hier in vredige harmonie is gestorven, beginnende met de vrome broederen „zijn verkeer in het hemelrijk."

De wondere eenvoud van alles wat u hier omgeeft ontroert u met diepe ontroering. Een ontroering van geheel andere soort dan die in de grafkapel, aan den ingang van de Kerk.

Paus PIUS IX heeft die grafkapel laten bouwen en versieren. PIUS IX was een helden- en dichterziel. Hij had groote dingen lief en wilde ze grootsch. Maar ook een helden- en dichterziel schept met de verhevenste voornemens geen kunstwerk; het hoofd en den arm, dien hij behoeft kan hij niet oproepen uit het niet. PIUS IX heeft een kunstwerk gegeven in een tijd toen er geen kunst van karakter, geen kunst van grootheid was. Zelfs de pracht der kapel is geen pracht.

Ook het grafschrift van TASSO geeft zijn leven niet terug. Rome, het vroegere Rome is rijk aan grafschriften van hooge soort. Zij zijn bekend die beiden uit S. Maria de Angelis: „Virtute vixit, memoria vivit, gloria vivet" en dat andere: „Corpus humo tegitur, fama per ora volat; spiritus astra tenet". In hun kortheid toch rhetorisch; in hun woordenspel toch zonder pit of kern. Vernuft is geen getuige bij den dood.

Hoe veel beter zou bij TASSO dat grafschrift gepast hebben dat men vindt op een tombe in dezelfden San Onofrio:

„Labor et gloria vita fuit;
Mors requies".

Maar hoeveel beter nog dat opschrift onder de afbeelding van een der Duitsche keizers op den Römer te Frankfort:

„Nihil beata morte beatius."

Het gezicht op Rome van S. Onofrio, onder den eik van TASSO, is bekend. Nu HUET in zijn „Van Napels naar Amsterdam" den lof van BAEDEKER heeft gezongen, mag ik wel een

woord ontleenen aan het reisboek van GSELL-FELS: „Diese Lieblungsstelle Tassos erobert noch jetzt durch den herrlichen Niederblick auf die ewige Stadt jedes Herz für das neue Jerusalem."

Vertaling der grafschriften:

„Hij leefde door deugd; hij leeft door de heugenis; hij zal leven door de glorie."

„Het lichaam dekt de aarde; de faam gaat over de wereld; de ziel zetelt boven de sterren."

„Arbeid en eere bracht het leven; rust de dood."

„Niets zaliger dan de zalige dood."

---

* * * **Sta Maria dell' Anima.**

Nu ik van grafschriften spreek gaat geheel mijn hart toch uit naar S. Maria dell' Anima:

„Eheu quantum refert in quae tempora optimi cujusque virtus incidat."

„Ach, hoe zwaar weegt het in wat tijd ook de deugd van den beste verschijnt."

Diep grijpt het mij altijd aan: dit tragische opschrift over den tragischen Paus. Een van de grootsten in willen en kunnen, een van de besten in streven en leven, een slachtoffer van dat geweldig geweld der omstandigheden, dat het grafschrift zoo kil bondig de „tempora" noemt: de storm der tijden dragende het wraakgericht der eeuwigheid. Misschien te veel de zoon van een kleinen stam, maar nog meer de martelaar van kleine zelfzucht, van verfijnde weelde, van verlodderde zinnelijkheid, toen helaas! overheerschende de Eeuwige Stad. Arme ADRIAAN van Utrecht, zoo rein, zoo groot, toch zoo weinig geteld, maar onsterfelijk door die ééne verdienste: in het duisterste tijdvak der wereldhistorie toont gij het lichtende beeld van een echten Paus!

Arme ADRIAAN van Utrecht! Niet alleen Uwe heugenis stemt mij weemoedig in deze S. Maria dell' Anima. Er is nog wel meer. Gij, gij met uw vriend WILLEM VAN ENCKEVOORT, van Mierlo, Gij zijt de laatsten, die aan Holland herinnert in deze

Hollandsche Kerk. Want deze kerk is nu, nu de „römisch-katholische Nationalkirche der Deutschen", maar hoe, maar waardoor? Door dat „incident", dat na zeven, acht eeuwen van Christendom en christelijke beschaving — altijd volgens de HOEDEMAKERS! — het „nationaal karakter" van ons volk moet hebben geschapen: de Reformatie met den aankleve van dien.

Ook de Staatkunde van KAREL V, de alles omvademende en de alles omgrijpende, draagt haar deel aan de schuld. Maar het is toch de Reformatie, die drie eeuwen lang het aan de Hollandsche Katholieken onmogelijk heeft gemaakt aan hun kerk te Rome te denken, die nu maakt dat de Belgische, Waalsche gidsen ons verkondigen: „ce monument fut pendant longtemps une église nationale belge" en die den stichter maken „d'origine belge". De brave JOHANNES PETRI — 1400 — was toch een burger van Dordt.

Stoomdrukkerij „HET CENTRUM".

Derde Reeks. No. 5. *19 JULI 1902.*

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA
OVER
STAATKUNDE EN LETTEREN.

Prijs bij abonnement voor 10 nummers van 10—16 bladzijden *franco per post* *f* 1.50.
Uitgever: WED. J. R. VAN ROSSUM, Utrecht.

De Hemelvaartsdag van het jaar Onzes Heeren 1902 blijft voor het Katholieke Nederland een gedenkwaardige, een historische dag.

De bijzonderheden mogen nog eens worden vermeld.

In de Sala Clementina bevonden zich eenige honderden Nederlanders. Op de eerste rij waren gezeten de afgevaardigden van de verschillende diocesen der Utrechtsche Kerkprovincie. Achter hen hunne dames en achter deze bevond zich een breede schare van pelgrims.

Vergezeld van den Aartsbisschop van Utrecht, gevolgd door zijn hofstoet, kwam de Paus onder geestdriftig gejuich binnen.

De Aartsbisschop las het adres van hulde en gelukwensch. De Maestro di Camera las weder namens den Paus het antwoord. De roerende zinsnede over de Koningin wekte bij de tegenwoordig zijnden een machtige uiting van hoog gevoel. De Paus begeleidde elk woord met blik en handgebaar.

De voorstelling der verschillende afgevaardigden volgde. Vriendelijk, levendig, de woorden, wenschen, beden, ver-

scheiden en wisselende, met altijd frissche belangstelling volgend, in ieders stemming deelend, soms ernstig, soms meêwarig, soms lachend en schertsend, scheen de Paus onvermoeid.

Het bleek ook zoo te zijn.

Met de houding van iemand, die zich zet tot een gemoedelijk gesprek, bewoog zich de Paus in zijn gouden armstoel. De linkerhand rustte op de leuning, de rechter werd een weinig omhoog geheven.

Diepe stilte.

Met zijn souvereine gemeenzaamheid ving de Paus aan: „Ik heb U nog iets te zeggen, mijne kinderen. Mijn Mgr. Bisleti heeft U mijn antwoord voorgelezen, maar ik wil U nog eens mijn dank herhalen. Ik dank U allen, dat Gij gekomen zijt met Uw Aartsbisschop. Ik dank ook de Koningin, die mij door haar Generaal Du Monceau Haar gelukwenschen deed overbrengen. Ik zeg U nog eens: ik bid voor Haar en ik hoop, dat God Haar zal sparen voor het volk dat Haar zóo lief heeft."

Toen wendde de Heilige Vader zich weer in het bijzonder tot den Aartsbisschop en knoopte vast aan het gesprek op de particuliere audiëntie gevoerd: „Zie", zeide hij, „nu valt mij de naam in van den Hollander, dien ik zoo even niet vinden kon. Hij is P. Roothaan, de Generaal van de Jesuïten. Een braaf man, een heel braaf man en een wijze. Ik heb hem heel goed gekend."

Nog ging de Paus een wijle op dezen vriendelijken toon voort, glimlachende, met het hoofd knikkende, onder levendige toejuichingen.

Nu hief Leo XIII zich weder een weinig op en wenkte met de hand.

„Nog iets, mijne kinderen. Nederland is steeds zoo edelmoedig voor mij, dat ik ook eens iets voor Nederland wil doen. Ik wil namelijk hier in Rome een Hollandsche College stichten, opdat ook de Hollanders hier op allerlei

wijze hun studiën kunnen voltooien en zich ook hier voor allerlei takken van wetenschap en voor de zielzorg bekwamen. En ik zal" — hier wendde zich de H. Vader glimlachend tot den Aartsbisschop — „ik zal er een verdieping reserveeren voor de Hollandsche Bisschoppen wanneer deze te Rome komen. Veel colleges heb ik reeds gesticht, voor de Portugeezen, Armeniërs, Grieken, zelfs voor de Maronieten en anderen, maar dit wil ik voor mijn Hollanders stichten."

Een machtige beweging ging door de hooge zaal. Een uitbarsting van verrassing, van dankbaarheid, van geestdriftige vreugde. Hoe velen hadden dat reeds gehoopt, verwacht, afgebeden, hoe weinigen hadden kunnen vermoeden of bevroeden, dat het aldus zou komen.

Maar reeds klonk de machtige stem van den Aartsbisschop door het gedruisch: „Ik dank U, Heilige Vader, ook namens mijne medebisschoppen voor de groote goedheid door deze daad aan het Katholieke Nederland betoond. Ik zal alle mijne krachten er aan wijden — en ik beloof dat Uwe Heiligheid ook namens de Nederlandsche Katholieken — om het werk van Uwe Heiligheid tot uitvoer te brengen en de middelen daartoe met de Bisschoppen beramen."

Hiermede was een historiesch oogenblik voltooid.

Het was een heerlijk, onvergetelijk oogenblik.

De Paus in de witte toga met de purperen fluweelen mantel over de schouders; naast hem de hooge gestalte van den Aartsbisschop en ter linker de Maestro di Camera, Mgr. Bisleti met den fijn besneden Romeinschen kop. De Paus lachend bij de vreugde, de blijdschap, het geluk dat hij had gewekt; de Aartsbisschop ernstig en toch blijde; Mgr. Bisleti vriendelijk dezen en genen toeknikkend of toelachend; rumoer, gedruisch, maar overal, overal geestdrift.

Alle groote Pausen zijn groote bouwheeren.

Als ik mij niet bedrieg dan is de opmerking afkomstig

van HÜBNER en betreft zij SIXTUS V. Maar behalve op dezen grootmachtige is zij toepasselijk op menig anderen Paus. Zoekt gij het bewijs, zie rondom u in de Stad.

Die liefde tot bouwen herinnert aan het woord: „de liefde sticht". [1]) Het „stichten" van den Apostel heeft niet alleen een zedelijk-vrome beteekenis. Het behoudt ook zijn natuurlijken zin; het is ook opbouwen. De Pausen zijn de groote vertegenwoordigers van de liefde tot God en de liefde tot den naaste. Daarom bouwen zij basilieken en kapellen, kloosters en hospitalen, colleges en bibliotheken. Zij hebben ook hun waardigheid lief en waardeeren haar; daarom bouwen zij paleizen en maken van die paleizen musea, schatkamers van de hoogste kunsttresoren, voor ieder open, voor ieder toegankelijk. Zij leven in die grootsche paleizen als monniken, in eenvoud en blanke majesteit.

LEO XIII is een groot bouwheer. Hij heeft nooit het Vatikaan verlaten, maar hij weet wat in Zijne Stad noodig is. In de nieuwe kwartieren heeft hij nieuwe kerken doen verrijzen. Oude heeft hij met koninklijke hand hersteld. Zijn getrouwen volgen hem na. De crypta van S. Cecilia in Trastevere toont in den Kardinaal RAMPOLLA nog iets anders dan den krachtigen Staatsman: den kunstlievenden en kunstkennenden kerkvorst, den vromen geloovige, den vorstelijk milden schenker van marmer en goud.

Maar LEO XIII is vooral bouwheer, stichter van colleges. In den „Annuario Pontificio", worden op zijn naam geboekt: het *Seminarium Pontificium Leonianum*, voor de Italiaansche diocesen; het college voor de Armeniërs, op 1 Maart 1883: „Armenia suam in Urbe domum altricem habeat" [2]); het college voor de Bohemen 1 Januari 1890: „firmius in dies nectenda vincula quae varias catholici nominis

---

[1]) I. Corinth. VIII : 2.

[2]) „Armenië hebbe in de Stad zijn voedsterhuis".

gentes cum Apostolica sede conjungunt" [1]); dat van de Maronieten, 30 November 1891: „ab interitu", van den dood heeft hij het college der Assemanni weder opgewekt. En dan nog het college voor de Portugeezen, het volk dat de Paus er zoo welsprekend aan herinnerde: „Lusitanis enim populis, quod apertissime testatur historia, nil grande, nil illustre sine religione actum, eodemque gressu civilia semper crevere commoda quo avitae religionis splendor et observantia." [2])

Volgens de „Acta" is er nog heel wat meer.

Reeds op 30 October 1878 begint de Paus met de herstelling van het College van S.S. Ambrosius en Carolus Borromaeus, dat onder Pius IX in het leven geroepen was. Op 15 December 1890 wordt dit werk, een „laetum solatium" [3]), na de stormen van 1870 door Leo XIII weder op canonieke wijze bevestigd. Diezelfde canonieke bevestiging was op de voorbede der Noord-Amerikaansche Bisschoppen reeds op 25 Oct. 1885 aan het Noord-Amerikaansche College verleend. Niet onpassend werd de groote republiek herinnerd aan de Stad: „Urbs totius orbis christiani princeps." [4])

Op 25 October 1893 schonk de Paus voor het Spaansche College het paleis Altemps, geadeld door de heugenis van den Paus-martelaar Anicetus en het verblijf van S. Carolus Borromaeus. Toen sprak hij ook zijn volle gedachte uit: „Hierin heeft wel de voorzienige wijsheid en zorg onzer apostolische voorgangers uitgeblonken, dat zij in deze stad,

---

[1]) „vaster moeten iederen dag de banden gevlochten worden, die de Katholieke volken verbinden met den Apostolischen Stoel".

[2]) „De geschiedenis getuigt hoe door de volkeren van Portugal niets groots, niets verhevens zonder de Kerk is geschied en dat de burgerlijke welvaart steeds is gestegen met den meerderen luister en de verhooging van den godsdienst."

[3]) „een blijde troost".

[4]) „de Stad, die de Vorstin is der geheele christelijke wereld."

die het hoofd is van wie den katholieken naam dragen, steeds met allen ijver hebben doen samenkomen jongere geestelijken om die in colleges te vereenigen."

Nog eens heeft de Paus die volle gedachte, dat hooge doel uitgesproken. Het is in dien beroemden Apostolischen Brief over de Oostersche ritus. Hij gewaagt daarin van zijn liefde tot de Oostersche kerken, hoe hij die weder tot de oude eere verheffen wil: „Het was mij reeds gegund deze kerken eenigsints bij te staan. Zoo hebben wij in deze stad gesticht een college voor Armeniërs en voor Maronieten, andere scholen te Philippopolis en Hadrianopolis voor de Bulgaren. Wij hebben besloten te Athene een Leoniaansch College te vestigen; het seminarie van S. Anna dat te Jerusalem voor de Grieksch-Melchitische geestelijkheid wordt opgetrokken, begunstigen wij met alle macht. Dan houden wij ons bezig met het vermeerderen van het getal plaatsen voor Syrische kweekelingen in het College van Urbanus V — de Propaganda — en ook willen wij tot zijn ouden Staat terugbrengen het College van S. Athanasius der Grieken, zooals Gregorius XII, de zeer milde stichter, het heeft gewild en waarvan ook zoo beroemde mannen zijn uitgegaan. Nog meerdere van deze en dergelijke dingen te kunnen doen wenschen wij met te grooter verlangen, daar wij onder Gods ingeving onzen lang overwogen raadslag hebben kunnen uitvoeren om in een bijzonderen brief alle vorsten en alle volken te roepen tot de zalige éenheid van het goddelijk geloof." [1])

Het hooge doel der Leonijnsche stichting is hier klaar en onbewimpeld uitgesproken: de éenheid, die met God verbindt en zalig maakt. De liefde tot die éénheid, de liefde tot God, de liefde tot den naaste drijven hem. Den vrede in Christus, de „pax Christiana" waarvan Leo de Groote

---

[1]) De hier bedoelde brief is de „Epistola Catholica" van 20 Juni 1894: „Praeclara gratulationis publicae".

op het feest van S. PETRUS gewaagt, dien vrede over de wereld te doen uitgaan, te brengen aan alle volkeren en talen, dat is het werk der colleges, het doel van den Paus.

Nog een andere opmerking biedt zich hieraan.

De vriendelijke scherpzinnigheid, die de harten en nieren, met name der Roomsche Pausen, weet te doorgronden zal in de stichting dezer colleges te Rome een daad van regeeringsbeleid, een „instrumentum regni" zien. De liefde tot de éenheid is zucht tot centralisatie. Het is zoo menschelijk, zelfs de sobere waardeering, die RANKE aan een stichting als de Propaganda schenkt is voor velen bovenmenschelijk.

De zorg voor de Oostersche kerken weêrlegt die scherpzinnigheid. Naast die zorg komt het openbare streven om aan de vreemde colleges meer en meer hun nationaal karakter te verzekeren. En dan, niet het minst, spreekt van decentralisatie in den gezonden en waren zin de oprichting der colleges voor ordensgeestelijken.

Het heeft niets ongewoons dat de Paus gaarne over zijn colleges spreekt. Zij zijn de lievelingskinderen van zijn ziel; zij brengen het „licht uit den hemel", geloof en liefde. „Hebt gij mijn college van S. Anselmo gezien?" vroeg mij de Paus, na eenige algemeene opmerkingen. „Ja, Heilige Vader", antwoordde ik en ik was hoveling en domdeftig! genoeg er bij te voegen, maar naar volle waarheid: „het is een „monumentum fidei et pietatis, aere perennius." [1]) De Paus glimlachte een weinig om die christelijk-horatiaansche loftuiging en zeide: „Ja, het is een mooi college, ieder zegt het mij. Ik heb de plannen gezien, den bouw nooit. Dat gaat niet. Ja, ik heb dat college gebouwd voor de Benedictijnen, die ik zeer liefheb. Een groote orde. Zoo oud, zoo eerwaardig en toch altijd werkdadig en vol moed."

[1]) Een gedenkteeken van geloof en liefde, hechter dan metaal.

„Werkdadig en vol moed". Op eens zag ik S. Benedictus voor mij aan het meer van Subiaco, het sikkelmes van den armen Goth uit het water op gebiedend, met den steel hereenigend: „labora et noli contristari". [1])

Zoo staat Leo XIII dan voor ons: de Paus der Nationale Colleges in de Eeuwige Stad.

Niemand heeft beter dan Kardinaal Wiseman het leven in een Nationaal College te Rome beschreven. Het leven met zijne regelmaat en zijn verscheidenheid, zijn tucht en zijn vrijheid. Met zijn heen en weer trekken naar de verschillende scholen, zijn wandelingen over den Pincio, zijn „omgangen" naar de verschillende hoofdkerken. Meesterlijk heeft hij verhaald hoe het gelegenheid biedt, ook aan jongeren, groote mannen te zien en tot hen te naderen, indrukken op te doen, herinneringen te verzamelen. Altijd blijft mij in de herinnering die fraaie plaats in de verheven rede over Shakespeare, waar de Kardinaal een namiddaguur beschrijft. Zij straalt van Romeinsch licht:

> Dit was mijn goede of kwade kans: Shakespeare te lezen, te bestudeeren, te bepeinzen zonder kantteekening of verklaring, zonder voorrede of woordenboek, niet in de stille uren van den den nacht, maar in die nog dieper stilte van een Italiaansch namiddaguur, als de rust nog rustiger is dan toen de avond daalde, onder een heldere, heete zon, als alles rust, alles rondom u zwijgt tot de luchtigste voetstap in een bevolkte woning, alles behalve het murmelend ruischen in een fontein onder oranjeboomen, zoodat de geurigste geur en het liefelijkste geluid om u komen kozen door de halfopen vensters van breede en hooge rondgangen.

Nu vindt men niet in elk dezer Colleges het ruischen der wateren of oranjebloesemgeur, maar in alle en in elk vindt men wat men er vinden moet: Rome.

„Rome" is de groote tooverkracht van Rome. Men kan het niet anders zeggen. Rome is de wereldstad. Niet als

---

[1]) „Arbeid en wil niet droevig zijn!"

„Cosmopolis", dat is een voorbijgaande verschijning. Als de „Urbs Catholica". Niemand heeft haar, als in profetische aanblazing, beter beschreven dan de eerste LEO, de Groote, in dien onvergelijkelijk schoonen Sermo „in Natali Apostolorum Petri et Pauli". Geldt nu nog niet de vraag, die gold voor het Rome, de „silva frementium bestiarum", [1]) dat Petrus binnentrad, de „turbulentissimae profunditatis oceanus" [2]) die hij ging bedwingen, de vraag: „Cujus autem nationis hominis in hac urbe non essent? aut quae unquam gentes ignorarent quod Roma didicisset?" [3]) In hoogeren zin gelden zij die vragen en in hoogeren moeten zij worden beantwoord met juichende bevestiging. Sints Rome door het Evangelie is vol gestraald met licht en warmte — „resplenduit tibi Evangelium" zegt LEO de Groote — is zij geworden niet alleen „discipula veritatis quae erat magistra erroris", meer. „Discipula veritatis" zeker, waar zij luistert naar het woord van God, maar „magistra veritatis" waar zij het Godswoord brengt aan de menschen.

Rome is de stad der historie, die overal hoorbaar spreekt, der goddelijke en der menschelijke wetenschap, der heiligheid. In de catacomben en de basilieken, in de cellen der heiligen en bij de praalgraven vindt men denzelfden dampkring van hooge heiligheid. De geest verheldert zich in dat licht, het hart klopt krachtiger in die warmte en in dat zonnebad verkrijgt de ziel meer dan Achilleskracht

„Laat Rome's licht en schaduw in Uw ziel
Haar zonnebeeld doen leven", [4])

zong Kardinaal WISEMAN zijn leerlingen toe.

---

[1]) „het woud vol brullende dieren."

[2]) „de oceaan met zijn ziedende diepten."

[3]) van welke natie waren geen mannen in deze stad? Welke volken wisten niet wat Rome had geleerd?

[4]) In een exemplaar van „Fabiola" te Monteporzio geschreven. De vertaling is gebrekkig; hier het oorspronkelijke:

„Then let Rome's light and shadow, upon your breast
Leave its sun-picture . . ."

In de Encycliek over S. Thomas van Aquino heeft Leo XIII een schoon woord geschreven. In dat deel, waar hij ieder der groote Kerkvaders in een paar trekken teekent, vermeldt hij hoe Basilius en Gregorius te Athene de scholen volgden en hij vat den genius der stad in één woord: „domicilium totius humanitatis." [1]) Het woord geldt ook van Rome: „domicilium totius humanitatis" en meer. Want ook de „divinitas" is hier: de goddelijke wetenschap, de goddelijke liefde, al die dingen die Athene alleen kende als den onbekenden God.

Getuigenissen over Rome wil ik hier niet nederschrijven, maar éene mag ik toch vermelden.

John Henry Newman was, vóor zijn terugkeer tot de Kerk van Christus, een vijand van Rome, het Roomsche Rome. Zijn schoon gedicht „the good Samaritan" vangt aan met den fellen regel:

„Oh, that thy creed were sound!
„For thou dost soothe the heart, thou church of Rome, [2])

en in zijn brieven aan zijn zusters komt nog voor een ontboezeming tegen Rome, op de via Appia gedicht. En in een dier brieven leest men:

> Wat Rome betreft, ik moet er van spreken! Daar hebt gij de graven van S. Paulus en S. Petrus en S. Clemens, kerken gesticht door S. Petrus en S. Dionysius — A. D. 260 — en andere in de Catacomben voor de dagen van vervolging; het huis en de tafel van S. Gregorius; de plek waar S. Petrus en S. Paulus de martelie leden; maar de lijst is eindeloos. „O Rome that thou were not Rome!" O Rome, waart gij maar niet Roomsch!" — [3])

Maar later, later wordt het „Cor ad cor loquitur", het

---

[1]) „de huizinge van het hoogst menschelijke."

[2]) „Was uw geloof maar recht,
Want gij, gij troost het hart, gij Kerk van Rome!"

[3]) Letters. ed. Anne Mozley. I 391. Palermo 1833.

hart van Rome, komt tot het hart van NEWMAN en de omkeer is daar. Hoe die omkeer uitstraalt in die verheven zinsneden in „Idea of a University" over den ondergang van Athene en van Jerusalem: „Zoo gaan zij voorbij de oude stemmen van godsdienst en wetenschap; maar zij zwijgen alleen om elders glorieuser en volmaakter weder op te klinken. Tot nu toe kwamen zij uit twee verschillende bronnen en werkten gescheiden. Maar elk laat een erfgenaam en opvolger in het Westen na en die erfgenaam, die opvolger is één. De genade eens opgeborgen in Jerusalem, de geestesgaven uitgaande van Athene zijn overgegaan op, zijn verzameld in het éene Rome. Dit is waar, dit is feit, dit is historie. Rome heeft als erfenis ontvangen het goddelijk en het menschelijk weten. Zij heeft voortgezet en blijft voortzetten de overlevering van Mozes en David in de bovennatuurlijke orde, die van Homerus en Aristoteles in de orde der natuur."

„Domicilium . . ."

Dit maakt de stichting van een nationaal college te Rome tot een daad, die een weldaad is.

LEO XIII heeft door die stichting voltooid wat Paus Sergius aan Willibrord begon. En zoo is het ook hier weder waarheid:

„Quae dedit princeps, dabit ipsa semper,
Roma salutem." [1])

---

1) „Wat ge eenmaal gaaft zult ge altijd blijven geven,
Volheerlijk Rome, 't heil."
Off. S.S. Cyrilli et Methodii.

Het groote woord is gesproken.

Nu is het woord aan onze Bisschoppen.

Op hun woord komt de daad.

Op hun woord, op hun kracht, op hun wijsheid, op hun leiding berust ons vertrouwen en onze hoop.

*** **Op den Aventijn.**

Langs *S. Maria in Cosmedin* beklimt men den ouden Plebejischen heuvel, eens zoo volkrijk nu eenzaam en verlaten. Van landschap langs den weg geen spoor. Hooge, zware muren, die tuinen afsluiten, beperken overal het gezicht. Alleen de blauwe hemel en het Romeinsche zonnelicht boven ons.

Langs den weg, die in bochten opklimt, een touwslagerij.

In die eenzaamheid eenige monumenten, die als voor haar geschapen zijn.

Eerst *Santa Sabina*, de kerk van S. Dominicus. Maar van heel wat vroeger tijd dan die van den grooten Predikheer. Reeds in de tweede eeuw van het Christendom door een Petrus van Illyrië, een priester, die „rijk voor de armen en arm voor zichzelven" was, op de grondslagen van St. Sabina's huizing gesticht. Daar was S. Sabina begraven, in één graf met Serapia, haar slavin en tevens haar „magistra fidei."

De kerk met haar 24 Korinthische zuilen van marmer van Paros, met haar deuren van cypressen-hout, rijk met half verheven beeldwerk gesierd, is een van de oudste monumenten van het christelijk Rome. Herinneringen, zachte, schoone, verhevene omgeven en omzweven u. Maar, ach de werkelijkheid is toch dikwijls te machtig voor de herinnering. Men kan de cellen van S. Dominicus en S. Pius V niet betreden zonder te bedenken dat hun zonen en broeders uit hun erf zijn verjaagd. Men kan niet door het getraliede venster een blik werpen op den historischen oranjeboom, het geschenk van Dominicus de Guzman uit het Spaansche vaderland naar Rome gebracht, zonder te denken aan de oude dagen, toen men in den kruisgang met zijn honderdtal gekronkelde zuiltjens kon droomen en peinzen in de van amandelen en citroenbloesems doorgeurde lucht.

En hoe heerlijk geurde 't ook in den Kloosterhof van S. Alessio, den heilige, wiens leven Kardinaal WISEMAN dat fraaie tooneelspel deed dichten: „de verborgen diamant." Hoe ging ook van deze hoogte de blik over den Tiber, over de wemelende, wriemelende huizenmassa van Trastevere en over de muren heen naar de Campagna, eindeloos ver. Het *Stabilimento di Desinfezione*, de *Lavanderia Communale*, een *Istituto de' Ciechi* vullen nu het klooster.

De poëzie is dood.

Poëzie is er nog in het Prioraat van Malta.

Eerst een blik geworpen door de Chiavetta, het beroemde sleutelgat met de „vista" op St. Pieter. Kinderlijk als deze speelschheid mag schijnen, het gezicht is fraai en schoon. Het geeft een St. Pieter te zien als in miniatuur. Het is een droom, die reusachtige koepel aan den gezichteinder in die omlijsting, van groen lover omzoomd.

De droom houdt aan als de deur wordt geopend en men die zoo echt achttiendeeeuwsche laan van laurierskers binnentreedt. Het knarsen van het kiezelzand, het klaterend ruischen van een fontein, de heerlijke stilte. Altijd St. Pieter aan den gezichteinder, steeds groetscher en machtiger, breeder, hooger. Dan de statige palmen en den zoo fraai aangelegden tuin. Dan, met een paar treden naar beneden, het Prioraat zelve binnen.

Alles achttiendeeeuwsch. Deftige pruikenstijl. Het biljart met de queues en verdere toebehooren doet niet juist denken aan de „Löwen der Schlacht." De meubelen van verguld hout, fraai bekleed, doen ook niet de gestalten verrijzen dier Hospitaliers, die voor hun naam wonnen:

„Kränze der Demuth und Kraft, doppelte Palme zugleich."

Maar in een klein zijvertrek ziet men de oude zeekaarten, ziet men de modellen der zware galleien en slagschepen. Maar overal aan de muren ziet men, gedekt door het persoonlijk wapenschild der prioren en baljuws en kapittelridders het vierarmige, achtpuntige wapenkruis op den rooden grond, het rood van den wapenrok, die het pantser dekte als om het stroomende bloed niet te doen zien. De omgeving met haar fraaie, vergulde uurwerken, met haar console-tafels, met de buste van „l'Aiglon" verkrijgt een geheel andere wijding, die niet meer wordt verstoord. Zelfs in de kleine kerk — barokstijl — met haar rijke sierselen blijft de indruk; er is pronk, bevalligheid en toch maat en ernst. De oude sarkophagen, de antieke met Homerus en Pythagoras, de oud-christelijke, gedekt door het liggend beeld van den grootmeester Caracciolo, vloeken niet met de omgeving; al is hier niet meer de stalen heldenmoed, de deftigheid, de statigheid zijn er toch.

Toch ook heldenmoed. Een van de witte Maltezer kruizen wordt door een hartschild gedekt: het wapen van den Kardinaal M. LEDOCHOWSKI, den grooten belijder van Ostrowo, wel waardig de beschermer van deze Kruisridders te zijn. Het „avorum respice mores" heeft deze edelman gestand gedaan; naar voorvaderlijke zede was zijn belijdenis tevens strijd tegen schijnvrijheid en geweld.

Nog eens in den fraaien tuin.

Wij staan aan de borstwering, die dezen afsluit tegen de steile helling van den Aventijn. Machtig, breed breidt het vergezicht zich voor ons uit. In het midden over den kronkelenden Tiber heen St. Pieter, de geweldige, in zijn harmonie toch geweldige en alles overheerschende koepel. Dan ter linker als in rechte lijn met hem verbonden de Janiculus met S. Pietro in Montorio en de cypressen der villa Pamphili. Links over de breede massa van het Palazzo Farnese, over het schilddak van het Pantheon, de opstijgende lijn van den Monte-Mario met den zwierigen Tiber aan zijn voet.

Noode, noode gaat men heen.

Naar buiten tredend, — nog ééns „la vista"! — is men geneigd een juichtoon aan te heffen:

„Uit de puinen rijst het leven
Jonger, frischer, schooner op!"

Zijt Gij nog niet geheel vrij van den indruk van S^{a} Sabina en San Alessio?

Zie: de machtige kloosterbouw van San Anselmo rijst ter linker van den weg voor u.

Een grootsche bouw in Romaanschen stijl opgetrokken. Breede, hooge, ruime zuilengangen om een dubbelen binnenhof. Fraaie zalen, forsche trappen. Alles vol eenvoud en grootheid. In de sakristy een marmeren standbeeld van LEO den XIII. Men hoort hem spreken: „Beminde zonen" zegt hij tot de Abten en Prioren, „uw gelukwenschen bij mijn vijftigjarig priesterfeest hebben mij zeer verheugd. Te meer verheugd omdat zij kwamen van de orde, aan wie de Kerk reeds sinds lange dagen zooveel te danken heeft; de orde, die tot verheffing van de volkszeden door burgerlijke beschaving, door vrije kunsten verbonden met

den godsdienst zoo nuttig en zoo heerlijk heeft gewerkt . . . Daarom verheugen wij ons dat onze gedachten zich onmiddellijk met de belangen van uw orde bezig hielden. Gij weet, beminde zonen, dat wij in deze Onze Stad het aloude College van S. Anselmus hebben hersteld, waar uwe jongeren met den echten geest van uwen H. Patriarch zouden worden gevoed en bij dezen Stoel der Waarheid in de heilige wetenschap onderricht . ." [1])

Het is aldus geworden. Het College van S. Anselmus is bevolkt met een honderdtal leerlingen van alle taal en stam. Blozende krachtige Vlamingen omringen en geleiden mij. Jonge Ieren, die van de Vlamingen hoorden hoe ik O'Connell bezong, stormen op mij aan met forsche handdrukken en stralende oogen. O heerlijke jeugd! O grootsch geslacht van den Patriarch, die zijn nazaten gegeven is als een lichtende weg:

„Tuis datus posteris
Lux et via."

Hoe terecht klinkt het van U, o machtige Vader.

„Laeta quies magni ducis
Dona ferens novae lucis,
Hodie recolitur:
Charis datur piae menti
Corde sonet in ardenti
Quicquid foris promitur.

Hunc per collem orientis
Admiremur ascendentis
Patriarchae speciem:
Amplum semen magnae prolis
Illum fecit instar solis
Abrahae persimilem." [1])

---

[1]) Uit het pauselijk schrijven van 30 Dec. 1888: „Gratulatio unanimis . . ."

[1]) Kehrein. Sequenzen n°. 516.

„Heden gaat de groote Vader,
Nieuwe licht en levensader
Tot zijn blijde, heilige rust;
Zanglust wordt den geest gegeven
En in 't warme harte beven
Zangen vol van warmen lust;
Ziet aan onze starende oogen
Wordt de Patriarch onttogen
Stijgend langs den zonne baan,
Als een zonne omhoog gevaren,
Hij, door zijnen zonen scharen
Abraham weêr opgestaan.

Koninklijk, majestueus van éenvoud is de baziliek met haar rij van stoute granietzuilen, met de koorbanken en het overhuifde hoogaltaar. Maar den diepsten indruk maakt de crypta, met haar zeventien altaren, elk één blok graniet. Daar peinst men, daar bidt men: „O Vader in den hemel, daar zijn weêr barbaren in de wereld gekomen, zend ons een Benedictus, die den weg toone, waar Waarheid en Wet stralen in heiligheid!"

Op het voorplein van de baziliek, in den rondgang, die het afsluit, geniet men nog éens het wonder vergezicht. Maar met andere oogen, oogen vol geloof en hoop. Door de lucht ruischt de zegespreuk van S. Benedictus: **Pax!**

*** Een Nederlandsche Griek.

Onder de colleges door LEO XIII opgericht of herstèld heb ik ook S. Athanasius der Grieken genoemd. In dat college heb ik veel genoten.

Al de pracht en de majesteit van den Griekschen en Oosterschen ritus heb ik daar leeren verstaan. Ik heb er de kleinere en groote studenten uit alle Grieksche gewesten feest zien vieren in koor en refter. Niets aardiger dan die bewegelijke kereltjes met de hooge Grieksche mutsen, zoo ernstig, waardig, vroom in het koor, zoo dartel op den open hof.

De bestierder voor het tijdelijke is in dit college een hollandsche Benedictijn, even ervaren in den Oosterschen als in den Latijnschen ritus: Dom Willibrordo.

Een beste vriend voor den Nederlander te Rome. Met alle bijzonderheden van het volle Romeinsche leven bekend en tevens een echte geleerde.

De dankbaarheid verbiedt mij hem boos te maken; daarom zwijg ik. Maar in dit zwijgen om deze reden ligt toch ook wat lofs.

*** Rückert.

In mijn jongere dagen te Rome is mij een gedicht van RÜCKERT in het geheugen gevloger, dat zich daar vast heeft genesteld als een echte huiszwaluw en mij nooit verliet. Maar

het was tevens een echte leeuwerik, het kwam vliegende en zingende aan en, als het mij soms verliet, dan vloog het zingend tot mij terug.

Zwaluwen en leeuwerikken zijn heilige vogels; mijn vader, die een groot jager was, heeft heeft het mij geleerd: „het is zonde ze dood te schieten", zeide hij.

Op mijn Rückert-vogel heb ik nooit aangelegd. Al bijna vijf en dertig jaren — is dit geen zonde tegen de natuurlijke historie? — zingt hij bij mij:

Die Erde war ein bunter
  Blumengeschmückter Dom,
Vom Bergaltar herunter
  Entstromte Duftarom;
Die Nachtigallen sangen
  Und Maienglocken klangen
Ich ging in Frühroth munter
  Am Roma's heil'gen Strom;

Ich dachte wie die Zeiten
  Sich wechselnd umgetauscht
Seit an der Weltstadt Seiten
  Der Strom vorüber rauscht.
. . . . . .

en wat er verder volgt. Want verder kan ik het bekoorlijke lied met zijn mooien rijmval en zijn gracelijken maatslag niet volgen. Er was — maar gelukkig ook! — niemand die mij „an einem deutschen Bache" zat te wachten en tranen te weenen, welke in schelpen zouden verstollen tot paarlen, daartoe heb ik nooit tijd gehad. En zoo, altijd maar neuriënd en naneuriënd, heb ik mijn eigen liedje „naar Rückert" gezongen, dankbaar en altijd hopend op de wondermacht der *fontana dé Trevi*; een teug uit haar wateren brengt iemand naar Rome terug.

Heeft Thomas a Kempis niet gezegd, dat men zoo men telken jare één gebrek aflegde, spoedig heilig zou zijn? Ik betwijfel of dat „één" jaar voor het afleggen onzer menschelijke ijdelheid niet wat kort genomen is. Ik geef mijn dichtsel in alle ijdelheid; mogen de Groot-Godinnen en Groot-Goden der moderne poëzie,

die ook niet allen in viooltjesbescheidenheid geuren, het mij vergeven!

De wereld was één weelde,
  Eén wonderbaar gedicht,
Langs Romes heuvlen speelde
  Het weemlend zonnelicht,
Dat opbeurde uit de neevlen
De koepels en de geevlen,
En de oude Tiber geelde
  In 't slingrend vergezicht.

Hoe menig blozende uchtend
  Is voor u opgegaan,
O Stad, die niemand duchtend,
  Al de eeuwen door blijft staan,
Met zonnelichte daden
Met grootsche geesteszaden
De werelden bevruchtend,
  Die zonder U vergaan!

O Rome, heerlijk Romen
  Dat in mijn jeugd mij blonk,
Dat me al mijn dichten, droomen,
  Mijn weten, willen schonk,
Doe, Stad der fiissche waatren,
Die schateren en klaatren,
De jeugd door 't hart mij stroomen,
  Die 'k uit Uw Trevi dronk.

Stoomdrukkerij „Het Centrum"

Derde Reeks. No. 6—7. *11 NOVEMBER 1902.*

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA
OVER
STAATKUNDE EN LETTEREN.

Prijs bij abonnement voor 10 nummers van 10—16 bladzijden *franco per post* *f* 1.50.
Uitgever: WED. J. R. VAN ROSSUM, Utrecht.

De huidige toestand onzer Nederlandsche Staatkunde laat zich, naar ik meen, het best, het kortst en het klaarst samen vatten in een paar woorden: wij hebben een christelijke regeering gesteund door een christelijke meerderheid.

Over dat „christelijk" heeft men veel geredetwist, veel ontboezemingen ten beste gegeven, veel spotredenen ook. Het feit is gebleven, de woorden zijn voorbijgegaan. Het feit dat men dáar waar het noodig was wèl wist wat men deed, wat men doen moest en zich niet tevreden stelde met vage woorden. Bij de beraadslagingen over de militaire tuchtwetten kwam het uit en ook bij die over de Beroepswet. Men had hier niet een „galmend belijden", zooals men voorspelde, maar een krachtig doen.

De volgende bladzijden bevatten den hoofdinhoud der door mij op den Frieschen Landdag te Sneek, 21 Sept. l.l., gehouden rede. Ik had gehoopt dit nummer der *Chronica* nog in September te doen verschijnen. Door omstandigheden, die slechts in zooverre ten mijnen laste kunnen worden geboekt als zij het gevolg waren van wat vele spreekbeurten, ben ik daarin verhinderd.

Daar was nog iets anders waaruit het opgaan van een nieuw tijdperk bleek.

Och, had men half-meesmuilend, maar ook half van vreeze grijnzend, gezegd: „het zal zulk een vaart niet nemen." Wat meent men? Men meende, dat het voortbouwen op „christelijke beginselen" feitelijk zou neerkomen op het volgen van den ouden liberalen weg. Ik betwijfel eenigsints of men het nog zeggen zal. De jongste troonrede wijst er op dat men zijn eigen weg zal gaan. En in de keuze der onderwerpen van wetgeving, en in de wijze waarop zij worden aangekondigd, en in het verband dat hen te samen houdt ligt een vingerwijzing naar een eigen gang, een eigen karakter.

Meer dan een vingerwijzing. Deze troonrede is een merkwaardig stuk. Zij geeft blijk van de groote gave, die men noemt: regeeringsbeleid. Zij is zakelijk van het begin tot het eind. Zij zegt kloek en klaar wat zij te zeggen heeft. De vooze komkommertjes van den zomertijd — zelfs in een winterschen zomer ontluiken zij — wiedt zij uit met kloeke hand. Voor de beschrijving van den toestand kiest zij geen „flatteerende", maar eenvoudige, nuchtere woorden. Zij splitst en zij verbindt tevens de wetsontwerpen, die in de aan te bieden „reeks" voorkomen. Neem eenvoudig deze zinsnede:

> In het nieuwe zittingjaar zal een reeks van wetsontwerpen bij de Staten-Generaal worden ingediend.
>
> Zoo zal uwe medewerking worden ingeroepen tot gedeeltelijke wijziging van de Provinciale- en de Gemeentewet, tot meerdere vrijmaking van het hooger- en middelbaar onderwijs, tot inperking van den vaccinedwang, tot meerdere ontwikkeling van het hooger en middelbaar vakonderwijs, tot regeling van de pensionneering der bijzondere onderwijzers en van de weduwen van alle onderwijzers, alsmede tot vervanging van de Arbeidswet.

Hier heeft men eerst de beide organieke wetten: de Provinciale- en de Gemeentewet; zij staan vooraan; zij betreffen de organisatie van wat ik zou willen noemen: de

elementaire vormen van onze openbare huishouding. Van deze regeling hangt toch af de beslissing over de geweldig groote vraag of alleen de Staat, de alles omvattende Staat macht en recht zal hebben, dan wel of de oude, levende en levenskrachtige geleding van den openbaren lichaamsbouw zal worden en blijven geëerbiedigd.

Hierop volgen nu de vragen betreffende het onderwijs.

Is die volgorde toevallig?

Ik veroorloof mij een ontkennend antwoord.

Ook waar het betreft het onderwijs en met name het middelbaar onderwijs is op de autonomie, het zelfstandig rechtsbestier en rechtsbeheer van provincie en gemeente door zoogenaamde algemeene wetten maar te veel in breuk gemaakt. Omdat men volkomen vergeten had een rangordening en rangregeling bij de provinciale en vooral bij de gemeentewet te treffen was men, met name en allereerst bij het onderwijs gekomen tot een atomistische schikking der gemeenten; atomistische schikking zegt hier: een schikking naar het cijfer der bevolking. Hoe wanstaltig zulk een inrichting is behoeft geen betoog. Nog minder behoeft te worden gezegd hoe zij drukt op de krachten der bevolking, op de vrije ontwikkeling van het onderwijs. Men is toch verplicht om hooger belasting te betalen voor een inrichting, die men niet wil en men kan niet komen tot een instelling, die men wenschen zou.

Ik had dus het recht te zeggen dat hier samenhang bestaat. Zeker de „meerdere vrijmaking van het hooger- en middelbaar onderwijs" omvat heel wat meer. Maar zelfs dat meerdere zal toch op het een of ander punt verband houden met Provinciale en Gemeentewet.

Maar wat doet hier de „inperking van den vaccinedwang?"

Het verband is zoo eenvoudig mogelijk. De vaccinedwang heeft op de eerste plaats een grooten invloed op het schoolbezoek. In verband met de Leerplichtwet zal hier een oplossing moeten worden nagestreefd. Daarom wordt

naar mijne meening de zaak hier genoemd. Het is geen vraag van volksgezondheid, het is een vraag van vrijheid van beweging en vrijheid van geweten

Zoo lees ik deze geheele vruchtbergende zinsnede Zelfs de regeling van de pensionneering der bijzondere onderwijzers en van de weduwen van alle onderwijzers houdt voor mij verband met de aangekondigde „vervanging van de Arbeidswet." Na de Ongevallenwet is een arbeidswet zonder voorziening voor invalide en oude arbeiders onmogelijk en het belang der onderwijzers bij de pensioneering is een hoog sociaal belang.

Waarom dit betoog?

Eenvoudig om u te toonen dat in deze Troonrede de „ineenschakeling van de verschillende deelen" gevonden wordt. Hier zit voor een zichzelv' bewuste gedachte, een methode, die meer is dan een stelsel, meer dan een gedachteding. De dagen op welke al deze ontwerpen zullen komen zijn niet aangeduid; of zij elkander regelmatig zullen volgen is evenmin zeker. Maar zij zullen komen als de vrucht van één geest, één wil, één beginsel en dat alles zal ter goeder ure zichtbaar zijn.

Misschien zal men zeggen, dat dit alles zeer fraai is, zeer goed, maar dat het toch zijn schaduwzijde heeft. Deze troonrede, zoo heet het, draagt maar te zeer den stempel van één man, éene persoonlijkheid. Het is Dr KUYPER vóór en na, van *a* tot *z*.

Schuilt hierin niet een weinig overdrijving? Of liever, klinkt hierin niet een echo van die allerzonderlingste geruchten, die met een soort van volhardend geweld Dr. KUYPER willen maken tot een *premier*, die tevens *autocraat* zou zijn? Zoowel op de eerste als op de laatste vraag zou ik bevestigend durven antwoorden. Immers de werkelijkheid is wel ietwat anders. De ambtgenooten van Dr. KUYPER schijnen mij nu juist niet geneigd om eenvoudig in één persoon op te gaan. Zij zijn niet bijvoegelijke, zij zijn wel degelijk zelfstandige naamwoorden. Dit is van dezen

en genen onder hen reeds in dit korte regeeringsjaar gebleken. Niet juist door verschillen, nog minder, zoo mogelijk, door geschillen, maar door het kloek optreden voor de eigen zaak, zonder ook maar een zweem van vreemden invloed.

Het geheele stuk is toch KUYPER, houdt men aan.

Welnu, het zij zoo.

Is dit een nadeel?

Het geldt hier toch in de voornaamste plaats een vraag van stijl. Men heeft den stijl van dit stuk, met name dien van eenige Kuyperiaansche zinsneden geprezen. Waarover klaagt men dan? Men klaagt over den stijl van andere stukken, niet altijd ten onrechte. Weet men hoe die stukken ontstaan? Het zijn commissoriale stukken, die vijf, zes, zeven auteurs soms hebben en daarom ook alles missen wat persoonlijkheid, wat karakter is.

In den grond der zaak hebben wij hier te doen met een niet zeer fraaie, nationale eigenaardigheid. Dr. KUYPER is, wat men hem overigens ook moge noemen, een ongewoon man. Ik zal mij wel wachten hier te zeggen waarin hij hooger staat of meerder is dan anderen; een belangwekkende vraag voor een later geschiedvorscher, die behalve kenner van feiten ook kenner van geesten is. Dit staat vast: ongewoon is hij. Geen incognito kan hem ongezien doen doorgaan. Hij heeft, zooals het volk zegt, geen bedelaarslijf; een allemansplunje past hem niet en geen Magasin de Confections kan hem gerieven. Zelfs niet het nieuwe magazijn van oude plunje opgericht door STAALMAN en DE VRIES.

Dit kan ons volk eigenlijk niet verdragen. Wij bewonderen niet gaarne en het is ons des bewonderens spoedig lang genoeg. Mokkend heeft men dat ongewone een spanne tijds lang gedragen in THORBECKE, morrend en stug een tijd lang in KAPPEYNE, men moet het nu dragen in KUYPER, — maar hoe draagt men het?

Voeg hierbij nog het geprikkel door een schare onmatige

vereerders en de Attische boer met zijn scherf tegen Aristides, den altijd rechtvaardige, herleeft onder het grauwe uitspansel, dat men den Noorderhemel heet.

Maar ik keer tot mijn feit van den aanvang terug.

Wij hebben een christelijke regeering, hierover heb ik zoo in 't voorbijgaan reeds uitgeweid.

Wij hebben ook een christelijke meerderheid.

Dit feit geeft mij aanleiding tot het stellen van drie vragen.

Deze vragen en hare beantwoording zijn van belang voor het geheele Katholieke volk. Zij betreffen kiezers en gekozenen, kiesvereenigingen en andere, zij betreffen de pers en het geheele samenstel van hen, die zich wijden aan de katholieke zaak. Ik spreek niet als raadgever, maar eenvoudig als man van ondervinding aan wien de ondervinding ook de eigen fouten en feilen heeft leeren zien, al meent hij niet wel te doen door zulk een inzicht telkens van een luid „mea culpa" vergezeld te doen gaan. Op dit stuk: erkenning van eigen feilen, als baanbreker op te treden zou hem wellicht ten kwade worden geduid. Sommigen zouden kunnen vragen: durft gij vermoeden dat dit ook voor ons noodig kon zijn?

Drie vragen, zeide ik, en de eerste vraag luidt: hoe wint men een meerderheid?

Op deze vraag is het antwoord eenvoudig: door veel inspanning, veel volharding, veel geduld, veel offers van allerlei aard en eindelijk door een met al deze hoedanigheden krachtig toegerust beleid.

Nu is het antwoord op deze vraag historie. De genoemde hoedanigheden zijn proefondervindelijk gebleken. Geen enkele katholieke kracht, noch de pers, noch vereenigingen, noch bijzondere personen zijn bij den arbeid te kort geschoten. Vergissingen konden plaats grijpen, maar zij werden door het gezond verstand der kiezers hersteld.

Alleen op één punt wensch ik de aandacht te vestigen, dat is op het beleid. Dit beleid — ik bedoel hier allerminst het algemeen beleid, wat trouwens onder zoo ver-

scheidene omstandigheden als de onze moeilijk algemeen en nog moeilijker geheel één kan zijn — dit beleid betreft in mijn gedachtengang een zeer bizonder punt. Het laat zich uitspreken in dezen regel: een minderheid moet nooit, dan daar waar het *de beginselen* betreft, een strijd tegen de meerderheid en tegen de op deze steunende regeering voeren, die men een „opposition quand-même" noemt.

Dit geldt vooral voor de minderheid in de Staten-Generaal. „De ontwerpen, niet de ontwerpers" moet hier het richtsnoer zijn. En bij het beoordeelen der ontwerpen moet men niet met een soort van heiligen ijver zoeken naar een beginsel dat ze verwerpelijk maken kan.

Het is niet noodig op deze practische vragen verder in te gaan. Te minder daar een tweede vraag van heel wat meer beteekenis zich opdringt; zij luidt: Hoe verliest men een meerderheid?

Op de eerste plaats: door de winterkwartieren van Capua. Door het opgaan in de genotvolle rust Door de speelsche lichtzinnigheid, van het: wij zijn er. Ook door de licht zinnigheid, die het bezetten der posten vergeet en zich laat overrompelen door een waakzame en werkzame minderheid.

Maar er is nog een tweede omstandigheid. De meerderheid, allereerst de meerderheid, die uit een coalitie geboren werd, mag nooit vergeten het diepgaand verschil tusschen oppositie en regeeringspartij. Een meerderheid is, in den goeden zin van het woord, veel meer partij dan de minderheid. Ik ben waarlijk geen voorstander van het loopen aan het snoer der partij. Maar wanneer men eenmaal de meerderheid heeft gewild en verworven, dan behoort men den moed te hebben der zelfoverwinning en zich voegen tot een zekere volgzaamheid. Als men den „wilde" wil spelen, dan moet men vooraf de bondgenooten waarschuwen. De heldenmoed der eigen meening moet er zijn vóórdat men er gekomen is en . . . zit.

De laatste uitdrukking zou doen vermoeden dat hier alleen of ten minste voornamelijk aan de Volksvertegen-

woordigers werd gedacht. In geenen deele. Wordt er op het Binnenhof gezondigd, op de buitenhoven nog veel meer. IJveren zonder wetenschap voert altijd tot eigen meeningen en eigen meeningen, zelfs die door de majesteit „Wij" voorgedragen, blijven ook eigen meeningen. In een coalitie zijn zij in iederen vorm een gevaar. Een coalitie vordert in geenen deele verzaking van beginselen, maar gebiedt bij de toepassing der beginselen gemeen overleg.

Iedere meerderheid is de uitkomst van een overwinning en het niet door- en voortzetten van de overwinning is een verzuim, dat de meerderheid kan doen verloren gaan. Dit verzuim vordert in de derde plaats onze aandacht.

Het is een verzuim dat door allen kan worden gepleegd. Door de Regeering als zij hare macht ongebruikt laat. Ik bedoel hier de uitvoerende macht, die alleen door de wet wordt beperkt en geregeld. Maar binnen die beperking en naar die regelen kan de Regeering veel bijdragen tot het scheppen van den geest der wet, gelijk men dat heet. Die geest is zoolang de wet gemaakt wordt een soort onbewuste, in het gewone geval een zeer geheimzinnige geest. Die geest openbaart zich in de uitvoering. De uitvoering hangt af van . . . benoemingen. En nu is niemand meer geneigd dan ik om den regel: „the right man in the right place" te huldigen. Maar het komt er op aan of men bij het zoeken, naar den rechten man het geheele geheel of slechts een deel overziet.

Wil de meerderheid dat de Regeering op dit aangelegen punt hare aandacht gevestigd houde, dan behoort zij te zorgen dat de rechte mannen kunnen worden gevonden, de rechte mannen door kracht, niet voornamelijk door gezindheid. Goede gezindheid is als vrome bedoelingen en deze plaveien de straten der stede waar men liever niet spanseert.

Dit is echter een bijzonder punt. Het verzuim waardoor de meerderheid het zekerst bezwijkt is de werkeloosheid in het algemeen. Indien men niet met alle krachtsinspan-

ning goede dingen tot stand brengt, indien men niet met een open oog voor de nooden des tijds de dingen ter hand neemt en met kracht, met voortvarendheid de dingen ter hand neemt, die ter hand genomen moeten worden, dan verklaart men zich-zelven vervallen van zijn rang en teekent men zijn eigen abdicatie Dan heeft men zelve schuld aan de schrille tegenstelling tusschen de beloften van den strijd en de daden der overwinning. „Si des Monarchies disparaissent, c'est qu'elles s'abandonnent elles-mêmes". Het woord van den ouden METTERNICH geldt ook voor meerderheden.

De leiding, het aangeven der orde bij deze werkzaamheid kan moeielijk anders berusten dan bij de regeering. Zij alleen is in staat den geheelen toestand te ove zien, alleen zij kan weten hoe vele hare middelen zijn, hoever zij reiken. Zeker heeft zij meer in het bijzonder voeling te houden met hare meerderheid, maar bij haar berust de hoogste verantwoordelijkheid. Zoolang zij zich van die verantwoordelijkheid bewust toont heeft zij aanspraak op vertrouwen. Het is het gezonde verband van plicht en recht.

Ook het tegenovergestelde van dit verzuim bedreigt de meerderheid. Het vierde gevaar voor haar bestaan ligt in haast en overhaasting. , Surtout pas de zèle" is een woord dat altijd zijn waarde behoudt. Van wien het ook kome en zelfs in zijn mondainen vorm, is het toch het oude woord van den Apostel, die wel de grootste wereldwijze was. Niets is zoo gevaarlijk en niets kan zoo noodlottig worden voor een Regeering als het indienen van slecht voorbereide ontwerpen. Zij trekken naar den afgrond en zij maken de helling, die daartoe voert steeds glooiender. Cacographieën en foutieve opstellen — ik meen dat THORBECKE slecht of ten halve voorbereide ontwerpen aldus noemde — kunnen door een meester aan zijn leerlingen ter oefening worden voorgelegd, maar de minst bedreven paedagoog zal zich wel wachten ze aan te bieden als proeve van eigen werk; zijn gezach ware „naar de maan".

Dit klemt nog meer bij de verhouding tusschen Regeering en Staten-Generaal. Het spreekt van zelf dat de eerste aanval op een wetsontwerp van eenige beteekenis gericht is tegen het beginsel, maar die aanval wordt niet weinig versterkt, wanneer veroordeeling van den vorm, veroordeeling van de voorbereiding, veroordeeling van de toelichting den strijd tegen het beginsel komen steunen.

Zeker, de meerderheid in en buiten de Kamer behoudt haar recht van critiek, haar recht tot aansporing — het zou dwaasheid zijn dit te ontkennen, die ontkenning zelve schiep nieuw gevaar. Maar bij critiek en aansporing is matigheid, is voorzichtigheid plicht. Met deze muren, door deze omheining houdt men de „kleine vossen" buiten.

De „kleine vossen" zijn de macht, die wel het meest een coalitie-meerderheid bedreigen. Zij vormen het laatste, niet het minste der gevaren, die een meerderheid doen uiteenspatten en vergaan. De beminnelijke diertjens komen van alle kanten. Zij hebben allen dezelfde haren, maar vooral dezelfde streken. Zonder beeldspraak: zij hebben allen een uitgangspunt: de ijdelheid; zij hebben allen een middel: het koesteren der ijdelheid; allen één doel: door geprikkelde ijdelheid te verwekken strijd. Het spel vangt aan met wenken en raadgevingen over den voorrang, die de een of andere zaak hebben moet. Men beroept zich, in een coalitie, op het eigen program: dàt kan, dàt mag men niet verzaken, dàt moet blijven het eerste en hoogste. Zoo gaat het voort tot de ijdelheid wint en het gezond verstand moet wijken en ten leste ziet men te laat naar het prentjen in den „Gulden Winkel der kunstlievende Nederlanders" en herdenkt de wijsheid van den jongen VONDEL:

„Ziet hoe de Philosooph zijn eigen Tongh afsnijdet
Op dat hij zwijghen leere, en 't ijdel spreken mijdet."

Gewaarschuwd door ontwakend zelfverwijt ga ik hierop niet verder in.

En eindelijk de derde vraag: hoe behoudt men de meerderheid.

Gewichtig als de vraag is, toch valt zij gemakkelijk te beantwoorden, is zij in zeker opzicht reeds beantwoord. Want het eerste antwoord luidt al zeer eenvoudig: door alles te vermijden wat zoo even werd gegispt. En het tweede zou kunnen zijn: door alle waarschuwingen om te zetten in stellige daden. Geen twist, dus: éenheid; geen overhaasting, dus: beleid; geen verzuim, dus: werkzaamheid.

Vooral op de werkzaamheid komt het aan. Op krachtige werkzaamheid, die ontwikkelt en, waar het noodig is, hervormt. Bij die werkzaamheid behoort men zich niet te laten leiden door allerlei krijgsgeschreeuw: „Hie Welf, Hie Waibling", door het rumoer van „conservatief" en „democraat." Wie zich om deze dingen bekommert verliest zijn zelfstandigheid, de bron van alle kracht.

Het hooge doel van deze werkzaamheid moet zijn en blijven: het heil van het geheele volk. Noch met klassen, noch met partijen heeft men ten langen leste rekening te houden. Op het tot stand brengen van nationale wetten moet men zijn eerzucht en zijn arbeid richten. Zeker, die nationale wetten moeten bezield worden door onze beginselen, moeten doordeesemd zijn van wat wij waar achten en rechtvaardig. Waar die wetten ingaan tegen het bestaande, hervormen en vrijmaken en door hervorming en vrijmaking ontwikkelen, daar moeten zij nooit zijn wetten van strijd, maar steeds dragen het hooge karakter: wetten van pacificatie.

Zoo behoudt men de meerderheid.

Dit geldt voor allen: voor de Regeering, voor de parlementaire groepen der rechterzijde, voor de pers, voor de organisatie, voor allen.

Naschrift. *20 November.*

Zoo even lees ik de *Memorie van Antwoord* op het *Voorloopig Verslag* betreffend Hoofdstuk I der Staatsbegrooting. Over dat *Voorloopig Verslag* zou ik niets hebben gezegd. Het doet den steller eer, die aan zooveel breedvoerigheid nog een betamelijke mate van frischheid heeft geschonken.

De *Memorie van Antwoord* is weêr een stuk als de Troonrede. Een stuk van éénen geest en van éene hand. Bijna is men geneigd te zeggen: „Weniger wäre Mehr." De stylistische waarde, met name der eerste paragraaf, van dit staatsstuk staat somtijds zeer hoog. Zou men hier of daar wat meer soberheid wenschen, wat minder voortstrevende en hoogdravende rhetoriek... een bescheiden woord van critiek doet aan vriendschappelijke voeling blijkens de verklaring aan het hoofd der Memorie, geen afbreuk. Al schijnt van de zijde der Regeering wat minder ingenomenheid met deze soort van gedachtenwisseling — ook met het oog op hetgeen „de beschikbare tijd gedoogt" — wel wenschelijk, er blijft genoeg te prijzen. Hier is kracht, hier is klaarheid, hier is hoofschheid, hier is zelfbewustzijn. Hier is de warme toon van hen, die volharden bij de idealen, maar ook het kloeke woord van wie de werkelijkheid, met haar mogelijkheden en onbereikbaarheden zien.

Voortreffelijk en naar het mij voorkomt afdoende is de uiteenzetting over het christelijk karakter dezer Regeering. Wie van de woorden openbaring van gedachten verlangt kan zich hier voldaan vinden. De nuttelooze en ten langen leste heillooze strijd kan nu eindigen. Zij, die hem willen voortzetten behoort men nu te beschouwen, niet als „roependen in de woestijn", zij zouden zich zoowaar als roepers ter heiligheid en door de tegenstander als zoodanig geteekend, uitgeven. Zij zijn „predikers hoog in de lucht", wier galmend gerucht slechts hartstochten beroert.

Even voortreffelijk in zijne soort is de verklaring over conservatisme en democratie. Zij is uitvoering, maar het

goochelspel, dat ook door sommige „christenen" met deze woorden gedreven wordt, behoorde te worden ten toon gesteld. Dit is nu zonder aarzelen en op afdoende wijze geschied. Wie geen verwarring wil, behoeft hier geen verwarring meer te vreezen.

Misschien, ik zou willen zeggen: zeer misschien, daar ik vrees dat mij een oud wijze voorzichtigheid doet spreken. Misschien zou het goed zijn geweest indien alle schijn ware vermeden alsof christelijke beginselen democratische staatsbegrippen vorderen. De Memorie van Antwoord zegt dit niet, duidt het niet aan, doet het niet vermoeden. Voor hen, die de democratie niet duchten, die haar niet willen belemmeren, die haar zelfs als een rechtmatigen eisch der tijden durven beschouwen mits de democratie zij „gekerstend", is alles duidelijk. Maar voor hen, die de ongekerstende democratie als de éenige verheffen en ook voor hen, die „de continuiteit der gedragslijn" niet willen erkennen, zoo zij de lijn niet mogen trekken ware éen tittel, éen jota meer niet ongewenscht. En ook wel voor anderen....

Eéne uitdrukking in dat overigens zeer fraaie betoog treft mij: „een christelijke Staat als de onze." Wanneer „Staat" hier gelijkluidend is, in vollen zin gelijkluidend met „Staatsinstellingen", dan is het woord mij te groot. Ik geloof in het christelijk karakter der natie, ik geloof in christelijk Staatsbeleid en christelijke regeeringsbeginselen, maar in onze dagen, hoe hard het schijne, in een christelijken Staat te gelooven valt mij moeielijk. Ik zal er niet verder over twisten, want het is geen zaak van twist. Ik zou alleen willen vragen: is voor den „Staat" het woord „christelijk" juist. Vergeet niet, dat het „bij de gratie Gods" van den Koning niet in de Grondwet is geschreven; vergeet niet dat de hooge zin der heilbede: „Hiermede bevelen Wij U in Godes heilige bescherming" afhangt van den zin, niet alleen waarin de woorden worden gesproken, maar ook afhangt van den zin waarin zij worden aanhoord.

Van den Nederlandschen Staat geldt wat geldt van onze Grondwet en hier gelden de gulden woorden van GROEN VAN PRINSTERER door DE SAVORNIN LOHMAN zoo terecht in het geheugen teruggeroepen:

> „De grondtrekken naar wier verwezenlijking gestreefd wordt, eenheid van den Staat waarbij de kracht en vastheid van het geheel in de zelfstandigheid en organische werking der deelen haar steun vindt; medewerking der Natie, door haar vertegenwoordigers, wanneer verhooging van belastingen of verandering van wetten, wanneer belangrijke wijziging der bestaande orde van zaken vereischt wordt, deze hoofdbeginselen der Constitutioneele Regeering staan met de eischen van het Europeesch Staatsrecht van oudsher in verband. Ook komt de Nederlandsche Grondwet in de hoofdlijnen overeen met hetgeen de voortreffelijkste onzer Staatslieden, lang voor 1795 en niet in den geest der Revolutie, bij den wensch naar hervorming van het Gemeenebest bedoeld hebben. Wanneer men aldus in het oog houdt, dat niet de natuur der Grondwet revolutionair is, maar dat de Grondwet door revolutionaire begrippen *gedenatureerd* wordt, zal men inzien dat wie *anti-revolutionair* blijft, niet *anti-constitutioneel* wordt."

Zóo is het. Wie de Grondwet in christelijken zin uitvoert *denatureert* haar niet; gaat niet in tegen haar geest; wie haar in christelijken zin verklaart en naleeft wordt niet anti-constitutioneel, maar van verklaring, naleving en uitvoering hangt het in werkelijkheid af.

Geestig en gelukkig en niet vrij van zeer geoorloofden spot is de beschrijving van den steeple-chase bij de bevordering der sociale belangen. „De sociaal-democratische woordvoerders bieden dan geregeld, zeg honderd, de vrijzinnig-democraten tachtig, vooruitstrevende liberalen zestig, enz.... Hierdoor misleid begon een enkele ook in christelijke kringen aan zulk opbod meê te doen, en voelde zich dan gedrukt en belemmerd, indien hij bevond, hoe hij telkens door de sociaal democratische woordvoerders overtroefd werd!" Huishoudelijke wijsheid, maar kostelijk. Heeft niet Mr. TROELSTRA sommige voorstanders van de belangen der bijzondere onderwijzers reeds overtroefd?

Over het onderwijs, met name over het lager onderwijs en het Unie-rapport worden voortreffelijke dingen gezegd. Reeds heb ik elders deze punten in een ander verband aangeroerd; het blijkt uit dit nummer. Maar onbewimpeld heeft nu de regeering haar koers aangewezen en men kan nu het vertrouwen niet meer beknibbelen en beknagen.

De geheele Memorie van Antwoord is der lezing overwaardig. Op éene, zeer bijzondere zinsnede vestig ik nog de aandacht. Zij luidt aldus: „Tegenover het oordeel van enkele leden, dat ter versterking van de middelen allereerst verhooging van de directe belastingen in aanmerking behoort te komen, meent de Regeering haar eigen contradictoir oordeel te mogen plaatsen, met de bescheiden herinnering, dat zij dit reeds herhaaldelijk heeft uitgesproken en met de mededeeling, dat zij ook thans nog daarbij wenscht te volharden."

Dit is een duidelijk en eerlijk woord.

De bedoelde „enkele leden" zijn toch waarschijnlijk leiders in den „klassenstrijd". Voor hen behoort de opbrengst der directe belastingen

„et par droit de naissance et par droit de conquête"

aan de klassen, die door hen met het „Evangelie der ontevredenheid" zijn gespijzigd en die niet tevreden met de steenen der predikers nu aan deze predikers vragen om brood.

Deze geven belastingbiljetten.

„Klassenstrijdbelasting" wordt nu het wachtwoord.

*** Een woord van verweêr.

De heer Mr. ANNE ANEMA behoort onbetwistbaar tot de jongere anti-revolutionairen, die voor de toekomst der partij naar menschelijk inzicht een vaste en betrouwbare hope zijn. Reden tot deze uitspraak vind ik in zijne geschriften, van welke ik een enkel hier besprak, en ook in het jongste: „Staatkundige Rondblik."

Het is mij onbekend of Mr. ANEMA ter Vrije Universiteit zich somtijds ten gast noodde bij de geestelijke spijziging door Dr. KUYPER aangericht. Maar men herkent, en met name in zijn stijl, in woordenkeus en zinbouw, trekken van den meester. Vooral de beeldspraak — en de beeldspraak is een van de vele eigenaardigheden, men zou zeggen van de *Litterary Curiosities* bij den journalist KUYPER — herinnert aan den grooten Voortrekker. Ook de gedachten zijn geen echoos, maar naar Kuyperiaansche methode persoonlijk uitgesponnen gevolgtrekkingen en besluiten.

Niet om deze dingen te zeggen opende ik deze driestar. De geschriften van Mr. ANEMA behoeven geen aanbeveling. Ik meen echter met betrekking tot een paar zijner jongste uitlatingen recht te hebben tot een woord van verweer.

De „Rondblik" van Mr. ANNEMA is eigenlijk een verweerschrift voor het Kabinet-KUYPER. De geest van onvoldaanheid, die hier en ginds begint rond te waren, moet worden bezworen.

Een, hoewel gemakkelijk, niet geheel overbodig werk. Met name op één punt: de oplossing van den schoolstrijd.

In sommige anti-revolutionaire kringen schijnt men gehoopt te hebben op een onmiddellijk in praktijk brengen van de conclusiën waarmede het bekende en geroemde Unie-rapport besluit. Mr. ANEMA voert verschillende afdoende redenen aan, die het overdrevene dezer verwachting daghelder maken. Maar tegen de eerste reden kom ik uitdrukkelijk in verzet.

Die eerste reden wordt aldus uiteengezet.

> De eerste reden, waarom mij het weglaten van de volledige oplossing der Lagere Onderwijs-quaestie uit de troonrede zoo volkomen gerechtvaardigd voorkomt, is het feit, dat in de verbonden meerderheid, waarop dit Kabinet steunt, de Roomsch Katholieke Staatspartij een zeer belangrijke positie inneemt.

Dat die partij van huis uit, niet zonder verband met Brabantsche en Limburgsche schooltoestanden, niet die beteekenisvolle plaats gunde aan het lager onderwijs-vraagstuk, als dat innam op het programma der protestantsch-christelijke partijen, is een publiek geheim. Zij stelde haar desiderata inzake lager onderwijs dan ook heel wat lager, dan de anti-revolutionaire partijen dat deden en de Roomsche Staatkundige beginselen eigenlijk eischten Punt 3 van de „Aanvulling van het program der Katholieke leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal" luidt dan ook kortweg aldus: „Pensioenverzekering van onderwijzers bij het bijzonder lager onderwijs en van weduwen en weezen van de onderwijzers bij het openbaar en het bijzonder lager onderwijs behoort geregeld te worden".

Zooals men ziet, gaat dit artikel veel minder ver en is minder ingrijpend van aard, dan het correspondeerende nummer van het anti-revolutionaire programma van urgentie van 1901. Men voelt van Roomsche zijde niet dàt voor de schoolquaestie, wat wij er voor voelen Maar uit datzelfde punt van het Roomsche aanvullings-program vloeit dan ook meteen voort, dat de overtuiging in Roomsche toongevende kringen inzake de gelijkstelling in rechten tusschen openbaar en bijzonder onderwijs is wassende en bezig is vasteren vorm te verkrijgen. Het is dus zoo ongewenscht mogelijk de onzerzijds verlangde regeling met drang ontijdig op den voorgrond te schuiven Het is hier een quaestie van overtuiging en niet van doordrijving. Dat dit Kabinet, dat natuurlijk even warm als onze onderwijzers zelf de solutie van het onderwijs-probleem verlangt tot stand te zien gebracht, waar het een zoo gewichtig belang gold, dat verlangen wist te bedwingen, en om alle gevaar voor mislukking af te snijden, niet overhaast wilde te werk gaan, moet dan ook tot dankbaarheid stemmen. Alle overijling zou hier onvermijdelijk op een débâcle uitloopen.

Het schijnt zeer vleiend voor de Roomsch-Katholieken dat hunne houding ten opzichte van het Unie-Rapport de weglating der Troonrede „zoo voldoende" rechtvaardigt. In verband met hetgeen over de geheele houding der Katholieken in den Schoolstrijd gezegd wordt verliest de hulde haar schoonen klank. De Katholieken worden hier de „zwakke broeders" om wier wille men den machtig voortschrijdenden anti-revolutionairen gang wat matigen moet. Dit is ook wel vleiend, maar niet voor de bondgenooten.

Nu, hierover zullen wij niet gaan kijven. Alleen op een paar punten moet een kleine terechtwijzing worden gegeven. Het is namelijk onjuist dat de Katholieke Staatspartij voor de Schoolquestie niet voelt „wat wij er voor voelen." Indien ik een tegenstander ware van den heer ANEMA dan zou ik zeggen, dat hij de vrienden zoet tracht te houden door het leelijk maken van de kleine broeders. Nog eens: geen gekijf. Maar een feit is dat de beste mannen der Roomsche Staatspartij bij den schoolstrijd steeds in de eerste gelederen hebben gestaan. Een feit is dat het Roomsch-Katholieke volk in alle provinciën hen volgde en dat juist door den Schoolstrijd in de Zuidelijke gewesten een geheele staatkundige ommekeer heeft plaats gegrepen.

Ik blijf op zuiver staatkundig gebied. Ik vermeld niet het machtige werk door onze Bisschoppen gewrocht. Ik herinner mij nog hoe ik eenige weken vóór mijn eerste reis naar Rome het groote Mandement van Juni 1868 in de Kathedraal te Utrecht mocht voorlezen en ik durf nu wel te zeggen dat ik nooit heb vergeten, geen oogenblik heb vergeten wat ik op dien dag aan God en het Vaderland heb beloofd. En zoo mogen spreken alle mannen van die dagen, priesters en leeken, grooten en kleinen, het geheele geslacht dat den schoolstrijd streed en strijdt en winnen zal.

En nu.... het aanvullingsprogram. Het is niet anders dan een eenvoudig *aanvullings*-program. De geheele verklaring van beginselen met hare inleiding — dd. October 1896 — wordt door den heer ANEMA eenvoudig vergeten. Toch is deze verklaring duidelijk en klemmend genoeg en komt op geen punt in tegenspraak met het toen nog wordende Unie-rapport.

Er is meer. Wat in de aanvulling van hun Program door de Katholieke Kamerleden wordt vooropgesteld, neen, wordt voorgesteld, is eenvoudig dat wat *kan* en wat *moet* worden verkregen in de zitting 1901—1905. Zij, deze leden, hebben geen fanfare willen blazen, maar zij hebben voor zichzelven genomen een wachtwoord. De vervulling van dat wachtwoord noemt Mr. ANEMA zelf „het noodigste". En waar de regeering belooft wat in de Roomsch-Katholieken aanvulling beloofd wordt, daar zegt hij: „Reden van dankbaarheid en voldoening is dus aanwezig . . . ." De kleine broertjes kunnen het er

mede doen. Hun „aanvulling" is toch niet zoo geheel zonder beteekenis.

Nu dan: het Unie-rapport.

Het zal den heer ANEMA niet zoo geheel onbekend zijn, dat ik, voor mijn deel steeds het Unie-Rapport gaarne heb aanvaard en verdedigd en aanbevolen. Maar de twee bezwaren, die de schrijver van den „Rondblik" zelve aangeeft, de bezwaren, die onbetwistbaar een ook maar eenigsints snelle oplossing in den weg staan, zijn onafwijsbaar juist. De financieele middelen vinden voor de uitvoering van het Unie-rapport, de regeling die dientengevolge, tusschen Rijk en Gemeente zal moeten worden getroffen, ziedaar twee zaken, die niet doen huiveren, niet doen weifelen. maar verplichten tot voorzichtigheid.

Zoo de heer ANEMA mij vroeg om welke reden de Roomsch-Katholieke Staatspartij de uitkomsten van het Unie-Rapport niet op haar aanvullingsprogramma schreef, dan zou ik hem verwijzen naar de redenen op de tweede en derde plaats door hem opgegeven. Maar ik zou er bijvoegen dat wij Roomsch-Katholieken, ietwat ouder en ervarener in de praktijk des levens, niet zoo onmiddellijk en klakkeloos overnemen, wat ons door vriendenhand geboden wordt. Fraai als de „Conclusiën" zijn, men kan haar toch zonder meer niet in een organieke wet omzetten. De Commissiën in 1 en 5 bedoeld stampt men niet zonder meer uit den grond en de geheele wet, die deze stoffe moet regelen springt niet op een bijlslag van Vulcanus als een volschapen Minerva uit het hoofd van Jupiter.

Ik geloof niet dat ik als anti-revolutionair deputaat — ik waag het verwijt van overschatting door mij in die plaats te verbeelden — het eerste punt van het Program van Urgentie zou hebben toegejuicht. Als einddoel onzer werkzaamheid tot vrijmaking van het Onderwijs hadde ik het gaarne aangenomen. Overigens zou ik tevreden zijn geweest met het Program van 1897 in dat van 1901 overgenomen, in zake: **Onderwijs.** Maar daarbij zoude ik realist, rekenende met het naar de verklaring van partijen reeds half-bereikte, de pensioneering van het roomsche aanvullingsprogram mijnen mede-deputaten hebben aanbevolen.

Men ziet het: ik ben geen deputaat.

Nu uit eigen hoofde dan wil ik nog dit zeggen tot de

dringers en drijvers naar een wet conform het Unie-rapport, Gij, mijne vrienden, Gij roept nu door den lande: de beginselen zijn er reeds zoo lang; waarom nog geen wet? Eene nuchtere vraag; weet Gij wat dat is zulk een wet te maken? Welnu, ik wil U eens een klein stukje historie ten beste geven, een historie, waarin ik eenig deel heb gehad.

In 1884 is de eerste herziening der wet van 1878 tot stand gekomen. Aan die herziening was een poging van enkele leden der rechterzijde voorafgegaan. Maar de Minister HEEMSKERK nam op zijne wijze de zaak over.

Ik vermeld niet de kleine wijzigingen, onder andere die door Dr. VERMEULEN in de wet gebracht betreffende de examens in de wiskunde.

Dan volgt de Grondwetsherziening met haar geweldigen strijd over art. 194, dat naar de letter ongewijzigd in de Grondwet bleef, maar met een geheel andere innerlijkheid, doordrongen nu van een anderen geest.

Eindelijk komt in 1889 de wet van pacificatie tot stand.

Het merg en pit dier wet is art. 54*bis*.

Het beginsel van dat artikel is de bijdrage uit de openbare kas aan de bijzondere school.

Dat beginsel had gedurende tal van jaren, dag en nacht langs alle straten en wegen van Nederland geroepen om.... een wettelijken vorm.

Alle scherpzinnigheid, alle vernuft was aangewend om dien vorm te vinden.

Welnu, toen de eerste vorm werd gegeven, toen is die vorm op allerlei wijze beproefd, onderzocht, gewijzigd en eindelijk, eindelijk tot stand gebracht.

Maar vraagt nu eens aan de overblijvenden uit de Commissie van Voorbereiding — VERNIERS VAN DER LOEFF is, helaas, niet meer onder de levenden — wat arbeid, wat inspanning zulk een art. 54*bis* vordert.

Zeker, de beginselen zijn er! Nu maar voort!

Indien de christelijke meerderheid een goede Schoolwet wil tot stand brengen, dan moet zij een wet maken, *die ook door opvolgende andersgezinde meerderheden kan worden geëerbiedigd en uitgevoerd.* Zulk een wet is de wet-*Mackay.* Dat stempelt haar tot een *Nationale Wet.*

Ik twijfel niet of op den grondslag van het Unie-Rapport kan zulk een wet tot stand worden gebracht. Ik twijfel er niet aan; ik hoop het. Maar dan... geen zelantisme, geen ijver zonder wetenschap. Is de vadzigheid des duivels oorkussen, deze ijver is zijn oorlam, dubbel rantsoen.

Ten gerieve mijner lezers schrijf ik hier eenige, misschien minder bekende, uitlatingen over, die op het bovenstaande betrekking hebben:

I°. uit het program van urgentie, d.d. 17 April 1901.

„Het Centraal Comité oordeelt, dat bij de komende verkiezingen noch *Graanrechten*, noch *Grondwetsherziening* aan de orde moet worden gesteld; maar dat op den voorgrond moet treden de vrijmaking en voltooiing van het *onderwijs*, en de bescherming en organisatie van den *arbeid*, nader omschreven in deze punten:

1°. Voor zoover de Grondwet toelaat, finale oplossing van het onderwijsvraagstuk, in den geest van het gewijzigde *Unie*-rapport.

. . . . . .

II°. Nu volgen hier de „Conclusiën" van het gewijzigd *Unie*-rapport, d.d. 17 Juli 1900.

1. Op de lagere scholen worden, zoo mogelijk door de Commissiën, die voor het beheer der scholen zijn of worden aangesteld, van hen, die niet tot de onvermogenden behooren, een proportioneel schoolgeld geheven, naar bij de wet vast te stellen regelen.

2. De gemeenten worden niet langer belast met de bekostiging van de lagere scholen.

3. Door het Rijk worden ten behoeve van de lagere scholen, aan de Schoolcommissie eene vaste bijdrage uitgekeerd, te berekenen naar regelen bij de wet vast te stellen, naar zoodanigen maatstaf, dat de kosten van eene gewone, eenvoudig ingerichte lagere school, voor zoover deze niet uit de schoolgelden te vinden zijn, worden gedekt, en rekening gehouden wordt met uitbreiding van leerstof en vermeerdering van het onderwijzend personeel.

4. De uitkeering van die bijdragen worde, evenals thans,

verbonden aan voorwaarden, die de inrichting van het onderwijs vrijlaten en alleen strekken om de besteding der rijksgelden voor het beoogde doel te verzekeren.

5. Voor zoover de ingezetenen niet zelve in hun onderwijs voorzien, treden in hunne plaats de gemeentebesturen op, met dien verstande echter, dat zij op tijd en wijze, bij de wet te regelen, het beheer der scholen overdragen aan plaatselijke Schoolcommissiën, te benoemen door de ouders der schoolgaande kinderen.

en, eindelijk, III°. de uit het *Program van Actie* van 1897 overgenomen zinsnede betreffende:

A. *Lager Onderwijs.*

1. Verhooging van de uitkeering aan Gemeentebesturen en Schoolbesturen.
2. Regeling van Jaarwedden en Pensioenen.
3. Examen-Commissiën van Overheidswegen, onderscheiden naar de opvoedkundige beginselen, waarvan de onderscheiden groepen van scholen uitgaan.
4. Losmaking van het Vaccine-vraagstuk van de School.
5. Bevordering van het Ambachtsonderwijs in verband met de invoering van het leerlingenstelsel.

Voor het oogenblik voeg ik niets verder hierbij.

*** **Dr. A. Kuyper**, door H. DE WILDE.

De volle titel luidt: „Dr. A. KUYPER in zijn beteekenis voor de politieke ontwikkeling van het Nederlandsche volk".

Daar ik mij, ook volgens den heer DE WILDE, aan dezen titel een weinig medeplichtig mag achten, meen ik even op dit geschrift de aandacht te mogen vestigen.

Het is een warm gevoeld en warm geschreven boek. Daarom niet minder helder gedacht. Het geeft de historische ontwikkeling van hetgeen men bij Dr. KUYPER kan noemen het *ingenium politicum*, niet alleen het politiek vernuft, maar al het geniale dat een Staatsman maakt: geestdrift en overleg, idealisme en realisme, wetenschap en praktijk, bespiegeling en

techniek. Hier is geen zielkundige studie; geene fijne ontleding van allerlei draden in een zeer dooreengeslingerd weefsel; de poging is niet gewaagd en kan niet gewaagd worden. Toch is de teekening goed en de schets volledig. Aan volledigheid, schilderachtige volledigheid had zij kunnen winnen, indien een paar evenknieën van KUYPER uit de groote anti-revolutionaire partij naast hem waren geplaatst.

Natuurlijk zal ik niet met den heer DE WILDE gaan twisten over het Calvinisme als geestelijke of politieke kracht. Ik zou hierbij met den held van het boekje in persoonlijke gedachtenwisseling moeten treden en dat uur wijst op dit oogenblik de wijzer niet.

Evenmin zal ik het boekje gaan beoordeelen en onderzoeken of hier en daar de toon soms hooger gaat dan een „studie" verlangt. Slechts éene uitdrukking heeft mij doen meesmuilen. Men vindt haar in de laatste zinsnede: „Veilig kon daarom gezegd, dat allen, die den ernst van dezen tijd verstaan, ook al staan zij niet in beginsel aan zijn zijde, hem niet slechts bewonderen om zijn buitengewone werkkracht, maar bovenal inwendig dankbaar zijn dat een krachtig man als hij het stille studeervertrek heeft verlaten en zich aan het hoofd van de leiding der zaken heeft willen stellen."

„Het stille studeervertrek." Nu ja, als men den telefoon in dat vertrek maar niet vergeet. Als men maar bedenkt dat „het stille studeervertrek" ook in de stilste uren vol was van geheel de groote menschengeschiedenis met haar wereld van geluiden en stemmen in disharmonie en harmonie.

---

22 November.

***** De Millioenen uit Deli door Mr. J. van den Brand.**

Dit is een schrikwekkend geschrift.

Het openbaart ons een wereld van laagheden en gemeenheden. Van walgelijke en weêrzinwekkende dingen.

Ik houd hier alle hoogopgeschroefde woorden in. Alleen dit wil ik zeggen: indien de auteur ter kwader trouw deze dingen in de wereld heeft geworpen, dan is hij een meester in het lasteren. En dát geloof ik tot nader bewijs nog niet. Het

éenige wat mij in het geschrift mishaagt is het vermelden van bijzonderheden, die, niet ter wille van het kapitaal, maar ter wille van hoogere dingen beter „met gesloten deuren" worden behandeld. De verdedigers van het recht behoeven de schaamteloosheid der plegers van het onrecht niet ten voorbeeld te nemen.

Onze dappere Minister van Koloniën — ik denk bij dit „dapper" niet aan militairisme, maar ik weet geen beter woord voor geheel zijn schoon optreden — heeft tot tweemalen toe gezegd dat hij de zaak volgt. Dan komt de zaak terecht en tot recht.

Stoomdrukkerij „Het Centrum".

„ Nihil beata morte beatius

(Chronica III, 52.)

Derde reeks. N°. 8—10.

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN.

CHRONICA

OVER

STAATKUNDE EN LETTEREN.

3 Maart 1903.

Verheft des Heeren Naam,
Verheft des Heeren glorie,
Verkondigt zijn victorie
  Met aller eeuwen faam.
Zijn woord is kracht en leven,
  Zijn daad is heerlijkheid,
Wilt eer en lof Hem geven
  Der hoogste Majesteit.

  Hij overwint den dood,
Hij breekt der graven banden,
Gij, Kerk der Nederlanden,
  Verhef zijn goedheid groot.
Begravene in het duister,
  Vergetene door 't lot,
Verhief in d'ouden luister
  U weêr de Heere God.

  Begroet de Moederkerk,
De Moederkerk van Romen
Tot wie de volken komen
  Om leven waar en sterk;
Op 't heilig woord des Heeren
  Beroerde u hare hand,
Kom rond haar jubileeren
  Gij, Kerk van Nederland,

Begroet den Sleutelvoogd,
Die eenmaal Clemens wijdde
Die weer van droeve tijden
Uw zetel heeft verhoogd.
Nog op de zeven heuvlen
Verheft hij zijnen stoel,
Van heel den storm der euvlen
Het onbereikbaar doel.

Daar op dier heuvlen krans,
Daar zetelt nu de grijze,
De vrome, vroede en wijze
In hooger deugden glans;
Hij blijft; of de ijle baren
De vlugge jaren gaan,
Geen golven hoog gevaren
Vermind'ren d'Oceaan.

De tijd verliest zijn macht,
Waar met zijn bitse slagen,
Zijn kleine, valsche plagen
De jeugd van LEO lacht;
Hij blijft den volken geven
Zijn wijsheid en Zijn raad,
Zijn God gewijde leven,
Zijn heilige offerdaad.

Jaïrus' dochterkijn,
Vlecht met uw hand zoo edel
Om 's hoogepriesters schedel
Een krans van zonneschijn,
Een kroon van gouden stralen,
Die van de hooge rots
Den volkeren verhalen
De wonderdaden Gods.

U, Gode, ons eeuwgedicht,
U, Vader aller glorie,
U, Christus der victorie,
U, Geest van liefde en licht!
Drieëenig, wonder Wezen,
Des wezens levensbron,
U, eeuwige, onvolprezen,
U, aller zonnen zon!

Aan U de levenspsalm,
U 't koor der wereldmachten,
Aan U der diepten smachten,
Der hoogten jubelgalm;
Belijden, lieven, loven
Moet U heel 't menschenlot,
Alzegenaar daar boven,
U, onze Heer God!

ALPHABETISCH REGISTER

VAN

PERSONEN EN ZAKEN

besproken in de drie reeksen van „CHRONICA".

De Romeinsche cijfers verwijzen naar de reeks, de Arabische cijfers naar de pagina.

A.

Aalberse (Mr. P. J. M.) Red. v. h. Kath. Soc. Weekbl., III, 2.
Aanleiding der Chronica. I, 1—7.
Aanvulling v. h. Kath. program in 1901, zie Kath.
Adres v. Antwoord 1901. II, 88—92.
Adriaan, Paus. * * * III, 53—54.
Aengenent, Prof. III, 3.
»Aeterni Patris« Epist. Cath. III, 64.
»Algemeen Handelsblad« over het clericalisme. * * * I, 85—92.
Algemeen kiesrecht en Evenredige Vert. * * * I, 60, 61 en 75.
—— en Soc. Dem. Partij. II, 54.
Ambten, Tekort in openbare ambten voor Katholieken. * * * II, 99—101.
——— kath. candidaten voor het * * * III, 10—13.
——— »De Nederlander« over het * * * II, 110—112.
Anne Annema (Mr.), »Partijgroepeering.« * * * II, 101—102.
—— »Staatkundige Rondblik.« * * * III, 90—96.
—— Over 't Ministerie-Kuyper. III, 90.
—— over Aanvulling Kath. Program. III, 91—92.
—— Over Unie-Rapport en Lager Onderwijs. III, 90—94.
Anti-Revolutionaire Partij. II, 30—32,
—— en Dr. Kuyper. II, 60—62.
—— Samenwerking met de, zie Samenwerking.
—— Stemmen der, op kath. cand. II, 53—54.
Atjeh-oorlog. Van Kol over II, 90—92.
—— Mr. Kuyper over II, 90—91.
Barnett Smith (G.) over 't inkomen van Prins Albert van Engeland I, 97.

B.

Beelaerts van Blokland. Levensbericht van * * * I, 62—63.
Belga in »Van Onzen Tijd«. I, 134—136.
Berg (Mr. L. W. C. v. d.) Rechter- of Linkerzijde. II, 67—68.
Bekhuis. III, 11.
Bernhardi (Theodor von), Pruisisch militair attaché in Italië in 1867. * * * I, 86—92.
Binnewiertz (kap. A.) * * * I, 135.
Bismarck in 1867. * * * I, 86—91.
—— over Bernhardi. * * * I, 92.
—— Fürst und Furstin, door von Kendell. * * * II, 132.
—— en Wilhelm I. * * * II, 128—131.
Blümenthal (Graf von) Tagebücher. II, 132.
Boekenoogen: Raadselsen, Raadselsprookjes. * * * II, 117.
Borgesius, Minister. II, 57.
Brand (Mr. J. v. d.), De Millioenen uit Deli. * * * III, 97—98.
Breukelensche kiesvereeniging en »De Tijd«. II, 43—44.
Bronsveldiaansche Staatkunde, Fiasco der. II, 51—52.
Bullarium Trajectense. Introductio op het II, 8.
Burke (Edmund). De taak v. d. Volksvertegenwoordiger I, 69—71.
Bijzondere onderwijzers. Lotsverbetering der * * * I, 75—78.
—— Pensioneering. III, 78.
—— Staten ter invulling aan * * * I, 12.

C.

Candidaten (Eigen) in gemengde districten. * * * II, 96—98.
—— Kath. voor openb. ambten. Zie ambten.
—— Kath. (Stemmen der anti.-rev. op) Zie Kath.
—— Soc.-dem. (Stemmen op) Zie Sociaal.
Centrum (het) en de Chronica. I, 6.
—— over samenwerking met anti-rev. I, 3.
—— over: »Van onzen Tijd« en Evenr. Vert. * * * II, 13.
—— over» Het Volk«: Steun der Kamerfractie. * * * II, 73—78.
Centrums fraction (Die) an der Jahrhundertwende. * * * I, 114.
Christelijke beginselen. III, 25—27.
Christelijke beginselen. Roessingh over III, 26—27.
—— De Savornin Lohman over. III, 25—26.

Christelijke Democratie. I, 129—130 en III, 86—87.
—— »De Tijd« over. II, 37.
Christelijke Regeering. III, 75—80 en III, 86—88.
Christ. Hist. Kiesvereeniging te Rotterdam. II, 56.
—— partij. II, 30.
—— partij in Friesland. II, 50.
Chronica. Aanleiding der. I, 1—7.
—— en »Het Centrum.« I, 6.
—— II. no. 1 en de »Gelderlander.« (Drankwet) *** II, 47—48.
—— II, no. 5 en het »Vaderland.« (Kraakporcelein). *** II, 72.
—— en Kath. Pers. »De Nederlander« over II, 121.
—— en Kath. Pers. »De Residentiebode« over III, 120—124.
Clericalisme. Het »Alg. Handelsblad« over. *** I, 85—92.
College. Zie Hollandsch.
Colleges te Rome en Leo XIII. III, 58—65.
—— Kard. Wiseman over nationale — te Rome. III, 62.
Conservatisme en democratie. III, 86—88.
Constitutie (Onze) door de Savornin Lohman. ***II,9—10,II 14.
Consuls en Diplomaten. I, 40—41.
Cooth (A. M. C. van) over het levensrecht enz, *** III 13—14.
Couperus (Louis). De Stille Kracht. *** I, 14.
Court (Jos de la). I, 41.

D.

»Dagblad van Noord-Brabant«. »Onder het beeld van St. Georg«. *** I, 31.
—— Over Samenwerking. I, 3—4.
Dante. Overbrenging naar Florence *** I, 16,
Defensie-kwestie en Ministerie-Pierson II, 23—24.
Deputaten-vergadering in 1901. Dr. Kuyper. Rede bij II, 53—54.
Democratie zie Christelijke.
—— en Conservatisme. III, 86—88.
—— zie Sociaal
Deli. Mr. J. v. d. Brand. De millioenen uit *** III, 97—98.
Didam. Rede te II, 12.
Diplomaten en consuls. I, 40 41.
Diplomatie. Prof. J. de Louter over I, 39.
»Dompertje van den Ouden Valentijn.« Verdwijnen van I, 33.

Doodstraf. III, 22.
Drankwet. »De Gelderlander« over Chronica II no. 1.*** II, 47—48.
—— en kath. program. II, 2.
Droogmaking der Zuiderzee. II, 23.

E.

Eenheid der Kath. partij. II, 32—34. II, 36—39.
Eerste Kamer. II, 119—120.
—— uitsl. der verkiezing der Prov. Stat. 1901. II, 49—56.
Eeuwgedicht van Paus Leo XIII. I, 109—112.
Enckevoort. Willem van.*** III, 53—54.
Encyclieken. Zie Leo XIII Aeterni, Graves, Jesus Christus, Rerum Novarum, Praeclara.
Evang. Maatsch. Adres over de Internuntiatuur.*** I, 10—11.
Evenredige Vertegenwoordiging.*** I, 58—59. I, 59—61. I, 73—75. II, 13—15.
- - A. v. d. Kallen in »Van Onzen Tijd« over II, 13—15.
- - Hartogh over I, 60.
- — »Het Huisgezin« over II, 11.
- - »De Nederlander« over I, 58—59.
- - »De Noordbrabanter« over I, 58
- - Prof. Molengraaff over I, 60.
- - en de Kath. Pers. I, 73—75.
- - en Kath. Program. II, 2.
- - »De Standaard« over I, 74.

F.

Frankrijk en Leo XIII. II, 107—108.
—— en de Pausen. II, 106—107.
Fransche kloosterorden zie kloosterorden.
Franqueville (de) over 't inkomen van Prins Albert v. Engeland. I, 98.
Fransen van de Putte. J. D.*** III, 32—34.
Fremery. James de*** II, 117.
Friesche landdag te Leeuwarden. Zie rede
—— Sneek. Zie rede.

G.

Gelderlander (de) over Chronica II: no. 1 (Drankwet). * * * II, 47—48.
Gemengde districten, Zuidel. kath. pers over candidaten in * * * II, 96—98.
Generalversammlungen. I, 44.
Gids (de) (Aarde-Lijf). * * * I, 64.
—— Louis Couperus, De Stille Kracht. * * * I, 14.
Graves de communi re, Encycliek. I, 125—131.
—— »Nulla communio.» Geen gemeenschap tusschen Christ. en sociaaldemocratie bij verkiezingen. II, 55—56.
—— Polemiek hierover met »De Tijd« * * * II, 93—94, II, 95—96, II, 112—113.
—— »Het Volk« hierover II, 113—114.
Groen van Prinsterer. De Ned. Staat. III, 88.
Grondwetsherziening. * * * I, 61.
—— en Kath. Program. II, 2—4.
—— De »Standaard« over * * * I, 61—62.
Guizot. Mémoires. Over den parlementairen regeeringsvorm. I, 65—67.
Gymnasia, katholieke. Zie Kath.

H.

Hartogh over Evenredige Vertegenwoordiging, I, 60.
Hello Ernest. De Pers, in Kath. Soc. Weekblad. II, 3—4.
Helsdingen over den alg. Volkstoestand. II, 89—90.
Hollandsch college te Rome. Stichting van een III, 56—57.
Hooger Onderwijs, III 77. Zie tevens kath. universiteiten.
—— Wet v. 9 Juli 1900 over het I, 20—23.
Hora Siccama. (Jhr. Mr. J. H.) Levensbericht v. Beelaerts v. Blokland. * * * I, 62.
Houten (Mr. S. van). Nieuwe Staatk. brieven. Derde reeks. I, 131—132.
—— De Subsidiewet. I, 81—85.
Huisgezin (Het) over aanvulling v.h. Kath. Program, II, 10—11.
—— over eenheid der Kath. Partij. II, 40.
—— over Evenr. Vert. II, 11

I.

Influenza. III, 1.
Inkomen v. Prins Albert v. Engeland. G. Barnett Smith over I, 97.
—— de Franqueville. over I, 98.
—— Emil Lehman, over I, 94—96.
—— Malmesbury, over I, 96—97.
—— van den Prins-Gemaal. Wetsontwerp over I, 93—100.
Internuntiatuur. Adres der Evang. Maatsch. over *** I, 10—11.
Interpellatiën en korte vragen. De »Nederlander« over. *** III, 7—9.
Italië (Koninkrijk) en de Paus. III, 42—43.

J.

Jesus Christus den Verlosser. Encycliek over I, 99—109.

K.

Kamerclub en Kath. Pers. II, 6—8 en II, 79—80.
—— en kiesvereenigingen. II, 7—8.
Kallen A. v. d. over Evenr. Vert. in »Van Onzen Tijd« II, 13—15.
Katholiek. (Een): Een woord over de Kath. Partij in Nederland. I, 9.
Katholieke candidaten. Stemmen der anti-rev. op II, 53—54.
—— voor openb. ambten. Zie ambten.
Katholiekendagen. I, 44.
Katholiekendag te 's Hertogenbosch. *** I, 42—44.
Katholieke Gymnasia. I, 13.
Katholieke kiezers. Houding der — 1901. II, 52—53.
Katholieke Middenstand. III, 13.
Katholieke Partij. II, 32—34.
—— Eenheid der II, 33—34 en II, 36—39.
—— »Het Huisgezin« over de eenheid der II, 40.
—— »De Tijd« over de eenheid der II, 40—42.
—— en Ministerie Kuyper. II, 62—64.
—— Werkzaamheid der II, 76—77.
—— in Nederland. Een woord over — door een kath. I, 9.
Katholieke Pers. Taak der — na de verkiezingen in 1901. II, 62—64.

Katholieke Pers over Aanvulling v.h. Kath. Program. II, 2—8.
—— over Evenredige Vertegenwoordiging. I, 73—75.
—— Gemengde districten. Zuidelijke Kath. Pers. II, 96—98.
—— en Kamerclub. II, 6—8 en II, 79—80.
—— »De Nederlander« over Chronica en de Kath. Pers. II, 121.
—— Overzicht der — »De Tijd«. I, 3.
—— Over kath. program. I, 55—57.
—— »De Residentiebode« over Chronica en de Kath. Pers. II, 120—124.
Katholieke Privaatdocenten. I, 46, III, 29—31, III, 46.
Katholiek Program van 1897. I, 55—57.
—— Aanvulling v. h. — Mr. Anne Anema over III, 91—92.
—— en Drankwet. II, 2.
—— en Evenr. Vert. II, 2.
—— en Grondwetsherziening. II, 2—4.
—— »Het Huisgezin« over. II, 10—11.
—— De Kath. Pers over. II, 2—8.
—— en Ministerie v. Landbouw. II, 4.
—— en tariefsherziening. II, 4—6.
—— en Voorw. Veroordeeling. II, 4.
—— en Werkliedenverzekering. II, 4—6.
Katholiek Sociaal Weekblad. Verschijnen van III, 2—7.
Katholieke Sociologie. III, 4—7.
Katholieke Universiteit. Stichting van een I, 23—24. I, 45—47. III, 28—32. III, 46.
—— »De Tijd« over. III, 46.
Kerkwijk Van II, 117.
Ketteler W. E. von III, 5—6.
Keudell Robert von, Fürst und Fürstin Bismarck. II, 132.
Kiesvereenigingen en Kamerclub. II, 7—8.
Kiezers Kath. Zie Katholiek.
Klerk G. R. de, Geloof. I, 136—137.
—— in »Van onzen Tijd.« I, 138—139.
Kloosterorden. Uitzond. wetten tegen de Fransche II, 105—110.
—— Leo XIII over II, 105—106.
—— Nederl. Pers over. II, 108—110.
—— »N. R. C.« tegen uitzond. wetten. *** II, 124.
—— »Oprechte Haarl. Ct.« tegen. uitzond. wetten *** II, 124.

Kol (Van) en Atjeh-oorlog. II, 90—91.
Kolping Adolf. III, 5.
Koncilie Vaticaansch. Zie Vat.
Koningin. Proclamatie van 17 Oct. 1900. Huwelijk van H. M. I, 50—51 en I, 93.
—— Hulde aan H. M. de Koningin ter Harer Verloving. I, 49.
—— Hulde aan H. M. bij het Huwelijk. I, 115—124.
Kraakporselein» Het Vaderland« over Chronica II, no 5. II, 72.
Kraus F. X. over de Sixt. kapel. Zie Sixt.
Kürth G. De Kerk van Christus bij de keerp. *** III, 15—16.
Dr. Kuyper. II, 31.
—— en de anti-rev. partij. II, 60—62.
—— Rede bij de Deputaten-vergadering 1901. II, 53—54.
—— »Scholastica II«. *** I, 48.
»Dr. A. Kuyper«, door H. de Wilde. *** III, 96—97.
Dr. Kuyper, Minister v. Binn. Zaken. III, 19—21.
—— over den alg. volkstoestand. II, 89.
—— over den Atjeh-oorlog. II, 90—91.
—— en Troonrede 1902. III, 78—80.
—— en Memorie v. Antw. 1902. III, 86—89.
—— Premier van het Ministerie. II, 59—62.
—— Zie Ministerie.

L.

Lager Onderwijs. III, 32.
—— en Unie-rapport. *** III, 89.
—— Mr. Anne Anema over *** III, 90—95.
Lassalle, Ferdinand. III, 5.
Ledochowski (kard.) III, 69.
Leerplicht, Dr. Schaepman voor I, 84.
—— en Ministerie Pierson. II, 20—21.
Leeuwarden. Rede op den Frieschen Landdag te. Zie Rede.
Legerkwestie en Troonrede 1901. II, 86—88.
Lely, Minister. II, 57.
Lehman, Emil. Over inkomen v. Prins Albert v. Engeland. I, 94—96.
Leo XIII en de Benedictijnen. III, 69—70.
—— als bouwheer. III, 57—65.
—— Carmen saeculare. I 109—112.

Leo XIII en de Colleges te Rome. III, 58—66.
—— Encycliek »Aeterni Patris« III, 64.
———— »Graves de re communi«. I, 125—131.
Zie ook Graves.
———— »over Jesus Christus den Verlosser«. I, 99—109.
———— »Rerum Novarum«. I, 125—129.
—— Epist. Cath. »Praeclara Gratulationis«. III, 60.
—— en Frankrijk. II, 107—108.
—— en de uitzond.-wet der Fr. kloosterorden. II, 105—106.
Leo de Groote. III, 63.
Leuvensche universiteit. I, 45—46 en III, 29.
Levensrecht (Het) der ongeboren vrucht. A. C. L. van Cooth over * * * III, 13—14.
Liberale Unie. II, 27—29 en II, 44—45.
Loeff (Mr.) I, 43.
—— Minister v. Justitie. III, 22—25.
Louter (Prof. J. de), Over onze diplomatie. I, 39.
—— De taak van een kleinen Staat. I, 37—42 en I, 57—58.

M.

»Maas en Roerbode«. * * * I, 31.
Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden. Levensberichten en Handelingen 1900—1901. II, 116—117.
Magnus »Hoog Tijd« (brochure). * * * II, 47.
Mandat imperatif. I, 56, II, 8 en 12.
Mandement Juni 1868. III, 92.
Mackay. II, 31.
—— Schoolwet III, 94.
Malmesbury over 't inkomen v. Prins Albert v. Eng. I, 96—97.
Meerderheid in de Tweede Kamer. Behouden van III, 85.
—— Verliezen van III, 81—84.
—— Winnen van III, 80—81.
Melvil van Lynden. Min. v. Buit. Zaken. III, 21—22.
Memorie van Antwoord 1902 over Hoofdst. I der Staatsbegrooting. III, 86—89.
Middenstand Kath. Zie Kath.
Minderheden in het Parlement. II, 25—34.
Ministerie-Kuyper. Optreden van het II, 119—120, III, 19—27.
—— Samenstelling van het II, 57—64.

Ministerie Kuyper. Mr. Anne Anema over III, 90.
—— en kath. partij. II, 62—64.
—— De »Standaard« over III, 21.
—— »Venloosche Courant« over III, 19 en 25.
Ministerie v. Landbouw en kath. program 1901. II, 4.
Ministerie Pierson. II, 20—28.
—— en afsch. der plaatsvervanging. II, 20—21.
—— en Defensiekwestie. II, 23—25.
—— en Leerplicht. II, 20—21.
—— en Ongevallenwet. II, 23—24.
—— en Rechterzijde. II, 25—28.
—— Volharding van II, 23—25.
—— en Vredesconferentie. II, 24.
—— Vrijzinnigheid van II, 25—28.
—— Werkzaamheid van II, 21—23.
Moderne kunst. * * * I, 137—138.
Molengraaff Prof. »Teekenen van den Strijd.« II, 44—45.
—— Evenredige Vertegenwoordiging. I, 60.
Molkenboer Th. In »Van onzen Tijd.« I, 64. I, 135—136.
Monsterverbond. II, 98.
Morris over Edmund Burke. I, 69—70.
Motiën van Orde in de Tweede Kamer. III 8—9.

N.

Napoleon: The last Phase, door Lord Roseberry. I, 79.
Nederlander (de): Chronica en de Kath. Pers. II, 121.
—— over Evenredige Vertegenwoordiging. * * * I, 58.
—— over Interpellatiën en korte vragen. * * * III, 7—9.
—— over Tekort der openbare ambten. * * * II, 110—112.
—— Prof. v. d. Vlugt. De stem des Volks, enz. II, 65—66.
Nederlandsche pers en uitzonderingswet der Fransche kloosterorden. II, 106—110.
Nederl. Staat, Groen van Prinsterer over III, 88.
Newman (kard.) over Rome. III, 64—65.
»N. R. Ct.« tegen de wetten der Fr. kloosterorden. II, 124.
»Nihil beata morte beatius«. III, 52.
Nispen, Leo van II, 114—115.
Nolens (Dr.) II, 37.

Nolens (Dr). Adviseur v. h. »Kath. Soc. Weekbl.« III, 2—3.
»Noordbrabanter« (over Dr. Schaepman). * * * I, 71—73.
—— over Evenredige Vert. * * * I. 58.
Noort (Prof. van) III, 3.
Novellus over »Van onzen Tijd«. * * * I, 133—134.

O.

Onderwijs. Zie lager en hooger.
Onderwijzers. Zie bijzondere.
Ongevallenwet. Troonrede 1900 over I, 25—26.
—— Ministerie Pierson en II, 23—24.
»Onze Eeuw.« Prof. v. d. Vlugt. »De stem des volks« enz. II, 65—69.
Oppositie in de Kamers in 1901. II, 64.
»Oprechte Haarlemmer« tegen de uitzonderingswet der Fransche Kloosterorden. II, 124.
Oud-Liberale partij. II, 26—28.
Ozanam Frederic. III, 5.

P.

Parlement. Minderheden in het II, 25—34.
Parlementaire regeeringsvorm, Guizot over. I, 65—67.
Partij. Zie Anti-Rev., Christ.-Hist., Kath., Lib., Oud-Lib. Soc.-Dem., Vrijzinnig-Dem. partij.
»Partij-groepeering« door Mr. Anne Anema. II, 101—102.
Partij-programmen. I, 113—114.
Passtoors. * * * II, 10.
Pausdom. III, 43—44.
Pausen en Frankrijk. II, 106—107.
Paus en Italië. III, 42—43.
Pensioneering van arbeiders. II, 4—6 en III, 78.
—— Onderwijzers. III, 78.
Pers. Zie Kath. Pers.
—— (De) naar Ernest Hello, in 't Kath. Soc. Weekblad. III, 3—4.
Pierson, Premier van het Ministerie. II, 58—59.
—— Zie Ministerie.
Plaatsvervanging. Afschaffing der — door 't Ministerie Pierson. II, 20—21

»Praeclara Gratulationis«. Leo XIII Epist. cath. III, 60.
Prinzen (Pastoor) *** I, 43.
Potgieter's Brieven aan Cd. Busken Huet. *** II, 115—116.
Pravieux (Jules) »Un vieux célibataire.« II, 118.
Privaatdocenten. Zie Kath.
Proclamatie van 17 Oct. 1900. (Huwelijk v. H. M. de Koningin). I, 50 en 93.
Program zie Kath. program.
—— Aanvulling v. h. Kath. program. Zie Kath. program.
—— Partij-Program. I, 113—114.
—— van actie. Aanhaling uit het a. r. v. 1897. III, 96.
—— van urgentie. Aanhaling uit het a. r. v. 1901. III, 95.
Protestantsche vacature in openb. ambten. *** Zie ook ambten. II 99—100.
Provinciale en Gemeentewet. III, 76—77.
Publieke behandeling der publieke zaak. *** II, 125.

Q.

Quod Apostolici Muneris. Encycliek II, 113—114.

R.

Recht (Het) in de wereldorde. II, 103—110.
Rechtsbewustzijn van een volk. I, 42.
Rechterzijde der Kamers in 1901. II, 50—51.
»—— of Linkerzijde«, door Mr. L. W. C.v. d. Berg. II, 67—68.
—— en Ministerie Pierson. II, 28.
—— De partijen der II, 30—34.
Rede te Didam. II, 12.
—— op den Frieschen Landdag te Leeuwarden 1901. II, 17—34.
—— » » » » » » Toelichting II, 35—39.
—— » » » » » » »De Tijd« over II, 40—42.
—— » » » » » Sneek 1902. III, 75—85.
Repliek in de Tweede Kamer. III, 9—10.
Rerum Novarum Encycliek. I, 125—129.
Residentiebode (De), Chronica over de Kath. Pers. II, 120—124

Residentiebode (de) over de Subsidiewet v. 1900. I, 51.
Roessingh over Christelijke beginselen. III, 26—27.
Rome S. Alessio. * * * III, 67—68.
—— S. Angelo. * * * III, 36.
—— San Anselmo. * * * III, 69—70.
—— Holl. audiëntie Hemelvaartsdag 1902. III, 54—57.
—— particuliere audiëntie. * * * III, 46—48.
—— Aventyn. * * * III, 67—71.
—— Fontein op de Piazza Navona. * * * III, 45.
—— » » het S. Pietersplein. * * * III, 46.
—— Fontana delle Tartarughe. * * * III, 45.
—— » dé Trevi. * * * III, 45.
—— » » » Legende over * * * III, 72.
—— Gedenkteeken v. Innocentius III. * * * III, 36—37.
—— Gedicht * * * III, 73.
—— St. Jan van Lateranen III, 36—37.
—— Newman over III, 64—65.
—— 3 Maart 1902 III, 37—41.
—— St. Maria dell' Anima * * * III, 53—54.
—— San Onofrio. * * * III, 51—53.
—— St. Pieter III, 36.
—— » » Pauselijke Mis op 3 Maart 1902. III, 38—41.
—— Prioraat van Malta. * * * III, 68—69.
—— Santa Sabina. * * * III, 67.
—— Straten en stratennamen (Stedenschennis). * * * III, 49—51.
—— Tasso's Grafkapel * * * III, 51—53.
—— Via Giusti * * * III, 51.
Roomsche vacature in openb. ambten. * * * Zie ook ambten. II, 111.
Roseberry's, Napoleon. the last Phase * * * I, 79.
Rückert. * * * III, 71—73.

S.

Samenwerking met de anti-revolutionaire partij. I, 7—9.
—— »Het Centrum« hierover. I, 3—5.
—— het »Dagblad van Noord-Brabant hierover I, 3—5.
—— der staatkundige partijen. I, 17—20.
—— bij verkiezingen, toevallige en algemeene. I, 18—20.
Von Savigny. * * * I, 86—92.

»Scolastica II,« door Dr. Kuyper. * * * Zie Kuyper.
De Savornin Lohman. II, 31.
—— over Christelijke beginselen. III, 25—26.
—— »Onze Constitutie.« * * * II, 9—10 en II, 14.
—— over de Subsidiewet. I, 54.
Dr. Schaepman voor »Leerplicht«. I, 84.
Dr. Schaepman. »Een Katholieke partij.« Proeve van een program. »De Tijd« over II, 42—43.
Schoolstrijd. Mr. Anne Anema over den * * * III, 90—95.
Schoolwet en ministerie Pierson. I, 53—54.
—— Mackay. * * * III, 94.
Sixtijnsche kapel. Door Ernst Steinman * * * III, 16—18.
—— F. X. Kraus hierover III, 17.
Sneek. Rede op den Frieschen Landdag te. Zie Rede
Sociaal-Democratie. II, 72—73 en II, 88—92.
Sociaal-democratische candidaten. Het stemmen op II 69—71 II, 93—94 II, 95—96 II, 112—114.
—— Het stemmen op »De Tijd« over * * * II, 93—94 en II, 112—113.
Sociaal-democratische Partij. II, 29—30 en II, 54—56.
—— en algemeen stemrecht. II, 54.
Sociale vraag. I, 75.
—— wetgeving en Troonrede 1901. II, 85.
Sociologie, katholieke. Zie Katholiek.
Staat. Prof. J. de Louter, De taak van een kleinen staat. * * * I. 37—42 en I, 57—58.
Standaard (De) over Evenredige Vertegenwoordiging. * * * I, 74.
—— over Grondwetsherziening. * * * I, 61—62.
—— over subsidiewet 1900. * * * I, 29—31.
—— over 't Ministerie-Kuyper. II, 21.
Star Numan (Mr.) * * * II, 117.
Steinmann (Ernst). De Sixtijnsche kapel. Zie Sixt.
»Stemmen voor Waarheid en Vrede.« Christ. familieleven. * * * I, 11—12.
—— en Christ. Hist. Kiezersbond. I, 113.
—— Dr. Schaepman te Rome. II, 17.
Subsidiewet van 1900 en bijz. Onderwijzers. * * * I, 76—78.
—— S. van Houten over I, 81—85.

Subsidiewet. Ministerie Pierson en I, 26—28. I, 30. I 51—55.
—— De Residentiebode over I, 51.
—— De Standaard over * * * I, 29—31.
—— Troonrede 1900 over * * * I, 26—28 en 29.
—— De Tijd over Troonrede en * * * I, 26—28.
—— Verhooging der, in 1900. I, 51—55.
Sybel, Heinrich von. Over Usedom. * * * I, 92.

T.

Tak over troonrede 1901. II, 84.
Tariefsherziening en Kath. Program in 1901. II, 4—6.
—— in troonrede 1901. II, 85—86.
Te kort in openbare ambten voor Katholieken, zie ambten.
Troonrede 1900. I, 24.
—— 1900 over de Ongevallenwet. I, 25.
—— 1900 over de Subsidiewet. I, 26—28 en 29.
—— 1901 17 September. II, 81—88.
—— 1901 en Legerkwestie. II, 86—88.
—— 1901 en Sociale wetgeving. II, 85.
—— 1901 Tak in de »Kroniek« over II, 84.
—— 1901 en Tariefsherziening. II, 85—86.
—— 1902. III, 76—80.
—— 1902 en Minister Dr. Kuyper. III, 78—80.
Tubantiana in »De Tijd«. * * * II, 11—12.
Tweede Kamer. Aanhalingen uit Ned. dichters in de * * * II, 125—127.
—— Meerderheid in de, Zie Meerderheid.
—— Motiën van Orde, Zie Motiën.
—— Oppositie in 1901. II, 64.
—— Repliek in de, Zie Repliek.
—— en Prov. Staten. Uitslag der verkiezing in 1901. II, 49—56.
Tijd (De) en de Breukelensche kiesvereeniging, II, 43—44.
—— »Christelijke Democratie« II, 37.
—— over de eenheid der Kath. Partij. II, 40—42.
—— over de Huwelijksfeesten van H. M. de Koningin. I, 124.
—— over de Kath. Pers en Kamerclub. * * * II, 78—80.
—— over Kath. Universiteit. III, 46.

Tijd (De) Overzicht der Kath. Pers in I, 3.
—— Over de rede op den Frieschen Landdag te Leeuwarden II, 40—42.
—— Polemiek over de Enc. Graves de Communi re. »Nulla Communio«. Geen gemeenschap tusschen Christ. en Soc.-Democratie bij verkiezingen. Zie »De Tijd« Stemmen.
—— en »Dr. Schaepman. Een Katholieke Partij. Proeve van een program« II, 42—43.
—— over het stemmen op soc. dem. candidaten.*** II, 93—94. II, 95—96. II, 112—113.
—— over Troonrede 1900 en Subsidiewet. *** I. 26—28.
—— Tubantiana. II, 11—12.
—— over »Het Volk« Steun der Kamerfraktie. *** II, 74—78.
Tijssen. I, 72.

U.

Uitzonderingswet. Fransche — tegen de kloosterorden. Zie kloosterorden.
Unie Liberale. Zie Liberale.
Unie-rapport. Mr. Anne Anema over — en lager onderwijs. *** III, 90—94.
—— van 17 Juli 1900. Aanhaling uit *** III, 95—96.
—— en Lager Onderwijs. III, 89.
Universiteit, Katholieke. Zie Katholiek.
—— Leuvensche. Zie Leuven.
—— Vrije. Zie Vrije.
Usedom. Pruisisch gezant in Italië in 1867. *** I, 86—92.

V.

Vacature in openb. ambten, Protestantsche. *** Zie ook ambten. II, 99—100.
—— Roomsche. *** Zie ook ambten. II, 111.
Vaccinedwang. III, 77—78.
Vaderland (Het). Over Chronica II no. 5. Kraakporselein.*** II, 72.
»Van Onzen Tijd.« *** I, 64.
—— Beoordeeling van *** II, 132—136.
—— Belga in *** I, 134—136.

»Van onzen Tijd«. A. v. d. Kallen over Evenredige Vertegenwoordiging in * * * II, 13—15.
—— G. R. de Klerk in * * * I, 138—139.
—— Th. Molkenboer in * * * I, 64 en I, 135—136.
—— Novellus over * * * I. 133—134.
—— Verschijnen van * * * I, 34—35.
Vaticaansch Koncilie. Verhouding van rede en openbaring. II, 68—69.
»Venloosche Courant« over 't Ministerie Kuyper. III, 19 en 25.
Verdam. Over Bezweringsformulieren. * * * II, 117.
Vereenigingsleven. III, 6—7.
Verkiezing voor Prov. Staten en Tweede Kamer in 1901. Uitslag der II, 49—56.
Vieux Célibataire, door Jules Pravieux. * * * II, 118.
Vlugt Prof. v. d. »De Stem des Volks« enz. II. 65—69.
—— » » » » » » » » »De Nederlander« over II, 65—67,
Volk. Rechtsbewustzijn van een I, 42.
Volk (Het) over de Enc. Graves de Communi re.« II, 113—114.
—— »Steun der Kamerfractie.« * * * II, 73—39.
—— » » » »Het Centrum« over * * * II, 73—74,
—— » » » »De Tijd« over * * * II, 74—78.
Volkstoestand. Helsdingen over den algemeenen I, 89—90.
—— Minister Kuyper » » » II, 89.
Volksvertegenwoordiger. De taak van den I, 67—71.
—— » » » » Ed. Burke over I, 69—71.
Vondel. I, 50.
—— Oranje-Maylied. I, 115.
Voorwaardelijke veroordeeling en Kath. Program 1901. II, 4.
Vredesconferentie. I, 41. III, 21—22.
—— en Ministerie-Pierson, II, 24.
Vries (Mr. G. de) * * * II, 117.
Vrije Universiteit. * * * III, 30.
Vrijzinnig-Democratische Bond. II, 28—29.
—— Partij. II, 50.

W.

Werkliedenverzekering en Kath. Program in 1901. II, 4—6.
Wet van 9 Juli 1900 over het Hooger Onderwijs. I, 20—23.
Wetsontwerp o. h. inkomen van den Prins-Gemaal. I, 93—100.
Wierdels. II, 43.
Wilde (H. de): »Dr. Kuyper.« III, 96—97.
Willibrordo, Dom. (Een Nederlandsche Griek). * * * III, 71.
Wilhelm I en Bismarck. * * * II, 128—131.
Wiseman (Kard.) over Nationale Colleges te Rome. III, 62.

Z.

Zola: »Travail». * * * II, 16.
Zuid-Afrika. II, 104.

VOLGORDE DER **

EERSTE REEKS.

Blz.

Een Dokument 9
Christelijk Familieleven 11
Toezicht op het Lager Onderwijs 12
»Donzen«. (Letteren) 14
Dante . . . in een Bibliotheek. (Letteren) 16
Kleine Vossen 28
»De Standaard« en de Leerplicht 29
»De Maas en Roerbode« 31
»Onder het beeld van St. Georg« 31
»Het Dompertje van den ouden Valentijen« en »Van Onzen Tijd« (Letteren) 33
Katholiekendag te 's-Hertogenbosch 42
Over een Katholieke Universiteit 45
»Hoog Tijd« door »Magnus« 47
Scholastica II, door Dr. A. Kuyper (Letteren). . . . 48
Prof. de Louter en de Kleine Staat 57
Evenredige Vertegenwoordiging. 58
Nog eens: Evenredige Vertegenwoordiging 59
Grondwetsherziening 61
Beelaerts van Blokland 62
Over Kunst (Letteren) 64
»Aarde lijf« (Letteren) 64
»De Noordbrabanter« 71
Evenredige Vertegenwoordiging. 73
Averechtsche Voorstellingen 75
Lord Roseberry, Napoleon: the last Phase (Letteren) . 79
»Carmen Saeculare« 109
»Van onzen Tijd« (Letteren) 133

TWEEDE REEKS.

Blz.

»Onze Constitutie,« door Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman 9
»Der böse Doctor.« 10
Evenredige Vertegenwoordiging. 13
»Travail« (Letteren) 16
Het Manifest van Prof. Molengraaff 45
Een dwaze aanval 47
Sociaal-democratische Candidaten 69
»Kraakporselein« 72
De Katholieke Kamerclub 72
Eén vergissing tegen drie onjuistheden 93
Bekentenis. 95
Wijk-bij-Duurstede. 96
Te kort. *(Vervolg van het voorgaande)* 98
»Partijgroepeering« door Mr. Anne Anema 101
Conservatieve Sleur 110
»Conclusiën« 112
† Jhr. Mr. Leo van Nispen. 114
E. J. Potgieter. Brieven aan Cd. Busken—Huet. Eerste deel. (Letteren) 115
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Levensberichten en Handelingen 1900—1901 (Letteren) 116
Jules Pravieux Un Vieux célibataire. (Letteren) . . . 118
Eerherstel 124
»De publieke zaak publiek behandeld« 125
Nederlandsche Dichters in de Tweede Kamer. . . . 125
Bismarckiana 127
»Van onzen Tijd« (Letteren) 132

DERDE REEKS.

Parlementaire gebruiken. 7
Te Kort. 10
Het levensrecht der ongeboren vrucht. Strijdschriften. 13
De Kerk van Christus bij de keerpunten der Geschiedenis (Letteren) 15
De Sixtijnsche Kapel (Letteren). 16

Blz.
Over een Katholieke Universiteit 28
I. D. Fransen van de Putte 32
Aankomst (Rome) 36
Innocentius III 36
3 Maart 1902. 37
Nabetrachtingen 41
Muziek der wateren 44
Audiëntie 47
Stedenschennis 49
San Onofrio 51
Sta. Maria dell' Anima 53
Op den Aventijn 67
Een Nederlandsche Griek 71
Rückert. 71
Een woord van verweer. 90
Dr. A. Kuyper, door H. de Wilde. 96
De Millioenen uit Deli door Mr. J. van den Brand. . 97

GEDICHTEN.

Eerste Reeks.

Aan Hare Majesteit de Koningin ter Harer Verloving. 49
»Carmen Saeculare« 110
Hulde aan Hare Majesteit de Koningin 115

Derde Reeks.

Rome 73
Leo-Cantate 101

ERRATUM.

Pag. 102 regel 14 v. b. staat: De vlugge, lees Der vlugge.